

Portrait of a woman in a long dress, standing outdoors.

Fridericus Christianus
Regius Poloniarum et Electoralis Saxoniae Princeps

Joa. Cattini inci.

D E
V A R I O L I S
E T
M O R B I L L I S
T R A C T A T U S
P H Y S I C O - M E C H A N I C U S

A U C T O R E

P H I L I P P O D E V I O L A N T E
N E A P O L I T A N O

P H I L O S . E T M E D . D O C T .

Serenissimi & Potentissimi REGIS POLONIARUM
Archiatro & Confiliario.

S E R E N I S S I M O R E G I O E L E C T O R A L I
P R I N C I P I
F R I D E R I C O C H R I S T I A N O
D I C A T U S .

V E N E T I I S ;
A P U D G U I L L E L M U M Z E R L E T T I .

M. DCC. LII.

S U P E R I O R U M P E R M I S S U , A C P R I V I L E G I O .

V. A. L. I. S.

T. B.

FOR BILLS

TRACED

AND

PHOTOGRAPHED

BY

THE

AMERICAN

RECORDING

COMPANY

INC.

NEW YORK

1891

—

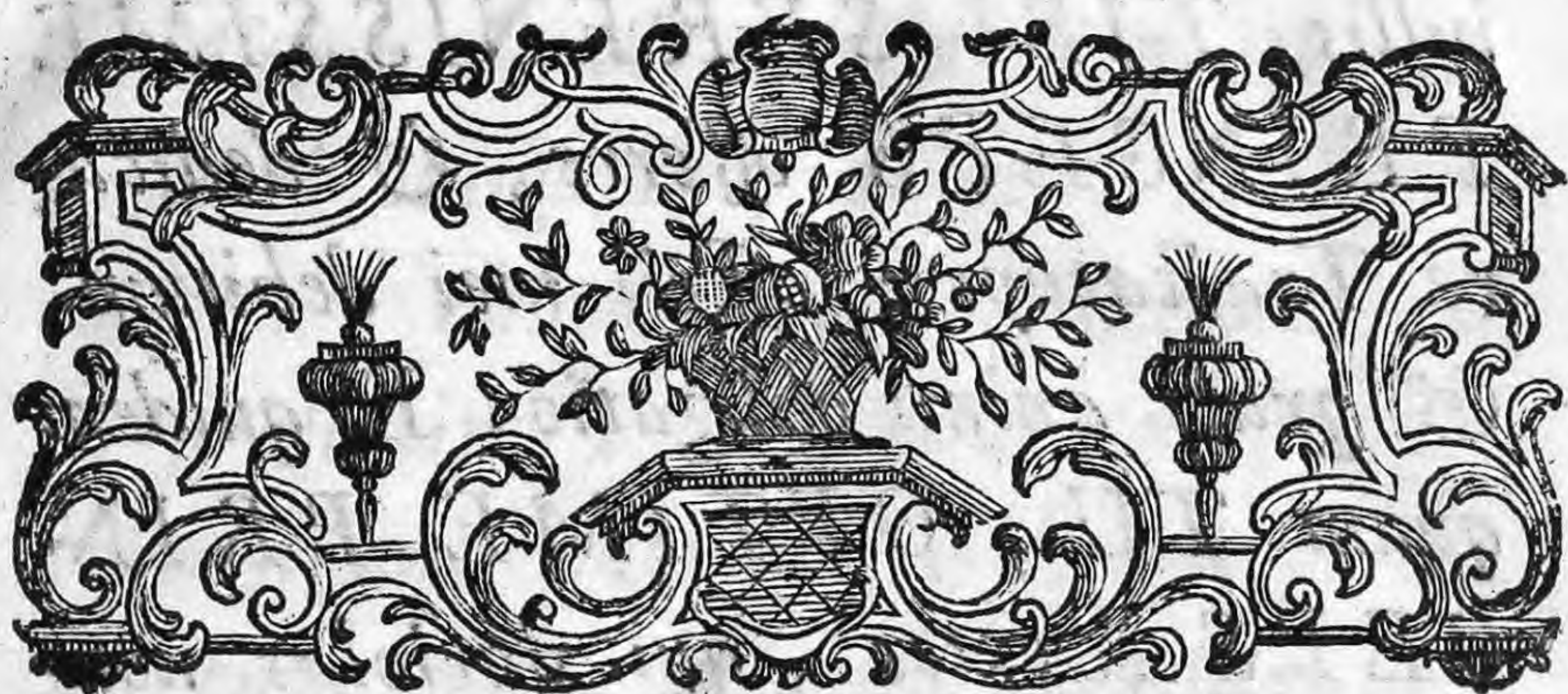
V. A. L. I. S.

AMERICAN RECORDING COMPANY

INC.

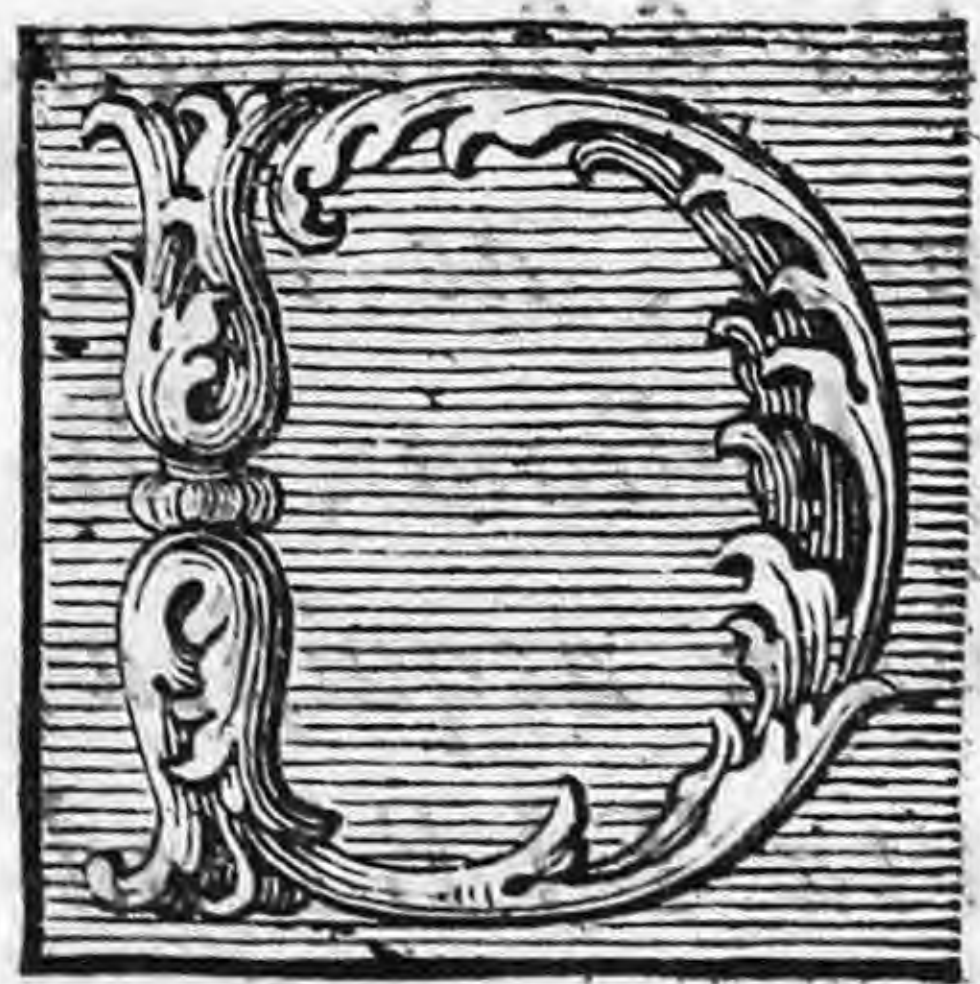
NEW YORK

SERENISSIME REGIE
ELECTORALIS
PRINCEPS

DOMINE DOMINE CLEMENTISSIME.

UÆ sunt (inter plurimas alias) potissimæ causæ, quæ me non solum inducunt, sed penitus cogunt hunc meum de Variolis, & Morbillis

*illis TIBI SERENISSIMÆ
PRINCEPS offerre, & dedica-
re Tractatum; officii mei debitum,
& grati animi obligatio. Et quidem
quum TU, OPTIME PRIN-
CEPS, extes, qui variolas non-
dum passus fuisti, & ego prope se-
ptuagenarius sim, muneris mei esse
duxi, ut si hæc TIBI post meum
obitum aliquando contingere possint
(quod DEUS O. M. morbum hunc,
ceterosque alios a TE, semper aver-
tat, incolumemque conservet), ut sal-
tem mea methodus in his feliciter cu-
randis, per multos annos, ac innu-
meras experientias per Italiam, Hi-
spaniam, & Germaniam acquisita,
& in hac Opella contenta TIBI ad-
sit, ut hoc pacto nequidem mortuus,
officio meo, TIBIque deesse videar.*

Al-

Altera deinde causa est grati animi mei obligatio, ut pars hæc studiorum, elucubrationumque mearum eo præsertim TIBI debeatur, quia pretiosissima valetudo TUA a primo adventu usque meo hic Dresdæ speciali modo mihi commissa visa est. Etenim in duorum annorum, quod olim suscepisti per Italiam itinere, TIBI, SERENISSIMÆque GERMANÆ TUÆ utriusque Siciliae REGINÆ, ad EJUS REGIUM SPONSUM tunc Neapolim properanti, totoque TUO nobilissimo Comitatu me solum REGII GENITORES TUI, TUque BENIGNISSIME PRINCEPS præsto esse voluistis; & nunc de salute mea, ætate jam fessa, tam sollicitos VOS esse Clementissime ostenditis.

*Benigne igitur munusculum hoc ,
prout TUI moris est , excipere di-
gneris , auctoremque in TUA RE-
GLA protectione conserva ; nec eum
(qualis est) dedignare ultro fatentem*

**REGIÆ , ELECTORALISque
SERENITATIS TUÆ**

*Humilimum , addictissimumque
famulum*

PHILIPPUM DE VIOLANTE.

LECTOR AMICE.

Immensis est quidem suapte natura Variolarum morbus, cui quævis ætas, & quævis subditur regio. Attamen quum tot funerum non sit ipse causa solus, quin potius (nec si leam veritatem) in præjudicatas mendentium opiniones sæpenumero culpa sit derivanda, meum esse duxi tam ægrotantium incolumitati, quam artis decori hac opella, quantum quidem in me est, prospicere.

Vetus iste morbus, ejusdemve cognitio calamo ab Arabibus primo nobis tradita fuit; at aliquantulum (ut rerum primordiis contingere solet) obscura; firma tamen methodo, & sufficientibus fulta rationibus. De hac quoque plures ex Europa antiqui disse-

P R Æ F A T I O .

feruerunt , inter quos tum in descriptione , cum in curatione , qui Arabibus propius steterunt , eos fuisse feliciores deprehendimus . Verum philosophandi a non paucis ratio mutata est , quippe rem leviter , & superficiei tenus dijudicantes , ad ea , quæ oculis secernuntur , ceteris , & quidem necessarioribus derelictis , animum vertendum esse sibi persuasum habuerunt . Videntes namque hi fere nihil naturam in hac affectione , præter expulsionem ad cutim , moliri , propensionem istam , seu expulsum motum , si in eo natura deficiat , continuare necessarium autumarunt ; ab antiquorum ideo præceptis purgationes , atque phlebotomias jubentibus , ob morbi causæ ignorantiam , recedentes .

Hæc eorum argumentatio ipsos , plerosque etiam decepit ; haud tamen mirum , quod si cæcus cæcum ducat , ambo in foveam cadunt . Hinc purgantia aliqui (quamvis evacuatio-

nes

P R Æ F A T I O.

nes sponte supervenientes innocuas fuisse testentur) aut despiciunt , aut damnant ; quidam vero prudentius de eorum necessitate suasi , ea nihilominus parum commendant . Opinionem suam falsam præjudicata jam turba exinde firmavit , quæ nimis intenta expellentibus , dum evacuantibus bellum indicit , citius quam par est , quos ab orco revocare fatagit , lacrymabili fato pernecat .

Neque vero hujusmodi cæcitas multum diminuta est a multiplici , atque exacta hujus morbi historica enarratione , quam sapientissime quidam Angelus (*) in lucem prodidit ; sed hac forsan ratione , quod ne problemata solveret , causarum ipse confessus est ignorare principia , suæ optimæ methodi haud copiosos imitatores effecit . Afferuit æque Angelus alius (**) de mechanices scientia optime meritis , atque suis maxime commendatus operibus , rem , quotiescunque sive phle.

(*) Sydenham. (**) Freind.

P R Æ F A T I O .

botomiis , five purgantibus (prout huius affectionis status expostulabat) usus fuit , ad votum processisse ; eosque promptius decessisse , quibus hoc levaminis genus , aut negatum fuit , aut tarde nimis concessum .

His vero nihil obstantibus , perinde ac si hæc artis lumina oculorum aciem quorundam lædere potius , quam fanare deberent , contra hanc methodum strepunt , & errores novis tegendo erroribus indebitum sibi præfigunt timorem , variolarum scilicet retrocessionem a purgantibus exoriri . Ad cuius mentionem pertinacem depellendam præoccupationem , gratum tibi fore existimaui , si morbi huius , ejusque productricis causæ , solida proposita prius idea , inde adæquata , proportionataque media ad illum vincendum exponerem , quæ ab auctoritate cordatorum scriptorum habentur , demonstrativis rationibus innixa , multisque suffulta experimentis . Quod vero repeti quandoque

P R Æ F A T I O .

eadem , atque iterari sæpius in hoc opusculo contigerit , quæso ne grave-
rir , scias enim me consulto id egisse ,
quo magis erudiantur lectores , mea-
que hæc methodus firmitus in animis
imprimatur .

Adnotabo itaque variolarum tempo-
ra atque periodos , & tam præceden-
tia , quam subsequencia , si non omnia ,
plurima saltem symptomata tangam ,
quorum , causæque indicationi aptam ,
longo a me studio , usuque acqui-
sitam admodum fidelem curationem ad-
jiciam .

Faxit interim DEUS , quod juvandi
intentum minime hoc labore frustretur .
Tuque si quid in sequentium lectione
(ut spero) utilitatis , & emolumenti
invenias , D E O ipsi grates referto ; ce-
teris vero defectibus veniam amanter
indulgendo diutius vive , & vale .

NOI RIFORMATORI

Dello Studio di Padova.

A Vendo veduto per la Fede di Revisione, ed Approvazione del P. F. Paolo Tommaso *Manuelli* Inquisitor General del Sant'Ufficio di *Venezia*, nel Libro intitolato: *De Variolis, & Morbillis Tractatus Physico-Mechanicus Auctore Philippo de Violante Phil., & Med. Doct. &c.* non v'esser cos'al- cuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per Attestato del Segretario Nostro, niente contro Principi, e buoni costumi, concediamo Licenza a *Guglielmo Zerletti* Stampator di *Venezia*, che possi esser stampato, osservando gl'ordini in materia di Stampe, e presentando le solite Copie alle Pubbliche Librerie di *Venezia*, e di *Padova*.

Dat. li 8. Giugno 1752.

(*Gio: Emo* Proc. Reff.

(*Barbon Morosini* Kav. Proc. Reff.

(*Alvise Mocenigo* 4°. Kav. Proc. Reff.

Registrato in Libro a Carte 27. al Num. 281.

Gio: Girolamo Zuccato Segret.

Adi 12. Giugno 1752.

Registrato nel Magistr. Eccell. degl'Esecutori
contro la Bestemia.

Alvise Legrenzi Segret.

DE VARIOLIS.

VARIOLARUM MORBUS (genericè loquendo) salutaris potius , quam perniciosus a pluribus scriptoribus censetur : Etenim non solum humana corporis constitutio (quæ naturæ nomine vocari solet) malignam , venenatamquæ , ut ita dicam , variolarum causam primis criticis diebus ad cutem expellit , verum etiam tunc temporis plurimas alias corporis impuritates exturbat , removet , abducit , atque sensibilibus ad cutem hoc expulsionis tempore ablegat . Pueri ut plurimum , ac juvenes , qui laxiori , & teneriori cute donantur , hoc morbo facile corripiuntur ; in qua ætate etiam cutis pori , & miliarium glandularum excretorii tubuli laxiores , amplioresque sunt , quam in provecta ætate ; ideoque aptiores ad morbificam causam a centro ad peripheriam expellendam , media glandularum separatione censentur . At licet ad expulsionem

sionem sit faciliior hæc ætas, attamen pluries variolis, sint sporadicæ, sint epidemicæ, (ut inferius dicemus) hæc quoque misere perit. Huic igitur cladi, quantum in homine est, obviam ire desiderans, presso quamvis, atque contracto stylo morbi huiusmodi descriptionem omnimodam, & solidam curativam methodum perutile, necessariumque hic palam facere autumavi.

DE VARIOLARUM ORIGINE.

§. I.

STatim ergo ad rem accedendo, variolæ, sumptæ ut sic, salutare ut plurimum potius sunt, quam perniciosæ, totum namque corpus februant, atque expurgant. Verum quia aliæ benignæ sunt, levamini humanæ naturæ inservientes; malignæ autem aliæ, quæ tum a medicis facientibus, cum a scriptoribus omnibus ratione effectuum lethales habentur, (nam quovis anni tempore, omni ætate, in regione omni seu orientali, seu meridionali, seu aquilonari, sive frigida, sive calida, sive temperata frequentia funera gignunt; quin si epidemicæ sint in regionibus frigidis fere nemini parcunt): de his tantummodo sermonem institutam, omnia fideliter, libenterque aperiendo, quæ ad earum contundendam sævitiam longo studio, diuturnaue experientia valere cognovi. De benignis sileam, curationi enim istarum mulieres, atque aniculæ ubique locorum fere sunt satis; vel ad summum medicus, qui mediocriter in arte valeat, dummodo Acesias non sit.

§. II.

Omnes cutaneæ eruptiones *εξανθήματα*, seu *ἐκθύματα* a priscis Græcis medicinæ scriptoribus appellatæ fuere. Veteres Latini ad Græcorum imitationem papu-

papulas omnia exanthemata vocarunt; ita Scribonius Largus Medicus, & post ipsum Marcellus Medicus. Medici Arabes, ut Rhazes, Avicenna, & alii exanthemata in puerorum corporibus cum febre apparentia, variolas morbillosque appellarunt: Avicenna vero morbillos cholicas variolas esse credidit, atque scripsit.

§. III.

Primam variolarum, morbillorumque cognitionem ex Cl. Joannis Freind historia Arabes Mahometani habuerunt, ipsorumque descriptionem posteris reliquerunt: A Græcis enim scriptoribus hos morbos neque descriptos, neque cognitos fuisse asserit. Crediderunt insuper Arabes in Ægypto originem suam hanc ægritudinem habuisse, indeque in alias regiones diffusam, fabulosa potius, ac adespota assertio, nulla prorsus auctoritatis dignitate fulcita, & a suppositione tantum eruta; immo judicarunt adhuc a longinquis orientalibus regionibus in Ægyptum primo, Syriam, Palestinam, & Persiam hoc contagium adsportatum, ac temporis decursu per totam Asiam, Siciliam, Africam, ac demum trans Mediterraneum mare ad Hispaniam usque dilatatum, concessumque fuisse. Vide igitur ex ista enarrata historia variolas, & morbillos hæc novas ægrotationes extitisse; nam si ita res se haberet, utique Arabes pro novo morbo ipsas descripsissent, neque literis consignassent ab Ægypto, vel a longinquis orientalibus regionibus originem suam habuisse, a quibus postea per Syriam, Palæstinam, & Persiam contagium hoc fuisse diffusum, ac demum per totam Africam grassando in Europam transmissum; quibus rationibus Mercurialis nimis propensum scriptis prodidit antiquitus variolas, morbillosque minime extitisse, sed dato tempore vitio cæli, vel aeris introductos, ac postea hæreditate a posteris acquisitos; quod mihi me rationi consonum

mihi videtur. Concordat dictus auctor cum Rhaze dicente morbos hos pestem esse; laudat alios scriptores, qui de pestiferis morbis differentes iis variolas, morbillosque adnumerant; & licet variolæ, morbillique pestis species sint, & per Mercurialem (a) a vitio cæli, vel aeris primo acquisiti, & per hæreditatem posteris propagati, non præ se ferunt ut plurimum illud virus, quod metipia pestis vitio cæli, vel aeris disseminata conjunctum habere videtur; at si qui a peste supersunt, hæreditariam pestem posteris minime communicant; quomodo ergo variolæ, morbillique, qui utut pestis species sint, virus tamen illud longe potentissimum, efficacissimum, malignum, sicuti pestis cæli, vel aeris vitio non continent, possunt hæreditarium morbum constituere?

§. IV.

Si hoc verum esset, semper variolæ, & morbilli epidemici forent, & nunquam, nisi epidemia vigente in conspectum se darent, eaque transacta evanescerent; redeunte vero epidemia iterum comparerent: At quamvis quandoque epidemici sint, & universalem affectionem demonstrent, tamen fere semper omni anni tempore absque contagio, vel epidemia sporadice conspiciuntur, atque adeo non sunt omnino epidemici, quamquam multoties contagio propagentur; eoquæ magis quod variolarum, morbillorumque causa nobis insit, non extra nos; quæ latens causa, vel a contagio movetur ad morbum producendum, vel ex se ipsa, ob alias, atque alias circumstantias, quæ a contagio, vel epidemia, vel cæli, vel aeris vitio plurimum differunt, tunc vero variolas, morbillosque sponte, seu sporadice erumpi videmus. Qua observatione facta nos certi sumus, vel saltem esse debemus variola-

---

(a) De morb. pueror. lib. 1, Cap. 2.

rum, morbillorumque causam in nobis esse, non extra nos. Ceterum licet alii dicant Græcos scriptores minime variolas morbillosque cognovisse, neque descripsisse, viderunt tamen, ut ego mente concipio, quamquam de iis certa, & peculiari ratione non tractaverint.

§. V.

Vidit Hippocrates morbillos epidemicos (b), & multos pueros hac affectione interiisse scripsit; morbus vero similis erat morsibus pulicum, ut morbilli esse videntur: Ita etiam de filio Euphranoris (c); & de iis, quos etiam Pherecide (d) visos esse memorat, atque octavo die apparuisse dicit. Et in Sileni historia (e); & in Tymonactis puero duorum mensium (f), atque passim alibi: Ex quibus satis clare ostenditur Hippocratem morbillos vidisse, observasse, atque curasse, minime vero ex præscripto regulæ, rectaque methodo ipsos descripsisse, neque quid certi de ipsorum curativa methodo, sicut Arabes fecerunt, cognitum, exploratumque reliquisse. Vidit etiam variolas, quarum sub pustularum rubrarum nomine, rotundarum, parvarum, & cetera mentionem in libris epidemiorum sæpius fecit, etiam si minime indicaverit se junctum a reliquis morbum extitisse, neque quomodo incipiat, quomodo curari oporteat, atque designat observaverit.

§. VI.

Quamquam variæ sint de hac re opiniones, juvet tamen auctorum discrepantium dissidia rescindere, & hic loci breviter allegare quidquid Græci scripserunt, Hippocrates scilicet, & Galenus, qui

A 3 sub

(b) Primo Epidemior. (c) V. Epidemior.

(d) VII. Epidemior. (e) Lib. I. Epidemior.

(f) Lib. VII. Epidemior.

sub nomine exanthematum variolas, morbillosque explicuerunt; nam pustulas (g) in quadam pestilentia in interiori asperæ arteriæ tunica, totaque extima corporis parte contingentes, non alio, quam exanthematum nomine appellavit, quod etiam ex commentatione Galeni (h), qui in quadam pestilenti constitutione magna ecchymata apparuisse dicit, id est pustulas quasdam sponte in cute florentes a crassis humoribus genitas; ex quo loco aperte evincitur quo nomine apud Græcos antiquos variolæ appellatæ fuere; ita Celsus lib. 5., cap. ultimo, num. 14. Plinius etiam papulas esse dixit; at alibi Boas variolas appellasse legimus (i); nam quando corpus rubet, & papulæ erumpunt, ipsas idem auctor Boas vocavit. Crederem ab hoc nomine Boa vocabulum derivasse, quo variolæ Neapolitani appellantur; nominant quippe Neapolitani variolas vernaculo nomine *Bone*. Ludovicus Mercatus (k) rationem nominis desumptam esse a Variis, & Morbo scripsit: Variolæ quidem sunt pustulosæ excrescentiæ, quæ in facie plerumque apparent, cum evidenti cutis asperitate.

§. VII.

Ne Ætio quidem variolæ, & morbilli incognitæ fuere; attamen nomine Arabo variolarum, quo nunc communiter utimur, haud verbo notavit, sed papulas, ut veteres Latini scriptores dixerunt (l), quas in corporibus infantum fieri scripsit, & quæ in ulcera desinebant, & maculas relinquebant. Cognovit & morbillos, minime vero morbillorum nomine usus est, sed aliquas parvas pustulas esse literis

---

(g) Hipp. lib. De morb. curand.

(h) Lib. 3. morb. vulgar. Hipp.

(i) Lib. 24. Cap. 8.

(k) De pueror. morb. lib. 2. Cap. 22.

(l) Lib. 14. Cap. 63.

teris prodidit, quæ pulicum morsibus assimulantur (*m*): In istis ergo papulis, & exanthematibus variolæ inveniendæ sunt; in istis eruptionibus morsibus pulicum comparatis pervestigandi sunt morbilli, qui porro maculæ sunt perquam simillimæ morsibus pulicum recenter factis, habentes cum ipsis homologiam.

§. VIII.

Hieronymus Fracastorius Veronensis medicus (*n*) scripsit variolas pestilentium febrium signa esse, quæ pueros maxime invadunt, deinde juvenes, raro tamen senes, eo quod eorum natura sit magis imbecilla; puerorum autem, & juvenum fortior, quorum corpus ad omnem sanguinis excrementitii expurgationem paratius est. Extant adhuc alii auctores, qui inter morbos pestilenciales ipsas reponunt, ut Rhazes, & Mercurialis, & alii nonnulli. Atque hoc quidem est, quod scriptum fuit a duobus Græcis medicinæ scriptoribus, & a Latinis antiquis. Neque hic loci omnium scriptorum catalogum afferre cupio, valde enim molestum foret; possunt vero ii, qui nimium in quærendo diligentes sunt Joannem Manardum (*o*), Sebastianum Austrum (*p*), Joannem Langium, Fernelium (*q*), Paræum, & sexcentos alios auctores legere, & suæ curiositati satisfacere. Sunt præterea qui variolas inter morbos cutaneos, sicuti scabiem, lepramve adnumerant, ut Alfaravius, & alii.

A 4

§. IX.

(*m*) Lib. 5. Cap. 129. tract. de pustul. quæ comitantur initia febris praviæ.

(*n*) De morb. contag. Cap. 13.

(*o*) Lib. 7. suar. epist. Epistol. 2.

(*p*) In suo libell. De morb. pueror.

(*q*) Lib. 2. De morb. pestilent.

§. IX.

Ceterum, quod ad me attinet, hujus sum sententiae, nos non importasse Indis variolas, morbillosque; neque e contrario ab Indis luem Celticam accepisse, ut plurimi scripserunt. Fuerunt in Indiis variolæ, fuerunt & morbilli: At quia in regione illa Indiæ occidentalis summa aeris clementia adest, & victus ratio optima, affectionem istam antea levem fuisse opinamur, quemadmodum & per totam ferme Italiam variolas levem ut plurimum morbum esse adhuc observatur; immo in Regno Neapolitano, ac etiam in ipsa Urbe vix Medici in ipsarum curatione adhibentur (loquor de majori numero ægrotantium, & præcipue de infimo plebis ordine), cum raro malignæ, & lethales appareant. Apud Indos vero, postquam incolæ superiori diuturna obsidione ab Hispanis subacti fuere, quum per id temporis victus ratio mutata, & conturbatio, confusio, terror, & a prima tranquillitate discessus; immo nimii labores, mærores, angustiae secutæ fuerint, variolarum morbus epidemicus factus immaniter inibi grassari cœpit, plurimosque interemit. Insuper lues Celtica semper ubique fuit, ut passim legitur apud omnes antiquos auctores, & præcipue apud Hippocratem scribentem, tumores ad inguina foeminarum, quibus menstruæ evacuationes supprimuntur prorumpere, quos perfecto evacuationum defectioni nunc nemo adscribit, sed tantum huic Celtico morbo; loquitur etiam de fluxu albo mulierum, loquitur de ulceribus oris, de articulorum doloribus, de glandularum colli tumefactione, de capitis tumoribus, & aliis affectionibus ad luem Celticam spectantibus; attamen nec luem Celticam nominare scivit, neque ipsam separatim descripsit. Quod igitur a Græcis haud fuerit antea peculiari nomine appellata, neque descripta, non ideo asserendum est morbum hunc esse plane novum.

vum, & ab Indis adportatum. Insuper quod in Sacris Bibliis de antiqua illa separatione hominum fluxu semineo, sive albo, & lepra laborantium legitur, ad luem Celticam non sine ratione esse referendum censemus. Fatendum igitur antiquitus luem Celticam grassare cœpisse, ob hominum tum in coitu, cum in victu intemperantiam; atque etiam ob alias, atque alias circumstantias, quarum vi, vel in fluxum semineum, nunc gonorrhœa dictum, vel in penis ulcera, vel in alium similem morbum inciderunt. Rebus ita se habentibus, prævum, atque obnoxium vivendi genus continuando, morbus in dies magna sumpsit incrementa, & lues adaucta fuit. Ex quo deducimus, quod licet haud proprio nomine, ut nunc, neque a Græcis, neque a vetustioribus Latinis appellatam, aut descriptam legamus, eam tamen habuerunt antiqui. Existerunt etiam vetustis temporibus variolæ, & morbilli, attamen hæc affectiones neque antea nominatæ, neque descriptæ fuere, sicuti Arabes postea fecerunt; & quamvis a primis hominibus variolas, morbillosque posterius acquisiverunt, non ideo pro hæreditario morbo habendi sunt; sed quia una semper, eademque tum antiquorum, cum recentiorum hominum corporis organizatio fuit. Crederem etiam, quod post universale diluvium tellus, & aer corrupti, ut Sacræ Bibliæ loquuntur, facile hac de causa acrius morbi huius vim acuerint, quod probabile est, cum alias eodem modo nostra corporea machina impræsentiarum composita sit, ac illa primorum hominum.

VARIOLÆ QUID SINT?

EARUMQUE SPECIES, SEU DIVISIO,

§. X.

Variolæ morbus sporadicus dici merentur, nam ipsæ sparsim hunc, & illum singulatim multoties corripunt, quamquam etiam pluries contagio propagentur, vel epidemicæ sint. Dicere possumus vagantem, erraticumque morbum esse, qui non semper perniciosus, & lethalis evadit, dum bene tractetur: Si enim multi pereunt, non semper a qualitate, & a quantitate morbi hoc evenire videmus; sed ut plurimum vel a prava methodo, vel a plurimis infixis præjudiciis, qui a recto curationis tramite deviare faciunt. Multi quinimodo evadunt; omnes quidem malignæ non sunt; natura enim multoties ipsarum curationem adjuvat. Contagiosæ tamen sunt, non ad mutuan distanciam, sed ad mutuum commercium, & viciniam ægrotantis cum sano. Magna porro ex parte variolæ salubres esse solent, dummodo (ut dixi) bene curentur: Quoniam illi succi pravi, quibus plurimos sive pueros, sive adultos quandoque infectos esse censemus, per illarum eruptionem, ac absolutam curationem evacuantur, expelluntur, & æger imposterum perfecte sanus evadit. Hac de causa variolarum eruptio pro crisi ab omnibus scriptoribus habetur; attamen ipsas bene curare; & præcipue eas, quæ symptomatibus, characteribusque malignis sociatæ erunt, hoc opus, hic labor est: Nam licet benignæ ex se curentur, & sine ulla, aut pauca medicæ artis manuactione, malignæ vero non sic; opus quidem est ad omnia attendere, & recta philosophandi methodo uti, ut possit Medicus a præjudiciis solutus naturam morbi

bi investigare ; quod facile ab iis assequitur , qui juxta Pappi sententiam ad rerum naturalium investigationem mechanicæ regulas adhibent .

§. XI.

Semper variolarum morbus ab acuta febre , ab Avicenna conclusa , ab Avenzoar Mauritano impetuosa dicta , incipit , quæ a materia plus , minusve venenata , prava , & maligna in humano corpore latente producit ; & ejusdem materiæ crisi ad corporis peripheriam in pustularum forma apparente deficit ; & juxta ipsarum pustularum aspectum , formam scilicet , & materiæ contentæ qualitatem , atque alias focias circumstantias majorem , vel minorem in ipsis malignitatem judicamus .

§. XII.

Variolarum species plures sunt , aliæ benignæ , & discretæ , aliæ vero , cohærentes scilicet , confluentes , ac anomalæ malignæ omnes censentur ; At tamen licet (genericè loquendo) malæ indolis sint , differunt tamen inter se , pro majori , vel minori , quam præ se ferunt maligni , ac putridi humoris quantitatem , vel qualitatem , vel ob alias , atque alias circumstantias , ut inferius dicemus . Etiam , quoad effectus , inter morbos malignos recensendæ sunt ; contagio enim multoties propagantur , quin Rhazes pestem esse scripsit , ut superius §. III. diximus .

§. XIII.

Variolarum seminarium in nobis a generationis exordio inest ; etenim cum homines fere omnes variolas passi sint , & qui sequentur , hac etiam affectione laborabunt , manifeste satis est causam in nobis a generationis principio inesse .

§. XIV.

Variolæ cum elevatione , & protuberantia manifesta

feſta fiunt, ſemperque nova adjectione uſque ad maturationem creſcunt; poſt maturationem vero paulatim per detractiōem, evaporationem ſcilicet, decreſcunt; materia namque intus latens decidit, atque avolat; quod vero magis craſſi, denſiorisque ſupereſt in cruſtam ſolidam ultimo obdureſcit; ideoque vere puſtulæ ſanioſæ cum Ætio dici merentur.

§. X V.

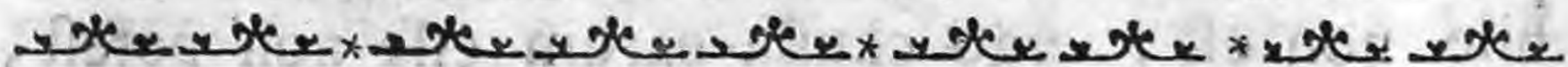
Malignæ ſemper ſunt, quæ cum febre acuta, & continua, horripilatione prævia, ariditate cutis, languore, ſive laſſitudine dolenti totius corporis, & præcipue dorſi (quod eſt ſymptoma peculiare, ſive proprium variolarum), lumborum, tuſſi ficca, reſpiratione difficili, gravi capitis dolore, præſertim pulſatorio, vigiliis, & delirio, quandoque vero comate, & lethargo, cordis oppreſſione, & ſyncope, rubore, & lacrymatione oculorum, atque impotentia lumipis aſpectum ſuſtinendi, puncturæ ſenſu per totam corporis peripheriam, ac ſi acu pungeretur, naſea, vomitu, (vel vomendi conatu, pruritu narium, pandiculatione, oſcitatione, ſiti immodica, ſubſultibus, & terrore in ſomno, prorumpunt. Doloris etiam ſenſum in ventriculo, & circa cordis ſcobiculum ægroti perſentiunt, dummodo pars illa leviter manibus prematur; & dolor ille ventriculi morbiſicæ cauſſæ in ipſo latentis ſoboles eſt; urina ſubalbida, ſubtilis, & aliquantulum turbata, ſignum proprium variolarum proxime erumpentium; multoties ulterius vel præcedunt, vel ſubſequuntur convuſiones, & epilepſia in infantibus, vel pueris; at in iis, qui jam a dentitione immunes ſunt, convuſio, vel epilepſia ſemper promptam variolarum eruptionem denotant. Febris igitur ſpecies, invaſionisque modus interiorem cauſſam demonſtrant, atque exprimunt; ſi autem morbiſica materia in nervoſo genere ſe projiciet, tunc urinæ pellucidæ, aquoſæ, & copioſiores deſluent, ut in malignis

lignis febribus, vel cephalicis affectionibus observatur. Ubi vero in sanguinis massa latebit, tunc urinæ rubræ apparebunt, tinctæ, & contentis saturatæ. Quæ omnia scivisse oportet, antequam Medicus ad curationem se accingat; tanta enim est signorum necessitas, ut his sublati medicinæ fundamenta corruant. Perpende igitur attente quali, quantaque malignitate tot symptomata producantur; necesse est ingentem esse causam, quæ tot, & tam gravibus symptomatibus ægrotantem exercet; & licet non omnia in febris variolosa semper observentur, attamen ubi variolæ confluxuræ erunt, vel alio pravo charactere erupturæ, plurima in conspectum venient. Febris hæc tamdiu durabit, quamdiu eruptio variolarum omni ex parte facta fuerit; postea vero silet, & pulsus in statu naturali observatur; Incipiente autem maturatione reviviscit; at quomodo quandoque pessime reviviscat, in principio videlicet maturationis, suo loco dicemus.

§. XVI.

Morbus iste determinata tempora habet, sicuti alii morbi, principium scilicet, augmentum, statum, & declinationem. Principium est febris exordium, & macularum eruptio; augmentum est illarum elevatio; statum vero earum maturationem dicimus; & declinationem, quando pustulæ arefcunt, & exsiccantur; quæ tempora singula distincte, ac ordinatim examinabuntur, & exponentur.

CAUSSÆ VARIOLARUM THEORIA.

§. XVII.

TAM abstrusa, & incognita variolarum causa usque adhuc visa fuit, ut merito scriptores dicere potuerunt, Felix qui rerum potuit cognoscere

re causas ; attamen quisque pro sua sententia , & suopte iudicio eam effingere adlaboravit : Neque (ut verum fatear) scriptorum ullus meliorem ; verosimilioremque excogitavit ; quam antiqui Arabes ; quorum assertum quamquam verum non sit , veritatem tamen quodammodo mentitur.

§. XVIII.

Rhazes , qui primus variolarum scriptor fuit (ut ipsemet asseruit) per contagium sanguini introductum morbum hunc produci iudicavit (ad modum fermenti pistoris , vel musti recentis) , & citius , vel tardius materiam morbosam natura per cutanearum glandularum orificia a se expellente sanguinem purificari. Hoc contagium , seu fermentum asserit a matre infanti in utero jacenti imperitum ; qua de causa omnes homines his morbis obnoxios esse necesse erit. Pulcre insuper dixit variolarum epidemiam facilius tempore veris , vel autumnii reviviscere , præsertim quando hyemale frigus valde fuit temperatum , & æstas pluviosa ; quæ animadversio rationi valde consona videtur.

§. XIX.

Helmontius variolas ex veneno oriri scripsit ; attamen dicit , quod hujus veneni essentia non sit demonstrabilis a priori , sed per effectus proprietatem veneni mentiatur. Sed hoc magis est inanibus vocibus ludere , quam rationibus ea , quæ sunt , explicare : Etenim si variolarum venenum demonstrabile non est ; ergo causa earum esse non potest , & per consequens illius sententia nulla . Sed sunt non pauca , quæ ostendunt auctorem hunc nihil recte statuere , nihil veri dicere , plura vero vana , & inania jactare.

§. XX.

Kircherus , Lindanus , & alii variolas a vermibus gene-

generatas esse dixerunt; variolarumque pustulas nihil aliud continere asserunt, quam pullulationem, seu glomerum minutissimorum vermium cutem erodentium.

§. XXI.

Sunt præterea inter scriptores aliquammulti, qui variolarum causam a menstruis impuritatibus in prægnationis tempore a foetus venis absorptis repetendam ideo crediderunt, quod catamæniorum fluxum ratione impuritatum, partiumque heterogænearum in sanguine contentarum inepte exoriri ab ipsius fermentatione sibi persuadebant, & ejus opera impuritates a sanguine decidere, & alienari. At si hujus naturæ, (hoc est tam impurus) sanguis menstruus censeretur, quomodo foetus in utero jacens, & eodemmet sanguine enutritus (ut ipsi asserunt) vivit? vel quomodo talis fermentatio non statim ac in lucem editus est, vim suam in ejus sanguine non exercet, sed in longum, vel incertum temporis spatium variolarum eruptionem differt? Sed quot, quantasque improbabilitates, & absurda hæc sententia involvat, unusquisque, qui pulchre imagines rerum efformare sciet, clare cognoscet; etenim catamænia non fermentationis ratione, sed ob mechanicam vasorum organizationem suam menstruum fluxum producant, qui periodice, absque ulla fermentatione, & absque ulla universali corporis plethora dato tempore fluit, & dato tempore a fluxu desistit; sicuti fons ille Anapavomenon Plinii a Rev. P. Claudio Francisco Milliet de Chales Societatis Jesu, & a Cl. Luca Antonio Portio in libro de nonnullis fontibus naturalibus descriptus.

§. XXII.

Alii dicunt a lactis impuritatibus ab infante lactationis tempore suctis variolarum materiam productam

ductam esse. At ubi impuritates istæ in humano corpore tam diu delitescant, & tuto fruantur refugio, quando omnia liquida in perpetuo motu, & gyro acta, & constituta esse scimus; & quare natus infans non paucis post diebus variolis corripitur, aut medio lactationis tempore, vel saltem ab lactatus, sed multos in puerili ætate, plerisque adultos, aliquos virilitatis tempore, alios prope senium, vel jam senescentes adorianur, prorsus ignoro.

§. XXIII.

Alii crediderunt seminium variolosum in partibus spermaticis, & præcipue in cerebro latitare; argumento a convulsionibus, & epilepsia puerorum hoc morbo laborantium desumpto. Hæc sententia si vera foret, omnes in variolarum eruptione convulsivis motibus affici deberent, vel saltem pluri; at experientia contrarium evincit, nam raro in pueris, & aliis in majori ætate constitutis convulsiones adveniunt, vel sæpe etiam ab aliis, multisque causis a variolis valde alienis oriuntur.

§. XXIV.

Sydenhamius (r) vir valde probus, & ingenuus de productrice variolarum causa ita scripsit. „ Quæ-
„ lis vero sit hujus morbi essentia, ob naturalem,
„ & communem mihi cum reliquis hominibus in-
„ tellectus defectum, nescire plane me fateor: Præ-
terea Variolarum morbum in quadam peculiari sanguinis inflammatione consistere credit; quam sententiam etiam conatur plurimis rationibus, ac experimentis probare.

§. XXV.

Dienembroeckius (s) censuit. „ Præstabilius esse

(r) p. m. 86. (s) In lib. de Variol.

„ esse nostræ scientiæ infirmitatem hic confiteri ,
 „ quam per multas ambages , & vanas conjectu-
 „ ras nullo fundamento innixas tandem crassam
 „ ignorantiam prodere . O commendabilem inge-
 „ nui animi probitatem !

§. XXVI.

Listerus, vir sane egregius, & eruditus variola-
 rum causam vult ab aliqua noxia bestiola vene-
 nata productam, & ad modum contagii a primo
 infecto homine ad alios derivare.

§. XXVII.

Digbæus (†), & alii asserunt variolas a sangui-
 ne umbilicali, dum infans in lucem proditur, eve-
 nire ; ideoque ad talem morbum avertendum, si
 sanguis probe digitis exprimatur, antequam funi-
 culus umbilicalis ligamento obstringatur, numquam
 infantem variolis laboraturum arbitrat. Sed si
 tum Rhazes, cum ceterorum auctorum rationes ju-
 dicio certo ponderemus, palam fit, variolarum ve-
 ras causas minime plene affecutos fuisse, quibus
 acquiescere possimus. Ne vero lectorem per circui-
 tus ultra, quam satis est, trahere videar, ab enar-
 randis ceterorum scriptorum minus necessariis sen-
 tentiis libenti animo supersedeo.

§. XXVIII.

Causa ergo realis, & effectiva in homine repe-
 ritur, & adest, & assignari, & digito (ut ita di-
 cam) ostendi potest, quæ per essentiam, & non
 per hypothesim talem, tantumque morbum consti-
 tuit ; nec intellectus fictio dici meretur, cum jux-
 ta ordinem naturalis œconomix hominis demon-
 strabilis sit, ut docet Hippocrates (u), Principio
 B „ quæ

(†) In exercit. med. de variol. p. m. 1591.

(u) Lib. de officin. Medic., sive de officio Medici.

„ quænam similiter, aut dissimiliter se habeant vi-
 „ dendum ; idque ex his, quæ maximi sunt mo-
 „ menti, aut facillime cognoscuntur, aut quavis
 „ via, aut ratione comprehenduntur; quæ visione,
 „ & tactu, & auditione percipiuntur, quæque in
 „ visionis, auditionis, tactus, narium, linguæ, &
 „ intelligentiæ sensum cadunt, ex quibus omnis
 „ cognitio nostra constat. „

§. XXIX.

Franciscus de le Boë Silvius (*) pro variolarum
 causa sanguinem menstruum posuit, ut legere est
 in Cap. IX., num. 37., cui firmiter inhæret, dicen-
 do. „ Inclino tamen, ut accedam illi sententiæ :
 „ In num. vero 44. hoc modo scripsit. Si quovis
 „ modo vel in sanguine ipso, vel in parte aliqua
 „ singulari, glandulis puta renalibus, quarum ve-
 „ rum usum hætenus ignoramus, lateat antecedens
 „ variolarum causa, necesse habet illa excitari a
 „ causa quavis procathartica, ut fiat eorum caus-
 „ sa continens. Hæc tantum scribendo, modum
 haud explicuit, quomodo ipsæ sint hujus morbi
 causa; qua de re cum hæc mea semper fuit, &
 est sententia, hoc officii mei erit diffuse aperire.

§. XXX.

Variolæ (ut etiam morbilli) ab evidenti, & com-
 muni causa producuntur, nempe a liquore illo pro
 atrabiliario ab antiquis habito, & in capsulis atra-
 biliariis contento, ac residente; & vel ab imagi-
 natione, vel a terrore, vel a motu corporis vio-
 lento, & immodico, vel a contagio, vel alia qua-
 cumque ratione commoto, atque a venis absorpto,
 qui media sanguinis circulatione liquida fere omnia
 contaminat, fœdat, inquinat. Verisimilius autem,
 & ma-

(x) p. m. 619.

& magis rationi consonum est in hoc fluido potius, quam in aliis enarratis variolarum originem, & causam collocari; quæ licet interdum consopita in nobis contineri videatur sine ulla corporis offensione; læsione, & morbo; commota tamen, suaque sede deturbata, ac sanguini subinde commixta, talem morbum, vel eo multo etiam nequiores producere potis est.

§. XXXI.

Capsulæ istæ atrabiliariaæ ab aliquibus anatomicis glandulæ renales, vel renes succenturiati dictæ, & succo atrabiliario nigerrimo plenæ, majores inveniuntur in infantibus, quam in hominibus jam adultis: Usus profecto ipsarum omnibus anatomicis adhuc est incognitus; usum tamen aliquem cum habere debeant, nos penitus introspeciendo luculenter deprehendimus variolarum generationi eas inservire; in ipsis porro humorem aptum insidere, & inhærere ad morbum hunc malignum producendum statuimus, qui omnibus, & solis hominibus (ex Villisii sententia) contingere debet, eoque magis, quod nulla ex causis a primis Arabia scriptoribus ad hæc usque tempora adductis nos ad assensum cogat.

§. XXXII.

Quum vero fieri quandoque possit, ut hujusmodi liquor in atrabiliaris suis capsulis ad senium usque asservetur, facile exinde redditur ratio cur quavis ætate, & tempore variolas, morbillosque valeat excitare, dum aliqua possibilis causa, quæ ipsum ita moveat, ut in sanguinem concedat, afferri possit, adsit contagium, aut epidemia, vel non. Contagium enim, & epidemia pro causa tantum externa haberi debet, quæ parum, vel nihil momenti addit; neque morbum hunc inurere valet iis, qui jam variolas passi sunt, vel in quibus

bus capsulæ atrabiliariaë qualibet ratione vacuæ inveniuntur. Quod si minime ad hunc atrabiliarium liquorem in propriis capsulis contentum pro variolarum, morbillorumque generatione confugere voverimus, nugas (ut ait Hippocrates in libro de Prisca medicina), & apologos cum aliis scribere necessum erit.

§. XXXIII.

Capsulas istas, quæ supra emulgentes venas jacent, Marchettus, Veslingius, Bartholinus, Riolanus, & alii continere scripserunt humorem melancholicum, sive acidum pro menstruo urinæ, ut melius scilicet per ipsum urina a sanguine separari possit. At ut in eorum sententiam me perducerent, vias ostendere prius debuissent, per quas renibus liquorem suum capsulæ istæ communicant; atque insuper quare in pueris, qui melancholici non sunt, majores, & atro succo plenæ sint, in hominibus vero, qui tristes, & melancholici aliquando sunt, minores, & vacuæ inveniantur; & quando homines adolescunt, cum renum membrana adiposa confundantur, neque tam facile, ut in pueris, ab anatomicis distingui possint. Cum igitur in homine ætate progrediente vacuæ sint, usus a Marchetto, atque ab aliis assignatus omnino corrui.

§. XXXIV.

Liquor iste, licet ad parvulas guttulas in sanguine refundatur, & misceatur, tanta vi, potentiaque præditus est, ut toti massæ motum ferventer inordinatum inducat; quamobrem si aliquam pravam fluidorum dispositionem in ægrotantis corpore inveniet, eo magis, juxta eandem dispositionem majorem, vel minorem febrem, majorem, vel minorem pustularum numerum, seu quantitatem, majorem, vel minorem morbi malignitatem producet; ut inferius declarabimus.

§. XXXV.

§. XXXV.

Communicant, atque impertiuntur capsulæ istæ liquorem suum sanguini; & primo tali imbuitur liquore truncus major venæ cavæ per dorsum ascendentis, & dolor, hac de causa, ipsius dorsi efficacissimus in hoc morbo producit; & ex dicti atrabiliarii liquoris majori, vel minori quantitate sanguini refusa, major, vel minor dorsi dolor, major, vel minor variolarum quantitas, & qualitas; & simul cum febre maligniora, vel mitiora symptomata apparebunt.

§. XXXVI.

Neque magnam arteriam dorsum etiam perrepantem immunem a tali labe esse, utpote ab eodem liquore atrabiliario inquinatam, jam credimus; nam per laterales venæ cavæ ramos, eodem momento ob sanguinis gyrum, pravitatem suam toti massæ communicare debet (ut diximus); quæ dorsalia vasa, cum ad cerebrum usque pertingant, facile ibi atrabiliarius liquor cum sanguine adspersatus, juxta majorem, vel minorem ipsius liquoris copiam, vel juxta majorem, vel minorem ipsius acrimoniam, vel ob alias circumstantias dicto liquori sociatas, vel mixtas, aut ob ægrotantis dispositionem, non solum delirium, & capitis dolorem gravem, & acutum; verum etiam quandoque meninges cerebri tali, vel tali modo vellicando, ac naturali suo ordine alterando, convulsiones, atque epilepsias producit, ob damnum, quod spiritibus animalibus importat, qui quum particulis maxime exilibus conflati sint, & vi elastica polleant, fluidum aere communi subtilius constituere videntur, & ad erumpendum e sanguine viribus ingentibus potiuntur; ideoque ipsorum explosionem causam epilepsiæ esse VVillisius scripsit.

§. XXXVII.

Neque in hoc morbo credendum est dorsi, lumborumque dolorem (ut nuper diximus) ab alia causa originem suam ducere, quam a liquore atrabiliario in vasis sanguiferis dorsum perreptantibus commixto; nam (genericè loquendo) si hoc a magna tantum sanguinis effervescencia productum fuisset (ut aliqui judicant), quid est causæ cur in aliis ardentibus, putridis, malignisque febribus hoc symptoma non appareat, cum in his febribus magna adsit sanguinis effervescencia?

§. XXXVIII.

Animi deliquia in hoc casu ortum ducunt tum a sanguine humore atrabiliario imbuto, atque conspurcato, tum etiam ex quo in superiore ventriculi orificio multæ erumpunt variolæ, quæ vellicationem molestam per furculos nervorum sexti paris cordi, cerebroque communicant; quæ vero in fundo ventriculi erumpunt, doloris ad levem manus pressionem in causa erunt.

§. XXXIX.

Omnes corporis glandulæ (ut superius diximus) tum externæ ad peripheriam pertinentes, cum internæ in visceribus sitæ hujus maligni humoris separationem promovent: Vomitus quippe, qui in hoc morbo advenit, non a vellicatione tantum eruptarum in superiori ventriculi orificio variolarum, sed etiam ab eadem materia a glandulis in ventriculi fundo separata producitur; materia siquidem per vomitum rejecta semper colorem viridem, vel viridescentem habet, qui color ab eodemmet humore atrabiliario valde diluto a phlegmatibus, & viscositatibus in ventriculo repertis exoritur; sicut etiam infantum hoc morbo laborantium, honestiori, & non inquinato verbo utar, cibi reliquias eodem

dem colore ab eadem causa redditas conspiciamus ; immo etiam quandoque pure atram bilem , me-
chonii instar , diarrhœam patientes evacuant , dum
natura in hujus veneni expulsionem diarrhœæ ope se
juvat ; ut pluries experiendo animadverti . Cetera
autem symptomata variolis sociata ab uno humo-
re atrabiliario produci unusquisque per se conjectu-
ra assequi poterit , quum non omnia sensuum te-
stimonio sint fulcienda .

§. XL.

Imaginatio, seu phantasia plurima nostri corpo-
ris liquida movet ; a terrore totum corpus intrin-
sece perturbatur , commovetur , & contremiscit ;
plurimi aspectu tantum fœdi variolosi terrefacti in
variolas inciderunt : Nemo quidem sine aliqua ja-
ctura sanitatis expavit, Seneca dixit.

§. XLI.

In contagio fere semper corporis humani liquida
perturbantur , atque immutantur . Quando autem
in suis capsulis non amplius liquor atrabiliarius in-
venitur, vel ob variolas , aut morbillos antea pas-
sos , vel ob aliam quamcumque rationem , tunc
neque terror , neque contagium , neque epidemia
hominem lædet, cum jam interior, & immediata
variolarum, morbillorumque causa ablata sit.

§. XLII.

Ubi major quantitas liquoris atrabiliarii sanguini
refunditur , ac commiscetur , variolis semel affici
oportebit ; Ubi pauca quantitas , potius morbilli e-
rumpent, quam variolæ ; vel saltem pabulum , &
fomitentem pro alia variolarum eruptione asservabit.

§. XLIII.

Ubi pars , vel partes liquoris atrabiliarii in suis
capsulis remanebit , variolæ redibunt, quotiescum-

que pars , vel partes residui liquoris iterum sanguini refundantur , & commisceantur ; quod Medicorum historiæ docent ; atque ipse in mea praxi pluries expertus sum . Fallax igitur aliquando est illud , quod Thomas VVillis (y) scripsit : „ Con-
 „ venit homini omni , & soli , & semel variolis ,
 „ & morbillis affici : Nam licet hoc frequentius , communiterque eveniat , attamen non semper semel tantum , sed quandoque bis , vel ter , ut multis gentibus contingere plurimi scriptores referunt : Immo legitur apud Petrum Borellum (z) : „ Cir-
 „ ca has (id est variolas) notandum occurrit, mul-
 „ lier quædam Bononiensis Galla , quæ septies il-
 „ las passa est , & anno 118. tandem eodem mor-
 „ bo periit . Insuper illud „ Convenit homini o-
 „ mni „ : multoties minime verum esse deprehenditur : Multi profecto senio confecti ultimum ob-
 eunt diem , qui tamen variolas nunquam sunt per-
 pessi , licet contagium , vel epidemia pluries ipso-
 rum tempore grassata fuerit.

§. XLIV.

Contagium idem efficit ac imaginatio ; alterat quippe variolosi anatumiasis , afflatus , effluvium liquida eorum , qui morbum contrahunt , & a sede sua atrabiliarium liquorem deturbat , atque in illius detrusione , & motu venæ absorbent quod in dictis capsulis ad variolas producendas continebatur ; inde ob afflatum ipsum laborare necesse est . Et hoc evenit , vel secundum totum atrabiliarium liquorem (ut dictum est), vel secundum partem .

§. XLV.

Ubi parva absorptio liquoris atrabiliarii , & bona in liquidis humani corporis substantiis dispositio adsit ,

---

(y) Lib. de febr. Cap. 16.

(z) Hist. & Observat. variol. med. phys. Cent. 3. Observ. 10.

adfit, variolæ erunt benignæ : Ubi sufficiens, vel major copia absorpta liquoris atrabiliarii fuerit, ac etiam major plenitudo, sive cacochymia, vel biliosa, acrisque cachexia, quæ pravam dispositionem in liquidas humani corporis substantias important, variolæ cohærentes, confluentes, anomalæ, vel alio charactere malignitatis insignitæ producentur.

ERUPTIONIS THEORIA.

§. XLVI.

NON æquali semper modo affectio ista se habet; variantur porro crebro symptomata in quovis ægrotationis tempore; nec semper æqualiter, iisdem scilicet signis, symptomatibusque morbus iste omnes aggreditur; dissimiles profecto circumstantiæ sæpius concurrunt, & ex ipsarum variatione, tum prognosis, cum curativa methodus indicatur.

§. XLVII.

Horripillatio in febribus, præcipue longior, motus valde efficax est, & semper aliquam naturæ machinam in ægrotantium visceribus latentem denotat, nunc transponendo ad partes debiles, vel quavis de causa, aut ratione proclives humores redundantes, vel noxios; nunc ad emunctoria, abscessus, & tumores, vel aliud simile producendo; nunc etiam ad cutem, ut in erysipellate, variolis, similibusque affectionibus manifeste semper observatur. Naturam quidem antiqui Philosophi esse principium motus, & quietis statuerunt; illi igitur naturæ effecta cognoscere facile poterunt, qui motus leges, ac variationes bene callent.

§. XLVIII.

S. XLVIII.

Febris ista principio multum vehemens conspici-
 citur, quia liquida omnia, & præprimis sanguis in
 motu nimis perturbato reperitur, ob alienorum hu-
 morum, & præcipue crassorum miscelam, ob quam
 eadem proportionem, qua exiit media eruptione,
 & expulsionem, etiam febris minor, & minor eva-
 dit: Quod & clarius explicabo, videlicet, cum
 sanguis naturali sua constitutione liquor crassus sit,
 ut idoneus ad vitam servandam, & corporis fun-
 ctiones peragendas effici possit, continuo attritu
 opus habet, ut ab eo partes ipsum componentes
 dividendo diminui possint. In pulmone igitur, in
 corde, in aorta, & ejus ramis dividitur, subdivi-
 diturque, & in minimas particulas per vires sol-
 ventes pulmonis, cordis, & arteriarum redactus,
 partes ipsius divisæ, ac subdivisæ valde laxæ, ob
 tenuitatem, & subtilitatem cohærebunt: Harum
 porro partium vires ratione multo majori, quam
 earum densitates crescent. Posita igitur hac natu-
 rali sanguinis constitutione, si in ipso adhuc alie-
 nus humor per venas importatus fuerit, ex naturæ
 necessitate partes istæ sanguinis tenuissimæ, quæ
 ingentibus viribus pollent, & velocitatis motu, to-
 tam sanguinis massam agitabunt, & ab ipsa quod
 alienum est, non dividendo, ac subdividendo tan-
 tum, verum etiam impulsu, motuque expellere
 tamdiu conabuntur, quamdiu vel ad emunctoria,
 vel ad extremas corporis partes, cutem scilicet,
 humorem alienum sanguini importatum ablegave-
 rint; tunc variolarum maculæ erumpere incipient,
 quæ pedetentim continuato eodem sanguinis mo-
 tu, ac morbificæ materiæ expulsionem, pustulas pro-
 creabunt. Postremo ubi pustulæ bene infarctæ, ac
 elevatæ erunt, febris, sive motus sanguinis pertur-
 batus evanescet; causa quidem perturbationis ipsius
 cessavit, cum extra massam sanguinis variolosus,
 sive

sive alienus humor jaceat . Attamen non semper hoc modo , atque ordine se res habebit ; quum pluries eruptione jam facta , ob copiam , atque malignitatem humorum adhuc in massa sanguinis remanentium , tum febris , cum alia perseverent symptomata , licet pustulæ elevatæ , ac fastigiatæ videantur ; tunc enim haud moderato , & libero motu fluida per minimos tubulos ferri possunt , in quo morbi ratio , & continuatio consistit : Quæ omnia lucem non modicam ex illa Matheseos parte capere possunt , quam Mechanicam rationalem appellare solemus , quæque de viribus corporum tum fluidorum , cum solidorum agit ; quam partem mihi , & cuilibet licitum est in usum revocare ad variolarum febrem explicandam . Cum igitur utplurimum facta eruptione febris , & alia loca symptomata evanescere soleant , hac etiam de causa ad modum criseos ipsas erumpere diximus ; attamen Avicenna (*a*) scripsit , quod si febris cum omnibus antecedentibus signis jam descriptis præcedat , postea vero variolæ subsequantur , tutior res sit , quam si febris variolarum eruptionem sequatur ; crederem dicere voluisse perseverabit , vel ingravescet ; vel saltem de secundaria variolarum febre loqui voluisse , quæ maturationis tempore evenire solet . Illud equidem hucusque a me semper in malignis variolis observatum fuit , continuare scilicet adhuc febrem , quæ biduo saltem , vel triduo ante variolarum eruptionem , non autem postea ægrotantem jam invaserat ; impossibile enim hoc evenire posse mihi videtur , quum hujusmodi crises absque magno motu , & pulsuum perturbatione in malignarum potissimum eruptione natura nequeat efficere , nec unquam effecisse comperti sumus .

§. XLIX.

(*a*) Fen. l. 4. Cap. 6.

§. XLIX.

Vidi etiam variolas benignas, & valde mites, cum paucissima quidem, & lenissima pulsum perturbatione, sive febris eruptas, quæ tamen minime ab adstantibus, atque aliis advenientibus cognita fuit, quamquam revera febris adesset; neque vero eruptionem febre omnino destitutam usque adhuc animadvertere unquam mihi licuit, quamvis benignæ fuerint vario!æ. Nec etiam unquam credidi variolas secunda, vel tertia die eruptas benigniores fuisse iis, quæ quarta, vel septima febris die quandoque erumpere solent; nec quantum a naturali tempore deflectant, tantum morbus suam malignitatem præ se fert. Potius mihi videtur tarditatem eruptionem magis ordinatam, absque confusione, & tumultu indigitare, minoremque humoris maligni qualitatem, quantitatemque ostendere; eo magis quia mitiora, & debiliora symptomata huic eruptioni copulari semper depræhendi, febremque minori impetu ægrotantem adoriri, atque cursu magis regulari periodos suas ordinare, seu crisis suam efficere. Variolas equidem septima febris die eruptas regulares, mites atque benignas semper hucusque observavi; septima enim dies vere dies critica est, atque minorem morbificæ materiæ quantitatem in massa sanguinea impetum facientem demonstrat; quod etiam pluries in febribus petechialibus notavimus; porro petechiæ, sive exanthemata in maligna febre si ante septimum apparuerint, hoc est secunda, vel tertia febris die, non solum quantitatem venenosæ putredinis indigitant, verum etiam ægrum in vitæ discrimine constitutum esse ostendunt; ubi vero septima febris die apparebunt, spem adipiscendæ valetudinis injicere solent; ideoque tardiusculæ variolæ, septima videlicet die erumpentes benigniores quam quæ tertia, vel ante quartam diem erumpere solent, existimandæ sunt.

At

At ubi pravorum humorum maximus apparatus ad-
erit, & febris initio e naribus hæmorrhagiæ inci-
pient, quæ quandoque enormes esse consueſcunt,
vel diarrhœa, vel aliud quid ſimile, tunc eruptio
moram faciet, uſque quo hæmorrhagiæ temperen-
tur, vel auferantur, aut diarrhœa ſiſtatur, ſive a-
lia ſimilia accidentia tollantur, vel compelſcantur.
In hac pravorum humorum conſtitutione, quamvis
expulſio ad ſeptimam, vel nonam uſque diem re-
tardetur, variolæ hoc tempore exortæ adhuc ma-
lignæ erunt, non quia ipſarum eruptio retardata
ſit, ſed ob pravorum humorum adnexam copiam,
quæ tunc temporis ſanguinem, & viſcera adeo co-
inquinat, ut reliquum quoque corpus ſordelcat. Sic
etiam ſi quando vel acutiſſimus ſentiatur dolor in
lumborum regione, qui nephritidem æmulatur;
vel in latere, ut in pleuritide accidit; aut in ven-
triculo quum immani ipſius languore, ac vomitu;
aut in artubus rheumatismo æmulus, eruptio non
ſolum retardabitur, ſed etiam & variolæ confluent.
Ceterum pluries retardatum variolarum exortum a
copia ſanguinis per nares effluxi, vel diarrhœa ob-
ſervavi, & variolæ ut tardiores, ſic rariores, &
interſtinctæ fuere, minoremque ſecum malignita-
tem, & vitæ periculum ob ante actas evacuatione-
nes attulere; cauſſa quippe ipſa producens diminu-
ta per antedictas evacuationes evaſit.

S. L.

Cum natura ſuam criſim glandularum ope mo-
liatur, mirum non eſt ſi ventriculi dolore, & vo-
mitu ægri corripiantur; ventriculus enim a vario-
loſa materia irritatus, ac ſtimulatus dolet, & o-
mnia, quæ in eo continentur, deturbat, ac rejicit,
quia (ut diximus) malignus humor a maſſa ſan-
guinis non cutanearum tantum glandularum ope ſe-
paratur, verum etiam fere ubique, ubi glandulæ
reperiuntur. Quantum ad glandulas ventriculi id
vomi-

vomitibus, & dolores tactu excitati demonstrant; de glandulis renum, tum lumborum, cum etiam totius dorsi dolor, quod & clare ab urinis copiosis, ac pellucidis ostenditur; de glandulis faucium, tussis, atque ipsarum inflammatio, quæ sæpe cum ipsa eruptione augetur, quo tempore etiam salivatio prodit, de intestinorum glandulis, superveniens diarrhœa satis signi dat; de trachearteriæ, & pulmonum glandulis, ipsamet ferina tussis, & vocis raucitas, immo tragœdiam ferme inevitabilem sæpius in pulmonibus variolosa materia ludit. Cum istæ separationes glandularum organis factæ omnibus manifestæ sint, concludendum est etiam alias corporis glandulas minime immunes esse ab hoc mechanico separationis labore; licet ipsarum affectus, effectusque sub sensum minime cadat; immo sapiens Medicus judicare debet omnes corporis glandulas in hoc morbo non solum variolosæ materiæ separationem, verum etiam aliarum sociarum impuritatum, quæ ob cachexiam, vel cacochymiam in ægrotantis corpore latebant, elaborare. Qualis autem, quantaque separatio per glandulas facta fuerit, dum conspiciamus totius capitis, faciei, manuum, pedumque tumorem, immo quandoque etiam scrotum, & præputium inflatos, colligere inde, ac comprehendere licebit. Juvat quammaxime naturæ cognitionem habere, quid ipsa sit, & quid efficere possit; & qualis in solidis, ac liquidis vis, densitas, crassities, proportio, motus, velocitas, motusque quantitas adsit, a quibus omnia, quæ humanæ machinæ damna adveniunt originem suam ducunt; atque hoc est, quod a Cl. Roberto Boyle mechanismus appellatur. Neque in dubium revocamus in humano corpore agentes substantias adesse, quæ activis viribus instructæ origo, atque fons operationum omnium, effectuumque sint, in quibus naturæ essentiam statuimus, atque locamus.

§. LI.

Vbi dorsi, lumborumque dolor perquam moleste ægrum affliget, & cordis oppressio gravis adeo, ac sensitiva erit, ut continuo per lectum, jactetur, agiteturque, modo pronus, modo supinus, ac in varios habitus se componens, nullibi vero requiem, ac levamen inveniat, immo per totum corpus urentem sentiat calorem, vultus etiam color valde accensus, ac inflammatus, vix dubitari potest, quin ob ejusmodi symptomata variolæ malignæ indolis sint futuræ. Denotat profecto illa maxima inquietudo magnam materiæ morbificæ quantitatem, atque ipsiusmet ingentem æstum, quo turgēt, præcipue in majoribus sanguiferis dorsi vasis, ac etiam circa hypochondriorum, & pectoris regionem.

§. LII.

Qui credunt in dorso, & pectore laxiores vias esse, quam in ceteris corporis partibus, putant exinde variolarum eruptionem primo illas partes invadere; ita Riverius (*b*); sed si ideo laxiores, quia in quovis parvo labore sudor in dorso, & in pectore prorumpit, cum minori alioqui labore frons primo, & facies deludent, debet proinde prius in facie, postea in dorso, & pectore eruptio fieri, quod re quidem vera natura facere consuevit. Hac etiam ratione variolæ non solum facilius, sed majores numero, quam in ceteris partibus in facie emanant; nam quantitas excretorum in una parte est ad quantitatem excretorum in altera, ut summa orificiorum in prima, ad summam orificiorum in altera.

§. LIII.

Pueri, & adulti variolis magis obnoxii sunt,
quam

(*b*) De febre pestilent. Cap. I. p. 549.

quam senes, faciliusque a contagio afficiuntur, tum ob humoris atrabiliarii in propriis capsulis contenti copiam, cum etiam ob cutis teneritatem, & laxitatem ideoque vigente epidemia, dispositionem promptam, paratamque ad contagiosa effluvia recipienda habent; in senibus vero licet capsulæ atrabiliariae adhuc extent, attamen quum utplurimum vacuæ ab anatomicis observatæ fuerint, ea scilicet ratione, quod progrediente multum ætate exhaustæ evadunt, variolis materiam suppeditare minime possunt. Senium profecto cum assiduo nostri corporis substantiæ fluore advenit; ac ætatis progressus procul dubio corporis constitutionem non uno modo variat; & tum liquida invertit, cum solida immutat. Neque senum cutis tam laxa esse potest, cum fibræ omnes jam depressæ, atque duriores conspiciantur, & rugosa cutis asperior, solidior, duriorque evadit; contagii ergo, vel epidemiæ tempore dispositionem minime promptam, paratamque hac ratione habent.

*Debent nimirum non omnibus omnia prorsum
Esse pari filo. LUCRETIVS.*

At ubi adhuc liquoris atrabiliarii portio in senibus asservabitur, quamquam cutis, & ipsius fibræ haud recte dispositæ sint, tamen in contagio, vel epidemia, vel sporadice, quandoque & eos variolis fuisse correptos observatum fuit; & egomet aliquos in tali ætate constitutos curavi.

§. LIV.

Qui pueri pinguiore sunt, facilius hoc morbo corripuntur, quam graciles, & macilenti; variolæ vero mitiores, benignioresque erunt in pinguioribus, quam in extenuatis, & biliosis, qui plerumque eas feroces, & pessimæ indolis solent experi-
ri,

ri, ob ipsorum acrimoniam, vel ob aliam pravam dispositionem.

§. LV.

Possunt pueri, vel juvenes, vel adulti immunes esse a variolis (ut diximus in §. XLI.) cum liquor ille atrabiliaris, vel paulatim sine sensu consumptus fuerit, vel alia via extra corpus demandatus; exempli gratia, ob magnam sanguinis effusionem; sive continuatas enormes hæmorrhagias, vel ob alium pravum morbum antea toleratum; vel quia puer per longum temporis spatium inædia, & fame fatigatus, totumque corpus extenuatum, atque emaciatum habet, quo in casu liquores omnes corporis multum diminuuntur, atque invertuntur, vel quacumque alia ratione pueri corpus affectum sit; aut quia adhuc atrabiliaris ille liquor ad senium, & mortem usque lateat in capsulis, & asservetur; neque a contagio, epidemia, aut ab ullo alio interno motu excitatus, agitatique sit, ex quo in sanguinem transire possit: Demum a viarum impedimento, aut ab alia quacumque causa circumstante, quam cogitatione tantum assequi possumus; quum quæ intrinsecus lateant oculorum obtutum effugiunt. In adultis vero ob alias ægritudines, quas (ut dixi) antea passi sunt, quæ vel salivatione, vel aliis mercurialibus medicamentis curatæ fuere. Hoc enim pacto liquor atrabiliaris vel destructus, vel ita permutatus est, ut amplius ad variolas producendas minime sufficiat, Oportet enim causas unius, cujusque morbi ea putare, quæ cum adsint, illud fieri necessum est quod efficere solent; cum non adsint, vel permutentur in aliud temperamentum, illud cessat, & aliud fit, ut Portius in paraphr. lib. Hippocr. de prisc. medicin. p. m. 87. Præterea hoc evenire potest, quod in matris utero foetus variolas perpessus sit; cujus rei plura

C

ex.

extant exempla a Foresto (*c*), Bartholino (*d*), Mollenbrocio (*e*), Schenkio (*f*), Fabritio Hildano (*g*), Rhodio (*h*), Nicolao Florentino (*i*), Augenio (*k*), aliisque scriptoribus allata. Fœtus siquidem etiam in matris utero ea omnia præ se fert, quæ ad variolas producendas apta nata sunt: Causam porro, quæ variolas producit in infantibus, sic & in fœtu in utero jacente eas producere posse quid repugnet non video; eo magis si mater, dum utero gerebat variolis affecta erat, ut pluries evenisse non ignoramus.

§. LVI.

Possunt etiam pueri, juvenes, & adulti variolas plus, vel minus malignas habere, sicut & plus, vel minus mites (ut superius in §. XLVIII. LI. LIV. & alibi enarravimus), nempe si atrabiliario liquori sanguini jam permixto plus, vel minus cachectici humoris addatur, ex quo liquor ipse atrabiliaris acrior, & malignior evadat. Hoc ab ægrotantis constitutione arguitur; qui enim acris scatent humoribus ut plurimum macilenti, pallidi, ac cachectici in vultu apparent: Nam constans est, & rata Hippocratis sententia, „Quælis color apparet in cute, talis humor abundat in corpore; Qui vero vultu florido, & pinguiori fruuntur, ut plurimum benignis, purisque humoribus imbuti censentur, qui etsi inter se mixti una cum sanguine fluant, refluantque, atque diversam ab ipso tum densitatem, cum etiam velocitatem habeant, & quæ incognita sunt, rite determini-

(*c*) Forest. lib. 5. Observat. 44. (*d*) Cent. 4. Hist. 50.

(*e*) In Ephemerid. German. Ann. 1670. Observ. 53.

(*f*) Lib. 6. observat. titul. de Variol. & Morbill.

(*g*) Cent. IV. Observ. 55. (*h*) Observat. 83.

(*i*) Tract. 2. Summa 4. Distinct. 6. Cap. 13.

(*k*) Lib. 9. de febrib. Cap. 7.

terminari minime possunt, cum neque sanguinis, neque purorum fluidorum densitates sint datæ, at tamen ex hac optima humorum constitutione benignas fore variolas prælagire facile poterimus; quia fluidorum vires, licet crassiuscula appareant in hisce ægrotantibus, sunt tamen ad separationem efficiendam proportionatæ (ut Geometræ loquuntur) in ratione composita ex simpla densitatum, & duplicata velocitatum, ut scite, ac perbelle Jacobus Hermannus, & Joannes Bernoullius docendo demonstrarunt; scilicet Quadrata velocitatum liquorum densitatibus ipsorum reciprocè respondent; & tunc velocitates sunt in ratione reciproca subduplicata densitatum, id est Radicibus densitatum Quadratis reciprocè proportionales, dummodo canaliculorum secernentium orificia sint æqualia, vel eorum sectiones æquales; quod algebraico calculo facillime demonstrari potest. Quapropter liquida cum tali proportionis lege moveantur, ac fecernantur, haud dubie variolas, ut nuper diximus, boni ominis fore necesse est.

§. LVII.

In aere quum vivimus, atque aere circumfusi sumus; tum per corporis poros, cum per inspirationem, omnium, quæ in aere continentur, participes nos fieri debemus. Posita igitur mutatione, siue alteratione quavis in aere, ex necessitate humores nostri alterantur, & ob hanc vicissitudinem a naturali statu pervertuntur, permutantur, discendunt; idque eo magis ubi prævia adsit dispositio aeris mutationes, vel injurias sustinendi, quæ dispositio sane fere semper a mutata corporis constitutione provenit; & tunc magis ab aere, quam a cibo, & potu humanum corpus alterationes tolerare debet; auctore Hippocrate, libro de flatibus.

§. LVIII.

Consideranda etiam venit anni constitutio, vel, si adsit, epidemia: Indubie quidem magis in hac, quam in alia anni tempestate inæqualitates, ac intemperantiæ aeris observantur, a quibus humana corpora variis, multisque modis affici, ac mutari conspiciamus. Accidit præterea nebularum, pluviarumque frequens copia, quæ nullo servato ordine, inversisque temporibus promiscue decidunt, reciduntque. Ventorum præcipue ratio, atque ordo, nec non genera sunt probe observanda. Austrius siquidem aer *SUD* dictus: aut *SUDOST* Notapeliotes; vel Africus *SUD-VVEST*, seu Noto-lybicus cum impetu efflant, ut singulis annis, & præcipue tempore Veris, vel Autumni, præcedente Hyeme temperata potius, vel pluviosa, quam rigida in Austria occurrit (ad cujus salubritatem nihilominus necessarii videntur Favonius, *VVEST* scilicet; Borro-lybicus, seu *NORD-VVEST*; Borrapheliotes, seu *NORDOST*, & hujusmodi, qui etiam aliis Germaniæ regionibus, præsertim Borealibus, ad hoc ut aer a sordibus, & impuritatis conceptis repurgetur, valde favent) cum magno animantium corporum detrimento. Quare non multum a vero aberrasse videntur tum antiqui Philosophi, cum etiam Medici, dum ultimum nempe corruptionis gradum in calido, & humido reponendum, esse scripserunt. Ubi itaque talis anni, tempestatumque constitutio contigerit, quid boni; aut salutaris humanæ machinæ evenire possit non video, verum potius non pauca damna eventura ob inordinatas, frequentesque humorum nostrorum rarefactiones, condensationesque, a quibus adeo corporis liquida affecta, inversa, ac immutata evadant, & liberum fluxum, refluxumque (ut natura exigit) haud suscipere valent; unde separationes, ac tempestivæ depositiones,
 vel

vel corporum perspirationes præpeditæ , putredinem , & corruptionem facile in humoribus inducere possunt. Liceat mihi hæc verba (ut & alia non pauca) putredinis , & corruptionis ab antiquis mutuari ; efficit quidem vocabulorum inopia , ut iisdem quoque appellationibus ad liquida valde a naturali statu immutata , & inversa designanda utar . Igitur variolæ , quæ in hac anni tempestate erumpunt , ut plurimum cohærentes , confluentes , & anomalæ esse solent , ob præcedentem pravam fluidorum dispositionem . Morbi sane plurimi in liquoribus consistunt , id est in eorundem mutata qualitate , & exinde proportionali velocitate motus , quo facile secretiones invertuntur , quæ a geometrico calculo supputari minime possunt . Qualis autem sit cujusque anni constitutio clarius experientia denotabit ; & consulere etiam possumus Sydenhamium de variolis anomalis annorum 1670, 71. 72. , ac etiam 74. 76.

§. LIX.

Licet vero quandoque anni tempestas optima videatur , quum mitem cœli temperiem , atque aerem tranquillum experimur , nihilominus fieri etiam potest , ut maligna variolarum epidemia hoc eodem tempore emergat , ob aliquas subtilissimas pravas , malignasque substantias , quas mente tantum concipere possumus , aeri permixtas , quæ quamvis ipsum aerem minime perturbent , aptæ tamen sunt ad humani corporis fluida commovenda , corrumpenda , & ad putredinem disponenda ; ideoque variolæ malignæ , vel anomalæ , sive , ut vocant , irregulares necessario grassari debent . His etiam quorundam pravorum exanthematum , ut erant illæ maculæ rubræ a Sydenhamio descriptæ , aliæ eruptiones sæpenumero sociantur , a quibus aperte character præsentis epidemiæ designatur , quæ sine ullo variolan-

tum discrimine sanitatem diripiens pessime ipsos jugulabit . Tantas enim tunc temporis viscerum , assidentiumque partium impuritates deprehendimus , & universum corpus humoribus vitiosis adeo suffusum , ut nulla virium consistentia ; nulla constitutionis præstantia , qua antea fruebatur , a putrida , corruptaque qua obruitur, materia minime potens (cæcutiente Medico) se extricare, in præceps ruat , tandemque ad interitum pertrahatur.

§. LX.

Variolæ ad instar criseos sic prorumpunt : Primo liquor atrabiliaris cum sanguine mixtus , ipsum inquinando , placidum , ordinatumque motum obvertit , cor irritat , febremque producit ; postea vero quodammodo subjugatus , ac permixtus sanguinis gyro , & mediis illis agentibus in massa sanguinis existentibus , quæ activis viribus pollent , ad cutem demandatur ope expulsionis , quam natura per cutaneas glandulas molitur , ut sapienter Sydenhamius scripsit ; licet ipse non atrabiliaris liquori variolarum causam adscripserit , sed aliam potius , inflammationem scilicet supposuerit .

§. LXI.

Ubi major , vel minor irritamenti quantitas , seu vis in corde aderit , major , vel minor sanguinis perturbatio , major , vel minor febris ; & sicuti in majori perturbatione adhuc dari potest major , & major , quæ incrementa , haud partes , sed potius modi sive mensuræ febris dicere possumus ; ita in minori perturbatione dari potest minor , vel minor , ut in benignis variolis evenire solet , quæ sponte absque Medici auxilio erumpunt , augentur , maturantur , & exsiccantur .

§. LXII.

§. LXII.

Variolosi quandoque emerfionis tempore in co-hærentibus, confluentibus, & anomalis, dum omnia prava symptomata fervent, hæmorrhagia narium, vel alvi profluvio afficiuntur: Hujusmodi evacuationes non semper mali ominis sunt, dummodo modum fervent, & eruptio bene procedat, neque aliæ circumstant causæ, a quibus æger lædatur; attamen si modum excefferint, variolarum eruptio vel retardabitur, vel evanescet; quia per id temporis ipsarum expulsio a copiosa diarrhœa, vel narium hæmorrhagia deturbatur, & invertitur; quo in casu suspicio, atque timor semper erit de infelici exitu, si febris perseveraverit. Attamen si æger propriis, aptisque remediis fuerit adjutus, febris vero vel mitescat, vel cesset, neque aliæ pravæ vel suspectæ circumstantiæ adsint, convalescet, sanusque fiet; redibunt non multo postea longiori, vel breviori temporis spatio, juxta intrinsecam humorum dispositionem.

§. LXIII.

Si tempore eruptionis variolarum, vel post perfectam eruptionem, vel adhuc tardius æger in aliqua exteriori corporis parte, sive membro aliquo dolorem senserit, & pars dolore affecta viridescentem, vel obscurum, vel subnigrum colorem præferat, pessimum, & ineluctabile signum, iminentemque e vita discessum indicat; quia pars illa dolens cito in insanabilem gangrænam transit: Tunc ægroti vires valde imbecillas fieri videbimus (sicut observatum fuit), illumque brevi horarum spatio vitale lumen relinquere.

§. LXIV.

Si variolarum pustulæ mole valde exiguæ sint,
C 4 & ta.

& tactu verrucosæ, & duræ, etiam anomalæ dicuntur, quæ lethales esse solent; porro nunquam maturescunt; natura suum munus in hoc casu minime adimplet, vel ob viarum defectum, vel ob liquidorum mutatam rationem. Ita ex propriis observationibus scripserunt Marcellus Donatus (*l*), Joannes Gaddesten Rosa Anglica (*m*), Rhazes (*n*) & alii. Si vero variolæ istæ non tantum duriusculæ sint, verum etiam colore violaceo, vel viridi, vel rubeo, sive purpureo, vel nigro insignitæ, pessimæ sunt, ac supremum ægrotantis diem denotant, ut Sydenhamius in anomalis anni 1674, & 1675. scripsit de confluentibus nigro colore præditis, & quæ ad maturitatem provenientes ægrum interficiebant.

§. LXV.

Circumstantiæ variæ esse possunt. Prima, anni, seu temporis constitutio mala, ubi variolæ cohærentes, confluentes, vel anomalæ in conspectum prodire solent, ut in §. LVII., & LVIII. diximus, & exactis observationibus Sydenhamius in constitutionibus annorum 1674, & 75 scripsit. Secunda circumstantia desumitur a symptomatibus variolis sociatis, ut sunt exanthematum variæ species, vel puncticularis morbus, maculæ rubræ, menstruationes immodicæ, diarrhœa, dysenteria, mictus cruentus, sanguinis vomitus, enormes sanguinis e naribus hæmorrhagiæ, partus, abortus, convulsiones, & sexcenta alia, quæ aliquando variolas comitantur. Tertia circumstantia est opportunitas eruptionis, habita ratione temporis, sive Hyemalis, sive Veris, Æstivi, vel Autumnalis.

§. LXVI.

(*l*) De variol. p. 111. (*m*) 2. 4.

(*n*) Contin. 30. De pest. Cap. 15.

§. LXVI.

Dispositiones quoque corporis censentur malæ , vel bonæ . Malæ dicuntur , ubi liquida a naturali statu immutantur , naturalemque fluxum , refluxumque , ut par est minime servare possunt ; vel minus , lento , & inertī , aut citato motu præter naturæ legem fluunt , refluuntque tum per vasa corporis interiora , quæ in visceribus sita sunt , cum per exteriora , cutis videlicet ; vel alia quacumque de causa , ut §. LVI , & alibi recensuimus . Quando vero naturali ordine , hoc est secundum naturæ leges absque ulla socia impuritate fluunt , dispositio censetur bona ; & tunc variolæ distinctæ erunt , atque perfecte elevatæ , seu fastigiatæ ; ipsarumque eruptio , & expulsio placide , sedateque quarto die occurret ; pustulæ etiam deinceps perfectam maturationem acquirant ; materia pustularum alba , vel parum subflava evadet ; respiratio , & pulsus tranquilli , naturalesque erunt , corporis sensus liberi ; nullum in diætâ fastidium , ac averfatio : placidus somnus ; alvus denique naturaliter fere singulis diebus descendet . Et licet pustulæ non in minori , sed in aucto numero , & adveniente maturatione parva , & moderata pulsum alteratione febricitaverit , hoc tamen tempore in viribus æger nullam jacturam , vel damnum patietur ; nec cordis oppressionem , neque immoderatum caloris sensum percipiet . Omnia ista signa denotant fluida ante hanc affectionem non multum turbata , & impura fuisse ; adeoque naturales circuitus leges , naturalesque separationes servasse : His de causis hæc variolas extare discretas , ac benignas Medicus quicumque sibi persuadebit .

§. LXVII.

Dispositio censetur mala ratione viarum , & præcipue

cipue illarum , quæ in cute reperiuntur , quando scilicet viæ nimis laxæ sunt , vel angustiores , vel obstructæ , quam quod natura ordinatam atque idoneam expulsionem per eas facere queat ; atque adeo inertia , lentitudine , & inæqualitate procedit , ut maculæ eruptæ non satis prompte eleventur ; quare prudens Medicus quantitatem auxilii invenire fataget ; ubi autem viæ naturaliter se habeant , dispositio censetur bona , quia natura met in variolarum eruptione ad corporis peripheriam ordinatis , statisque diebus , ut opus est , morbificam materiam deponit .

§. LXVIII.

Dispositio censetur mala , quando liquida apta non sunt ad suum munus peragendum , hoc est quando ab ipsis detractum est , quod detrahi non oportebat antequam ad cutem pergant ; vel additum , quod addi non oportebat ; & istud adversa componendi ratio nuncupari solet , ac damnum , & detrimentum affert : Si vero additiones , & deductiones necessariæ factæ fuerint antequam ad cutem pergant , dispositio censetur bona ; apta quidem tunc liquida evadent ad benignas , five discretas variolas producendas .

§. LXIX.

Si vero variolarum pustulæ in secunda febris die erumpere incipient (quod raro accidit) , ex hac intempestiva , & propterea eruptione arguere licebit hoc potius a majori humorum motu , & quantitate , nec non a celerrima secretoriorum vasorum oscillatione , quam ab alia causa pendere , atque adeo variolæ confluent , & exitum dubium , atque incertum , ut in §. LI. habebunt .

§. LXX.

Si tertia febris die eruptio inceperit , & copiosa
ap-

apparuerit, tum ob eruptionis tempus, cum etiam ob ipsius copiam suspecta erit, confluentesque ferme producet, licet temperatior aliquando motus in massa sanguinis inesse videatur, a quo bonum omnem portendere, & præsumere solemus. Quando vero hoc in diebus criticis evenit, hoc est quarta, vel septima febris die quum variolæ istæ recte ad regulam procedant, tunc valde moderatum liquidorum motum, & præcipue sanguinis esse oportet, ut in §. LVI; in hac quippe die, quæ vere critica est, naturæ ordo servatur, & variolarum materia magis ad crisim absque vi, tumultu, & motus inæqualitate peragendam censetur, observatam fluidorum separandorum proportionem cum sanguine, & vasis excretoriis.

§. LXXI.

Quoties vero variolarum eruptioni convulsiones præcedunt, toties subinde variolas prompte, & feliciter erupisse, atque nihil attulisse periculi repetitis experimentis ipse quidem observavi: Non semper enim humoris variolosi malignitas in cerebro, & nervoso genere incumbens funestam prognosim exhibebit; superveniente enim eruptione cerebrum, & nervosum genus ab hujusmodi materiæ labefactione liberabitur. Quod si eruptionem subsequantur de felici eventu non immerito dubitandum: Convulsiones quippe subsequentes, vel variolarum materiam in nervosas partes irrupisse demonstrant, vel saltem non satis ad cutem expulsam, ideoque vitæ periculum imminere probabiliter ostendunt, nisi a paulo validioribus expulsivis, atque aliis propriis, idoneisque remediis æger juvetur; nam pluries in hoc casu pulsus debilitas, atque pustularum elevatio solito lentior, ac languidior, vel magis retardata observatur, quæ symptomata naturæ oppressæ indicia sunt; ac proinde non solum cerebrum, ac nervosum genus con-

contaminatum , verum etiam totum corpus a materia variolosa infectum esse denotant: Et hac de causa quæ subsequuntur convulsiones timorem incutiunt ; licet raro , attamen semel , atque iterum in praxi observatæ .

§. LXXII.

Si liquoris atrabiliaris pars , vel partes sanguini commiscantur , febriles alterationes , sanguinisque perturbationes , necessitate causæ majores , vel minores palam se prodent , ut etiam in §. XLVIII. adnotavimus: Sicque major , vel minor pulsuum perturbatio , majorem , vel minorem mixtionem , seu confusionem ceterarum corporis impuritatum ostendit .

§. LXXIII.

Sunt qui credunt infantes benignas acquirere posse variolas , si ab alio benignis laborante variolis , vel per ipsarum insertionem contagionem trahant. Hanc opinionem plurimi audacter asseverant ; sed animadvertere deberent , quod ex positione causæ effectus necessario sequi debet : Causa autem variolarum efficiens (quam etiam scholarum more materialem dicere possumus) ab humore atrabiliario , ut satis , superque jam demonstravimus , immediate dependet , qui vel a contagio , vel a motu corporis , vel ab imaginatione , terrore , vel ab alia quacumque causa (intellige etiam insertionem) motus , ac sanguini communicatus variolas gignit , & juxta ipsius indolem , quantitatem , & circumstantias focias , plus , vel minus benignas , aut malignas producit : Insectio vero , vel contagium , quod inficiendus ab infecto recipit , est tantum externa , vel occasionalis causa excitans . Quomodo igitur bonum , faustumque eventum , variolas scilicet omnino benignas ab insertionem fore producendas confidere licebit , dum causa efficiens

ciens in inficiendo multis, variisque pravis circumstantiis sociata potens est nos in tali spe constitutos eludere? Consimilia sapienter, prudenterque admonet Clarissimus, & Illustrissimus Dominus Comes Franciscus Roncalli Parolino in suo egregio opere Europæ medicina, fol. 188. & etiam in fol. 439. Si vero dicant hoc pluries evenisse, minime refragabor, dummodo inficiendus bona sit constitutione præditus: At si mala; licet contagium a benignis variolis proveniat, inficiendus nullatenus, ex necessitate causæ, benignas, sed malignas habebit; quod demonstrare volui.

§. LXXIV.

Sæpe in mulieribus menstruæ adveniunt purgationes, præcipue in primis variolarum febris diebus, quando sanguis nimis perturbatus effervescit; menstruatio tunc aliquot dies durare solet, ad maturationem scilicet pustularum usque; quæ nihil elevationi, neque pustularum maturationi officit, dummodo variolæ bene curentur; & menstruatio secundum leges peragatur, neque in uteri hæmorrhagiam evadat; quo in casu variolarum pustulæ non solum tunc nullam acquirerent elevationem, verum etiam (quod pejus est) elevationis loco vel evanescerent, vel aliquam pravam affectionem sumerent. Etenim variolosa materia ad pustulas transmissa elevationis tempore adhuc subtilis est, fluida, atque serosa, ideoque facile evanescere poterit, cum crassescere non inceperit, quia natura duabus contrariis separationibus simul, & semel vel non incumbit, vel raro, ac prave.

§. LXXV.

Ceterum si mulier prægnans fuerit, & a variolarum febre corripiatur, facile abortum patietur, ut pluries experientia docuit; vel pariet, si prægnationis dies adimpleti fuerint; sed alterutrum in-

innoxium erit, dummodo abortus, five partus naturalis non prætereant ordinem; & uteri hæmorrhagia, quæ fere semper comitari solet, & lochiorum fluxus placide, ordinate, ac naturaliter procedant absque defectu, vel excessu. Rebus ita se habentibus, neque eruptio, neque pustularum elevatio, neque ipsarum maturatio inverti, vel impediri poterit, si Medicus adhibeatur industrius. Vidi plures in tali rerum statu constitutas, & feliciter res expedita fuit. Attamen variolarum pustulæ non ea, qua decet magnitudine nec fastigiatæ crescere solent, sed paulo minus; licet in numero aliquando plurimæ sint; neque ipsarum exsiccatio tam ordinata erit; hoc est, non incipiet post nonam eruptionis diem, sicut in aliis accidit; paulo enim citius exsiccantur, & in crustam abeunt.

ELEVATIONIS THEORIA.

§. LXXVI.

Nunc ad secundum tempus, five stadium, variolarum scilicet elevationem descendendo, eorum omnium, quæ in ipsa eveniunt, & in praxi observari merentur, nihil omittam. Primo igitur, variolæ omnes sint benignæ, sint malignæ, circumferentiam rubram habere debent; natura enim post primum eruptionis diem continuo ab interioribus, ad exteriores partes, ad cutem scilicet variolosam materiam trajicit, atque transmittit; hac de causa variolæ elevantur, & ruborem acquirunt, ostenduntque marginem; variolosa enim materia inflammatoria est. Quando pustulæ erumpunt totæ rubræ sunt; attamen in elevationis, & maturationis tempore in medio albescunt, vel parum

rum flavescent, rubra permanente circumferentia, sive margine.

§. LXXVII.

Quando major, vel minor copia liquidorum eruptionis tempore a glandulis cutaneis separabitur ad pustulas efformandas, tunc major, vel minor pustularum magnitudo, major, vel minor variolarum numerus, ut in confluentibus, in quibus semper observantur pustulæ manuum, & pedum auctæ, & majores quam in aliis corporis partibus.

§. LXXVIII.

Si liquidorum ad variolas producendas crasis ferrosior, vel crassior fuerit, vel (pro ægrotantium constitutione) aliqui diversi humores abundaverint, ut in cachexia, vel cacochymia, variolarum differens erit aspectus. In infantili ætate, quæ a nativitate proxima, ex naturæ necessitate copiosa humorum abundantia circumfluit, ejusque ubertate penitus perfusi videntur infantuli; gaudet quidem illa ætas, & jucunde fruitur humidi commercio; ideoque variolarum pustulæ in hac ætate majores apparent, quæ plenæ, ac fastigiatæ esse solent. Hoc etiam in pueritia, & adolescentia evenit; in his lymphatica ut plurimum constitutio prævalet, ab antiquis pituitosa nuncupata; quæ constitutiones cum naturales sint, & nullo vitio confociatæ, variolarum eruptionem necessario benignam reddunt; ubi vero impuritates adfuerint, tunc in aliquam malignarum speciem deflectent. In juventute etenim, & virilitate bilis sæpenumero circumfluere solet, quæ, ætate progrediente raro comparet; magis enim ignavis, viscidis, mucosis, melancholicisque humoribus sæpius senes refertos esse conspiciamus, qua ætate etiam acrimonia scattent, ut, præter alia, senum pruritus ostendit; perpetuo nempe fluore subtilissimæ, fluidissimæ, ac bonæ

bonæ indolis substantiæ evanescunt; crassæ autem, ignavæ, & languidæ ocio, & torpore supersunt: Qua de causa si in ipsis variolæ oriantur, naturam, indolemque humorum sequuntur. Variolæ ergo maligniores, vel benigniores observabuntur, juxta corporis humani dispositionem, humorum, qui consociantur, constitutionem, & qualitatem, atque etiam ob aliarum circumstantiarum defectum, vel excessum.

§. LXXIX.

Quandoque secretionis motus huic liquido magis, quam illi impertietur; & tunc variolæ non ejusdem erunt formæ; atque ideo pustulæ nunc flavi, nunc fuscæ, vel violaceæ, aut alterius coloris apparebunt: Nonnunquam materia in pustulis contenta serosa est; aliquando crassior; & modo pustulæ ipsæ fere exsuccæ sunt, & pellicula tantum elevata obductæ, modicam intus serositatem continent; modo materiam exsiccatam includunt, & ad tactum duram, verrucis perquam similem (ut in §. LXIV. diximus); tunc vero vulgus diversa nomina excogitat, atque imponit, alias appellando extreme malignas; corrosivas alias, & ad gangrænæ naturam accedentes; alias aqueas, sive lymphaticas; alias exsuccas, vel duras, aut lapideas; & alias alio nomine, præcipue hic in Germania, ut videre est apud hujus regionis scriptores de variolarum speciebus sermonem facientes.

§. LXXX.

In variolis malignis si cutis densior extiterit, quam naturalis status exigat, vel si dispositio, seu ægrorantis constitutio serosa fuerint, vel medicamenta eruptionis tempore non satis expulsiva, aut idonea exhibita sint, quæ naturæ motui critico adjumentum præbeant, vel ob aliam consimilem causam, non solum post inceptam eruptionem pustulæ minime promptam elevationem obtinebunt, sed & quid-

quidquid in ipsis deponetur tenue , subtile , & serosum erit. Ex fluidis enim in tali constitutione , viribus congruentibus , proportionatoque auxilio carentibus , ea solum , quæ ob fluiditatem , & tenuitatem ad motum magis sunt expedita , non autem crassa , pustulas subeunt , atque replent . Et hac de causa , variolæ lymphaticæ , & serosæ in conspectum venient , quæ necessario ante constitutum tempus exsiccari debebunt , permanente in massa sanguinis , & visceribus crassa materia , expulsionis tempore artis auxilio minime excussa . Hinc damnum maximum ægrotanti , & periculum minuitur , nisi Medicus sua prudentia opportunis adstet auxiliis inferius dicendis ; vel natura met (quod raro evenit) ope diarrhææ , dysentericæ , abscessus , vel alicujus alterius expulsionis , crassi , maligni , ac putridi humoris quantitatem extra corpus eliminare tentet .

§. LXXXI.

Sydenhamius variolas has cum pure aqueo , sive sero limpido non solum anomalas vocavit , sed etiam dixit in decima quarta die , vel decima septima lethales esse . Vide ipsum auctorem de variolis anni 1670 , & 74 .

§. LXXXII.

Quando vero variolarum materia expulsionis initio valde crassa , & viscosa erit , ignava scilicet , & lenta , & parum , vel nihil eruptionis tempore ab arte medica exstimulata , tunc pustulæ non satis infarctæ videbuntur , sed depressæ ; non habuit porro expellenda materia , ob suam crassitudinem satis virium , impulsus , & velocitatis , sicuti habent liquores , qui a sanguine separari , & abscedere , aliasque ab illo vias subire debent , ut in vasa transfluant secernentia ; crassitudo etenim , ex Bernoulli sententia , juxta ipsius consistentiam con-

considerari debet pro maximo impedimento in separationis negotio. Hoc etiam quandoque evenit ob viarum, & canalium proportionem mutatam; & ideo statim exsiccat harum pustularum humor primo appulsus, quod calori febris ab aliquibus scriptoribus tribuitur; & a principio eruptionis, usque ad finem maturationis pustulæ semper duræ ad tactum deprehenduntur. Hæc variolarum species valde suspecta est, cum pluries post eruptionem febris magis adaugeatur, quam diminuatur, ob materiæ non expulsæ quantitatem. Considerari debet tunc temporis sanguis velut liquor mixtus fluidis validioribus, & debilioribus, quorum vires centrifugæ sunt inæquales, conatum nempe excussorium (ut Leibnitii verbis utar) proportionatum, & æquale minime habentes. Porro sæpius accidit, ut exsiccatis primis pustulis jam eruptis, in septima die aliæ iterum copiosæ erumpant, dummodo vel natura propriis viribus sibi opituletur, vel Medicus prudens moderata ægrotanti expellentia, quæ calida (ut dicere solemus) esse haud oportet, supeditet. Sæpe etiam præter has, alia prava exanthemata copiose apparebunt, ut petechiæ, vel quid simile; sive abscessus aut in partibus internis, aut externis, ubi materiæ accessio fiet, & coagmentatio, quod Sydenhamius, atque alii scriptores observarunt. Semper tamen timendum est, ne materia variolosa, quæ nec a natura, nec etiam quandoque ab arte in principio morbi (ut decebat) satis expulsa fuit, ad partem, vel partes aliquas ad vitam necessarias deponatur, ut in capite, pulmonibus, vel aliis adjacentibus partibus, & ægrotum e medio tollat. Facta namque hujuscemodi metastasi, da consilium? præsta juvamen?

§. LXXXIII.

Adnotandum quoque est, quod dum variolæ confluentes erunt, salivatio in paulo adultioribus post se-

secundam, aut tertiam eruptionis diem incipiet, quæ continuabit usque ad undecimam, vel decimam quartam, si res bene procedat; immo aliquando primo facies intumescet, deinde tenuis saliva apparebit, quæ in dies magis crassa, & viscosa evadet, donec penitus deficiat, ac tumor faciei etiam decrescet; manus vero, & pedes, qui paulo ante tumidiore videri sunt, adhuc magis tumescunt, citius vero intra perpaucos dies sponte tumor ipsorum abibit; & hoc quandoque media urinarum copia, quæ interdum crassitudine, & multo sedimento abundant. In pueris vero aliter se res habebit; natura quidem salivationis loco diarrhœam molitur; & licet facies, manus, ac pedes post secundum, vel tertium eruptionis diem tumescere incipient, superveniente tamen diarrhœa exsiccabuntur; ideoque salutaris dicitur; quam Medicus proportionata methodo temperare debebit, alias vel effræna, vel sanguinolenta evadet, a qua plurimi interficiuntur.

§. LXXXIV.

Post primam variolarum eruptionem nova, five secunda eruptio advenit, & hoc in septima die a febris invasione, vel quarta die ab eruptione; quæ recentes variolæ in tali die critico non solum in benignis, sed etiam in cohærentibus, confluentibus, anomalis emergentes simul cum primis maturescant, & exsiccantur.

§. LXXXV.

Prima variolarum eruptione peracta, aliam insuper, novamque Georgius, qui primus de ipsis scripsit, observavit, & parvas esse dixit, duplicesque vocavit, ut videre est apud Rhazem (o). Viderunt etiam Mayerna (p), Gaspar Koli-

D 2 chen

(o) Contin, 30. 419. Col. 3.

(p) De variol.

chen (*q*), & Gometius (*r*). Hanc novam variorum eruptionem ego semper vidi, & unusquisque practicus observavit. In hac vero corporis parte variolas, in illa morbillos extitisse meminit Etmullerus (*s*), Pechlinus (*t*), Diembroek (*u*).

§. LXXXVI.

Quando variolis intermixti sint morbilli, cum ab una, eademque causa ambo isti morbi producantur, atque eodem modo curentur, nullum suspicioni locum dare debent, sicuti pluries usu, & experientia observavi. Si vero alia exanthemata mixta appareant, tunc morbus plus, vel minus malignus habebitur, pro exanthematum diversitate. Hæc autem exanthemata utplurimum epidemiciæ tempore apparere solent.

§. LXXXVII.

Eruptione incepta, maculas in ægrotantis facie apparentes considerare debes, utrum numerosæ sint, nec ne; nam licet postea variolæ minime confluant, auctus macularum numerus satis est ad ipsarum malignitatem denotandam; quamquam rariores sint per alias corporis partes. Benignæ enim paucæ, & distinctæ in facie, ac etiam per totum corpus apparere solent. Videas igitur ex dictis quali, quantaque industria, & arte opus sit ad variorum materiam subigendam, & expellendam, quando per se natura in exordio non fecerit satis. Qua de re quum in una hujus materiæ expulsionem tota fere summa curationis consistat, atque felicitas, maxima ideo sagacitate, judicio, arte, & prudentia, cum multiplici observationum usu conjuncta

(*q*) Observ. de variol.

(*r*) Gomet. 905.

(*s*) Etmull. 248. mihi.

(*t*) Pechlin. observ.

(*u*) Histor. 19.

ſta, Medicum ornatum, inſtructumque eſſe oportebit, ut opportuno tempore quantitatem auxilii præſtandi cognoſcat, modum, menſuramque ſervet, atque quid, & qua ratione ſit efficiendum, conſilium in arena ſumere poſſit. Et in hac clara, diſtinctaque cognitione omnis curationis malignarum variolarum ſpes nititur, pendet, atque conſiſtit.

§. LXXXVIII.

Hæc ſunt fere omnia, quæ tum in eruptionis, tum in elevationis tempore (ut longo uſu, & experientia accepi) occurrere ſolent. Superest ut de tertio, & penultimo tempore, ſive ſtadio ſermonem faciamus, in quo puſtulæ matureſcunt, & fluidum, ſive materia in ipsis contenta in veram ſaniem, ſive pus permutatur. Tempus ceteroquæ periculoſiſſimum, ac fatale, in quo non pauci hallucinantur Medici, cum maximo, & ultimo ægrotantium damno. Quod ſi nihilominus ſuperetur, remanet adhuc quartum, & ultimum tempus ſive ſtadium, exſiccationis ſcilicet, æque periculoſum; curationem tamen admiſſurum, ſi in curandis ægrotis methodum infra dicendam quæ deinceps adhibuerit, atque ſervaverit. Quandoquidem dubitare non poſſum quin apud cordatos viros, atque Medicos ſcientia, probitate, & iudicio præditos, ea, quæ longo uſu, & accurata rerum exercitatione acquiſita, & ægrotantium emolumento comprobata accepi; quæque ſumma fide, ac diligentia ingenuè ipſe narrabo pondus aliquod, atque locum ſint habitura. Quamquam vero incertum mihi ſit an cuique Medico, cui plane alia de curandis variolis ſtat ſententia, me ipſum ſim probaturus, illud tamen ſcio alicui ſaltem me eſſe profuturum, ſi multos hac opella admonuero: Etenim fieri non poteſt, quin aliqui poſt multa fruſtra tentata, multaque funera hanc methodum aliquando ſint amplexuri.

MATURATIONIS THEORIA.

§. LXXXIX.

Maturationis igitur tempore periculis, salebrisque pleno, id est post quartam eruptionis diem, nova, seu secundaria febris ab eadem causa provenit; dum enim pus conficitur dolores, & febres Hippocrates advenire scripsit. Omnis quidem affectio nova, ac constitutio mutatione quadam, motuque facto induci, gignique solet. Ut recto igitur ordine, ac methodo hoc maturationis tempus investigare valeamus, notissima aliqua, & indubitata principia ante omnia præmittere debemus; & ab evidentioribus initia desumere, ex quibus sua consectaria Medicus eliciat, quum ex una re cognita facile deduci possunt aliæ, quæ ab eadem cognitione profluunt. Ista igitur secundaria febris, quæ putrida, ac inflammatoria ab omnibus cordatis scriptoribus censetur, longe plurima præ se fert considerata probe, ac perpendenda: In variolis enim benignis, ubi pauca maligni humoris quantitas reperitur, hoc tempore aut nulla febris adest, aut valde mitis, insensilis, pravisque disjuncta symptomatibus. In cohærentibus autem, vel confluentibus, vel anomalis maturationis tempore febris satis magna, five aucta sæpe sæpius ingravescit, & fere semper pravis sociata symptomatibus; signum evidens cum in viscera, tum etiam in massam sanguinis partem aliquam variolosæ, ac putridæ materiæ irrepsisse, inibique constanter delitescere. En igitur certum (ut Mathematici vocant) Datum, quo Theorema hoc solvi facile poterit; nam febris, & socia symptomata ab hac causa originem suam ducunt, atque foveantur. Hæc ergo febris, quæ sæpe, teste experientia,

tia, lethalis est a naturæ viribus tunc temporis ab humorum sarcina gravatæ, & oppressæ superari utplurimum haud potest. Pondera enim eo modo gravitant, ut quantitas materiæ in ipsis existens; & sicuti semper in vectore, ut cursum suum facilem, incolumemque peragere valeat, plus virium requiritur, quam in onere, sic ubi plus virium erit in onere, necesse est ut onera ferentem opprimant. Præsentissimum ergo ab arte auxilium, congruentesque vires talis naturæ constitutio manifeste expolcit, ne moram nectendo magis, magisque humorum quantitas exuperet, putredoaugeatur, corpus denique ægrotantis corrumpatur. Exinde vero patet quam diligentes, quam solliciti esse potissimum debeant medentes de septima ab eruptione die, quæ pro undecima a febris initio numeratur, qua ingravescens malum ad extremum usque gradum pervenire constat. Atque hic nunquam satis mirari possum quorundam socordiam nescio, an imperitiam, levitatemque, qui parum, vel nihil in hisce diebus ad pravum naturæ statum, morbi magnitudinem, & constitutionem investigandam animum convertentes, impavidi sibi ipsis, ægroto, ceterisque omnibus blandiuntur, tuta omnia credunt, ac de felici valetudinis eventu optima quæque pollicentur. Ubi vero ægrotum inopinato e vita discessisse intelligunt, attoniti obstupescunt, quumque in mortis causam inquirere minime valeant, quo se vertant nescientes, tum demum ad ethnicorum fatum confugiunt, & hoc prætexunt nomine culpam (x), ut olim Orpheum fecisse apud Simplicium legimus, quo ægrotantium mortem, quos ipse necaverat, obtenderet, tegeretque: Turpia, pro rei veritate, sunt Medico multa funera. Erunt fortasse qui futura discrimina Medicos nequaquam posse cogitatione percipere

---

(x) Virgil. *Æneid.*

pere dicent, ac proinde non quid fortuna, casu, atque eventu factum sit, sed quid consilio, atque ex præscripto regulæ fieri consuescat, polliceri. Sed inania prorsus ea omnia esse, & sine ratione jactata, præcipue in casu nostro facileprehenditur; quidquid enim tulit eventus, id secundum naturæ leges evenire debuit. Inquirendum nunc ergo est a qua causa ista febris producatur? Primæ, quæ in eruptione accedit jam supra §. XV. causam assignavimus. Secundaria vero, quæ est febris maturationis tempore adveniens, a reliquis materiæ putridæ, & inflammatoriæ in sanguine, & visceribus latitantis originem suam (juxta omnium cordatorum scriptorum sententiam) deducit. Quo pacto igitur huic insequenti feбри occurrere, & qua methodo, ut ego quidem sentio, mederi oporteat, nunc videamus.

§. XC.

Primo equidem persuasum habeo non modicas laudes Arabis esse tribuendas, qui multa sane industria, atque accurata methodo hanc curationis partem feliciori eventu pertractarunt. Constare sane hæc omnia posse cuique autumo, qui ad historiam variolarum perlegendam animum applicuerit, in qua non pauci, ac præstantissimi viri describenda insudarunt; ac præcipue inter eos percelebris Io. Freind nuperus in Anglia scriptor, cui potius Arabis, quam Galenicis, ceterisque adhærere placuit, ab antiquioribus ejus regionis medicinæ scriptoribus sumens exemplum. Ex Arabum igitur lectione, ac studio si nos animum comparatum (ut venerandus ille senex Hippocrates (y) scripsit) ad investigationem habuerimus, facile perfectam variolarum curativam methodum assequemur: quantitatem quippe discriminis in quo ægrotus est constitutu-

---

(y) In libr. De Prisca medicina.

stitutus, signa, & symptomata quæ ægritudini copulantur clare demonstrant: Quare antequam juvandi tempus abeat, suum obire munus, ordinata methodo, quisque sapiens, prudensque Medicus studeat, ut ægrotantem ab imminente vitæ periculo vindicare possit.

§. XCI.

Periculum imminens salivatio imminuta, aut ablata indicat; periculum imminens inquietudines, anxietates, respiratio difficilis, & cordis oppressio, sicut & increescens febris, vel delirium, vel alia prava symptomata declarant; periculum imminens pustularum margines, atque interstitia pallescentia, tumor capitis, faciei, manuum, pedumque collabens indigitant: Quamquam vero pluries pustularum margines, atque interstitia adhuc rubescant, ac etiam capitis, faciei, manuum, pedumque tumor adhuc perseveret. moriuntur tamen: & hoc infortunium non ab alia imaginaria causa, quæ vulgo allegari solet, sed ab unica humorum turgentium quantitate, putrefactione, ac corruptione advenisse credendum est, ut experientia semper, constanterque demonstravit. Sicut enim in machinis, ex aliena ponderis applicatione, longe alia fit momentorum ratio, quam quæ oporteat; ita & in hoc casu, ex aucta putridorum humorum quantitate, in deterius ægrotum ruere necesse est. Quum igitur ista secundaria febris adsit, ad omnia attente Medicus sapiens, prudens, & industrius invigilare debet, ut omni culpa vacet. Maligni nempe morbi insidias struunt, & prima facie nihil a benignis differunt. Tu vero ne credas, sed accurate quantitatem morbi, atque symptomata socia æqualance perpende; nam „ Noscitur ex sociis, qui non cognoscitur ex se. „

§. XCII.

S. XCII.

Diximus variolas circumferentiam, five marginem rubrum habentes optimas esse; denotat namque rubra illa circumferentia morbigicæ materiæ mobilitatem, atque continuatam ipsius ad cutem expulsionem: Quando vero circumferentia, five margo pallescere incipit, malum portendit; materia enim, quæ ad pustulas afferri debuerat, ob crassitiem, inertiamque minime in ipsas importatur (tunc variolas retrocedere aniculæ, & indocti clamant, quasi materia a peripheria ad centrum recedat), eo magis si pustularum elevatio, quando margines jam pallescunt, parum deprimatur: Sed evolat, ac continue detrahatur aliquid a pustulis; quibus quum nihil impofterum addatur, depressæ apparent. Falsum ergo est variolas retrorsum redigi, non enim id potest effici, dum materia crassescens viam haud invenire valet. In principio etenim morbi quando eruptio incipit, materia variolosa aquea est, tenuis, ac subtilis, tuncque diametri excretoriorum vasorum in cute existentium proportionati, atque apti sunt ad hujusmodi fluidi expulsionem. At ubi hæc materia in pustulis detineatur, brevi temporis spatio crassescit, majoremque perimetrum acquirit; ideoque per easdem met vias retroagi minime potest. Ratio igitur depressionis pustularum est (ut supra explicui), quia tunc non fit variolosæ materiæ intus jacentis ad cutem appulsus, qui continuari debebat, ut rubor marginum, & pustularum elevatio adhuc permaneret; & plus virium est in onere, quam in vectore (ut dixi). Tunc mors in promptu aderit; nisi aliis supervenientibus circumstantiis natura alia via peropportune se exoneret, & variolosa materia repurgetur. Simile periculum (quod & ad variolas plane est referendum) ille maximus Medicorum

corum Hippocrates cognovit ; scripsit enim (z)
 „ Tumores , maculæ pruriginosæ , ac alia exanthema-
 „ mata cito disparentia , perniciofa : „ Et idem (a)
 de constitutione temporis secunda in Taso , Pa-
 „ pulæ parvæ mox recedentes , pueros mox abla-
 „ ctatos , octennes , vel decennes occidebant ; qui
 „ vero stillicidio urinæ correpti , tum rubra , vel
 „ purulenta excretionem , hi omnes sanabantur . „
 Causa quidem morbi quamdiu parti alicui inhæ-
 ret , incumbitque eundem conservat , & auget ;
 sublata vero , vel permutata nihil quicquam eorum
 efficit , quæ antea efficiebat.

§. XCIII.

Variolosi quandoque cum tussi sicca , quandoque
 cum tussi sputatores sunt , quod semper in cohæ-
 rentibus , confluentibus , vel anomalis variolis ab
 eruptione , ad maturationem usque evenit , & fa-
 cies , quæ etiam primo intumuit ante maturatio-
 nis tempore , adeo etiam tumescit , ut oculi clau-
 dantur . Caput etiam tumidum aspicitur ; manus
 demum sæpe , & pedes circa octavum , vel nonum
 ægrotationis diem inflari incipiunt . Hoc in statu
 copiosa , ac frequens salivatio , quæ eruptionis tem-
 pore incepit , quammaxime ægrotantibus conducet ;
 indeque symptomata febris sociata diminuentur , ac
 demum evanescent , & variolæ bene cedent . Tus-
 sis vero sicca , absque sputi expulsionem malum por-
 tendit , quia denotat alterationem aliquam in fau-
 cibus , sive exulcerationem in asperæ arteriæ inte-
 riori tunica , quæ in gangrænam facile transire pot-
 est : Malum quoque nullus in tali variolarum tem-
 pore tumor in facie apparens .

§. XCIV.

Quum afficiuntur plurimi copioso sputo valde
 crasso ,

(z) Prædictor. lib. 1. (a) Epidemior. lib. 1.

crasso, vel cruento, livido, flavo, vel alia qualibet ratione malo maturationis tempore, tunc febris magna adest, & languores, inquietudines, ceteræque ingravescent molestiæ; atque in hac constitutione ægroti quammaxime periclitentur necesse est; nam ubi tussis, & cum tussi cruentum sputum exploditur, signum manifestum est morbificæ materiæ partem, quæ in mollem pulmonis substantiam concessit, inibi stagnando, ipsius inflammationem fuscitasse, atque illum adeo affecisse, ut vires, & respiratio pervertantur; uno verbo, variolis in pulmone jacentibus peripneumoniam jam factam esse. Ab ista, si juxta methodum inferius dicendam, tussis, atque sputum viscosum, crassum, & cetera opportuno tempore cessaverint, liberi evadent; ubi vero post undecimam, vel decimam quartam ægritudinis diem perseverent, facile ægroti vel mortem obibunt, vel morbus in phthisim evadet, præcipue quando sputum citrino colore flavescit, juxta Hippocratis sententiam „ Omnino pravum „ flavum. „

§. XCV.

Variolæ autem in pulmonibus jacentes non tantum tussim, & sputum sanguinolentum in aliquibus ægrotantibus producant, verum quandoque etiam raucitatem, phthisim, hydropem, & hujusmodi morbos, quia sicut pustulæ per corporis superficiem furere cernuntur, ita per hæc, vel illa viscera debacchantur. Quod multis, & repetitis observationibus scriptores, qui de hoc morbo disseruerunt, experti sunt. Inter hos Fernelius (b) in quibusdam cadaveribus dissectis lienem, pulmones, jecur, omniaque interiora viscera referta papulis manantibus invenit, sicuti exteriorem cutem sordidissi-

---

(b) Fernel. lib. 2. De morb. pestilent. Cap. 12.

diffimis pustulis scatentem: Paræus (c) etiam malignitatem hujus morbi in hoc pulmones destruxisse, in illo hepar, in isto intestina, in alio asperæ arteriæ tunicam interiorem, atque alia hujusmodi retulit, & adnotavit. Ipse quoque mediam pulmonis partem variolis exesam, destructamque hisce oculis vidi; sicut etiam intestina omnia, & præcipue crassa, plena variolarum pustulis manantibus, in quibus jam gangræna aderat.

§. XCVI.

Pueri, licet facies, manus, & pedes in variolis cohærentibus, confluentibus, vel anomalis tument, quia salivationi minime subjacent, fere semper diarrhœam patiuntur, quoniam quum in glandulis faucium non separetur quod ad salivationem excitandam, atque promovendam separari oportuerat, in glandulas intestinales copiosius irruit. Hoc pacto natura a quantitate, & qualitate materiæ opprimentis exoneratur, fluidumque, quod tumens antea efficiebat, una cum aliis putridis humoribus in visceribus latentibus evacuat. Si igitur diarrhœam hanc cum naturæ allevamento omnes Medici evenire sciunt, ut egregii scriptores suis observationibus fatentur, cur a principio ad finem usque morbi semper expulsiva propinant, nunquam vero diminuentia, & clysteres? Variolæ enim si maturationis tempore debito ordine processerunt, febris vero secundaria, & symptomata a causa intrinseca producuntur, quare ad auctorum observationes, & experimenta mentem non convertunt, etiam hoc tempore diarrhœam nihil damni attulisse asserentium, ut videre est in variolosorum historiis Cl. Freind,

§. XCVII.

(c) Paræus lib. 19. Cap. 1.

§. XCVII.

Pustulæ in confluentibus ideo depressæ conspiciuntur, quod tantum aliqua pars materiæ morbificæ, ea scilicet, quæ subtilis est, ac facile mobilis, ad peripheriam assurgit; at quæ majori adhuc crassitudine constat, in visceribus, & in massa sanguinis relinquitur, ut ex cadaverum sectionibus §. XCV. relatis demonstratum fuit; quod si & hæc insitis, aptisque viribus, & proportionato impulsu esset instructa, ut ad cutem eruptionis tempore pergeret, & a miliaribus cutaneis glandulis separari, atque per ipsarum excretorios ductus pustulis importari potuisset, sane haud depressam haberent figuram, sed elevatæ, ac fastigiatæ assurgerent. Cum ergo magna materiæ variolosæ quantitas in confluentibus adsit, quæ tamen in visceribus (quoad maiorem partem) ob crassitudinem, atque humoris ignaviam remanet, separatio debito modo fieri nequit. Ex crassitie enim fluidorum in massa sanguinis jacentium oritur vis illa resistens, quam corpora subtilissima, sive spiritus in ipso met sanguine moti frangere, dissolvere, ac superare conantur; vis enim resistens crassorum fluidorum adhuc subtilissimis corporibus, & in motu velocissimis remoram afferre potest in ratione subduplicata velocitatum, in ratione simplici velocitatum, vel in ratione duplicata velocitatum mobilium subtilissimorum corporum, aut in qualibet alia ratione. Hoc clare etiam in anomalis conspicitur, ubi pustulæ serosa, ac lymphatica quadam materia repletæ videntur, crassa, compacta, ac tenace in massa sanguinis, & visceribus torpente; ideoque & hæc variolarum species plena est formidine, ac periculo; quia nisi natura vel diarrhœa, vel hæmorrhagia sese exonerando auxilium tulerit, vix de futura ægrotantium valetudine spes aliqua remanebit, in deterius namque ruere, & mortem obire neces-

se est. Periculum enim vitæ non solum a quantitate materiæ provenit, sed ab ipsorum liquidorum motus velocitate a stimulo inflammatorio aucta (ut Boerhaavii (*d*) verbis utar) sanguini admixto, qui ipsam agitando putredinem, & corruptionem ejus in massa sanguinis detrudit; quare a mutata partium sanguinis figura, & motu, febris, & symptomata maligna producuntur, ac foveantur; & demum cum ad ultimum corruptionis gradum sanguinis perductus sit, ad corruptionem, & gangrænam viscera quoque pertrahit.

§. XCVIII.

Sed antequam hoc eveniat operæ prætium est scire materiam hanc putridam, inflammatoriam quoque esse, ut diximus, quæ primo turgescere aliquando incipit; & hoc modo adeo immanes jastrationes, inquietudines, & anxietates producit, ut miser ægrotus præ oppressione, & angustia, ac summa, quam persentit, molestia, ad refrigerationem, & levamen captandum e lecto surgere coactus sit; atque hoc tempore hæc ipsa materia talem, tantamque ferociam acquirit, ut viscera, in quibus continetur, in sphacelum, & gangrænam transire cogat. At ubi ob vim materiæ ad tale evectæ fastigium e lecto ægrotans surgat, & paulo post moriatur, statim vulgus ab ambiente damnum, atque mortem evenisse opinatur. Sed si Sydenhamium egregium variolarum scriptorem legissent, forsan & adnotassent, quod in hoc casu ipse admonuit, dicendo (*e*) „ Si æger phrenitide „ corripitur, de vehementi queratur ægritudine, „ urinam paucam, at frequenter reddat, jam non „ aliis

---

(*d*) Hermann. Boerhaav. in Aphorism. de cognosc. & curand. morb. no. 1386. p. m. 348.

(*e*) Variol. p. m. 95.

„ aliis auxiliis (cum in propinquo mors sit) æ-
 „ gro subveniri posse autumo , quam vel narcoti-
 „ ca affatim exhibendo , vel sanguinem liberaliter
 „ extrahendo , corpusque auræ exponendo ... si ad
 „ illos animum advertamus , qui ob copiosas na-
 „ rium hæmorrhagias subito ingruentes ferreas im-
 „ minentis lethi manus salvi evasere . Illud insu-
 „ per est perpendendum , quod in extremo hoc
 „ agone non idcirco instat mors , quod pustulæ
 „ intro retrocedant ; extant enim hæ , eminentque
 „ cum insigni rubore etiam animam agente ægro ,
 „ sed quod facies non turgescat . „ Quum igitur
 ad qualitatem , quantitatemque materiæ visceribus
 adhærentis , atque stagnantis mentem non adhi-
 beant , quæ si nullum faciei tumorem , vel sali-
 vationem procreet , inflammationem aliquam in-
 trinsecam molitur , a qua viscerum gangræna fa-
 cile producitur , hoc ideo admittunt absurdum , &
 propterea ad veram mortis causam dignoscendam
 numquam perveniunt , ut §. XCI.

§. XCIX.

Insuper semper timendum est , ne variolosa ista
 materia in sanguine relicta , in capite , vel pul-
 monibus , vel aliis visceribus per metastasim de-
 ponatur , quæ sic procedit ; videlicet in partibus
 sanguinem componentibus (ut in §. XXXXVIII.
 diximus) reperiuntur quædam exilissimo volumi-
 ne conflata , subtilissimæ , ac valde elasticæ par-
 ticulæ , quæ si in majoribus ipsius sanguinis cana-
 libus aliud non elasticum fluidum inveniant , illæ
 valde elasticæ , & vim maximam , celerrimum-
 que motum habentes fluidum non elasticum , sive
 crassum quoquo versus per arteriarum ramulos ,
 nimirum prorsum , retrorsum , & in loca , quæ
 circumquaque sunt ad latera , vi sui elateris im-
 pellunt . Hac de causa accidit , ut vel media separa-
 tione , vel qua data porta extra vasa ruat , vel ibi
 fista-

sistatur, ubi partes hæ subtilissimæ ipsum ulterius impellere non valent, cum jam extra ipsarum actionis centrum abierit. Hoc etiam Sydenhamius in cap. 4. variolarum anomalarum anni 1675 adnotavit (f) dicendo, „ Qui quidem tumores ab intolerabili dolore, rheumaticorum per omnia æmulo tragœdiam ordiebantur; postea haud raro suppurabantur, & in sinus ingentes, & partium mulculosarum apostemata desinebant, ægro in vitæ periculo etiam ad multos dies a discessu variolarum adhuc versante: „ Mirum igitur non est si a tali humorum depositione quandoque ægrotus e medio tollatur; destruit namque fluidum hoc crassum, & elateri expers partes ad vitam necessarias: Difficile quippe est, antequam damnum grave importet ipsum e locis a gyro sanguinis remotis tuto, & cito exturbare, atque deicere.

§. C.

Quo circa considerare debemus, quod natura met, seu vis activa, dummodo viribus proportionatis, ac sufficientibus polleat, morbificæ materiæ expulsionem per vias quandoque congruas, atque idoneas molitur, ut sunt viæ urinæ, vel alvi, ut §. LXXXIII, & alibi dixi; vel quandoque per alias corporis partes, unde interdum gignuntur abscessus a Sydenhamio relati ut in §. XCIX. Quandoque vero, vel ob virium impellentium imbecillitatem, vel ob crassitiem, viscositatem, inertiamque materiæ fluidæ resistentis, ipsam expellere minime valet; porro fluidorum omnium resistendi vires quamproxime sunt (Newtono dicente) ut eorundem densitates; quia fluida ita constituta, tum majorem basim, seu perimetrum (ut alibi dixi) acquirendo, tum etiam

iam ob densitatem , motui non facile obtemperant ; ideoque solers , prudensque Medicus fluidis ita constitutis calcaria addere debet , ut momentum impulsus resistantiam crassæ , & consistentis materiæ superare possit ; & per loca conferentia expellat .

§. CI.

Insuper , si pustularum materia non alba , sed alterius coloris tempore maturationis inveniatur , & febris ante eruptionem incepta minime diminuat , nec evanescat , ægrotantis perniciēs in promptu est , cum ob materiæ pravam indolem , tum etiam ob febris continuationem ; quibus si accedant quasi animi deliquia , tremores , vel cordis palpitationes , pro certo properam mortem expectandam esse experientia centies docuit , nisi prompto , ac efficaci auxilio juvetur . Quando vero aliquæ interspersæ variolæ nigræ , vel satis lividæ , seu obscuræ , incepta maturatione , apparent , licet optimam dilatationem , elevationemque habeant , etiam exitium variolosi demonstrant ; materiam quidem valde corrosivam (ut dicere solent) continent : Quemadmodum & quando pustulæ æqualem , similemque materiam non concludunt ; videlicet in aliquibus alba , & crassa , in aliis tenuis , & ferosa aspicitur , & confluentes , atque depressæ sunt , satis de se suspicionem dant ; & malignas , atque anomalas ipsas appellamus .

§. CII.

A quantitate febris indicium sumimus de magnitudine morbi ; febris enim adaucta minus immunis est a societate pravorum symptomatum ; immo sæpe non symptomatibus tantum , sed etiam aliis morbis copulatam videmus . Mictus enim sanguineus , qui in febre valde aucta in vario-

riolarum exortu aliquando evenire solet, sicut etiam cruentum sputum (ut §. LXV, XCIV, & XCV. diximus) morbi non parvi momenti sunt, & ipsi per se soli, absque variolis, perniciem afferre possunt; quibus difficile plane erit Medico in hoc eventu opem afferre. Si vero alii morbi sat graves, & perniciosi a primis febris diebus huic morbo juncti apparebunt, ut pleuritis, peripneumonia, angina, & similia, quantumvis isti inducias dent, neque statim ægrotantes e medio tollant, utplurimum tamen maturationis tempore suam vim, atque ferociam exercendo, ad ultimum vitæ discrimen ægrotantem perducunt; ut experientia compertum est.

§. CIII.

Pustulas etiam siccas, & verrucosas quandoque in hoc morbo advenire diximus §. LXIV, LXXIX, & alibi, tum a quantitate haud proportionata materiæ variolosæ, quæ ad cutem elevationis tempore adportatur, cum etiam ob ipsius crassitiem, & viarum, sive canalium angustiam, atque febris calorem auctum, & ideo maxima materiæ variolosæ pars non solum in sanguine, verum etiam in visceribus subsidendo perniciem variolosi portendit; de quo in locis citatis.

§. CIV.

Ex dictis colligere licet signa mala, quæ variolas comitare solent, quandoque ab ipsis met variolis desumpta esse, juxta ipsarum aspectum, quandoque a lociis exanthematibus; a febre; ab aliis morbis ipsis adjunctis; & quandoque a pravis symptomatibus ipsis copulatis.

EXSICCATIONIS THEORIA.

§. CV.

HÆc quæ usque adhuc scripta sunt ad theoricam cognitionem tertii variolarum temporis spectant, ut Medicus melius, & cautius ad suorum ægrotantium manuductionem in tali tertio tempore invigilet, in quo summum adest vitæ periculum; nihilominus tamen hoc tempore feliciter transacto haud se gloriari oportet de optima curatione facta; nam de quatuor curationis partibus, tres tantum absolutæ sunt. Remanet nunc quarta pars, hoc est quartum, & ultimum curationis stadium, sive tempus, in quo etiam plures ægrotantes suum ultimum diem obeunt. Invigilare ergo debemus, ne tempus hoc damnum vitæ pariat; vel aliorum morborum semina, atque originem præbeat, ut febris hæctica, scorbutica, phthisis, hydropis, & similium subsequen-
tium. Causæ quidem postquam morbos produxerunt, adeo contextæ inter se cohærent, & assidue se fovant, atque conservant, ut nullatenus morbi possint manentibus causis deleri. Tunc ergo de felici eventu jure merito gloriari licitum erit, quum omnia, quæ facienda sunt ad ægrotum ab omni subsequenti morbi suspicione liberandum omni ex parte adimpleverimus.

§. CVI.

Variolæ exsiccantur post undecimam ab eruptione diem, quæ a prima die febris numerando pro decima quarta morbi computatur, in qua si ex antè dictis suspicio aderit de materia in visceribus, vel massa sanguinis delitescente, diligenter opus erit observare, utrum natura met hoc opportuno
tem-

tempore vias inveniat ad reliquias putridæ, ac malignæ variolarum materiæ expellendas, cum multoties ipsa ope diarrhœæ (ut pluries dixi) evacuationem etiam in hoc ultimo stadio moliatur. Hac perseverante pluries mihi contigit observasse materiam atrabiliariam rejectam in tribus, vel quatuor alvi dejectionibus colorem picis nigræ, immo etiam ipsius pellucidum nitorem referentem; reliquas vero subsequentes excretiones colore atro viridi tinctas vidi, qui magis, magisque decrefcens quotidie, ad naturalem tandem vergebat. Idem quoque refert Freind (g) se observasse in quodam viro variolis correpto, cui quum in extremitate morbi constituto medicamentum purgans propinaverit, post tres horas, alvus ingenti copia bis descendit, dejectionesque hæ cum solidæ, & nigræ, tum admodum foetidæ fuerunt. Si vero natura hanc viam, ut dixi, non invenerit, lenta quædam aliquando, & quæ vix discerni potest febris in pulsibus deprehendetur, quæ quammaxime ægrotantem, & Medicum blanditur, adeo parva, & simplex apparebit; sed latet tunc anguis in herba. Aliquando etiam alba miliaria exanthemata cum dicta febre erumpere solent; quod sane non tantum in decima quarta die, sed etiam in decima septima pluries observavi; & in hoc casu periculum imminens vitæ ægrotanti minatur; etenim momento temporis febris ista suam evomet ferociam. Caute igitur, ac diligenter ad omnia est attendendum; nondum enim vitæ periculo vacant ægroti, nisi post vigesimam primam ab eruptione diem, quæ est vigesima quarta a prima febris invasionem.

§. CVII.

Variolæ etiam aliquando citius, hoc est ante

E 3 op-

(g) lib. de febribus, Comment. VII. Histor. 1. p. m. 61.

opportunitatem tempus exsiccantur, ut in §. LXXIX, LXXX, LXXXII, & alibi diximus, quod in verrucosis, vel lymphaticis contingere solet. Tempestiva vero exsiccatio clare ostendit naturam tribus antea actis periodis, seu temporibus minime suas ordinatas, ac congruentes expulsiones peregrisse, & humorum copiam procul dubio in visceribus relictam fuisse; quæ si non ægrotantis mortem, saltem putridæ materiæ periculosa ad loca alia metastasim, non sine medentis ignominia facile afferre potest.

§. CVIII.

In hac ultima variolarum periodo quandoque urinæ impedimentum advenit, quum natura amplius glandulis renalibus ad reliquias materiæ variolosæ in massa sanguinis adhuc jacentis expellendas uti ob ejus crassitiem non potest. Atque hæc quidem fere omnia sunt, ni fallor, quæ ad morbi hujus exactam descriptionem, atque theoriam facere videbantur, quæque ab unoquoque Medico quotidie observari solent. Et licet aliqua scripserim, quæ ab aliis jam dicta fuere, hoc parum interest, dummodo quæ scripsi vera sint, & necessaria, quæque a posteris medentibus cum ægrotantium emolumento, & medentis decore amplectentur.

E P I L O G U S.

§. CIX.

Variolarum igitur conditionem, ut omnia in compendium redigamus, satis expromptam omnibus hisce signis, & rationibus judicamus; nempe si eruptio sit tam tempestiva, ut ne quidem ad quartum febris diem perveniat, maligna erit;

erit ; indicat enim vel adesse copiam exuberantem humoris , vel impetum , seu vim a natura productam ; quæ quo major est , eo minus temporis requirit , ut data motus quantitas in materia variolosa producat . Si vero in quarta , vel septima febris die accedit , erit benigna , quia crisis valde regularis est , juxta Hermannii Boerhaavii dicentis „ Quo lentius erumpunt pustulæ , „ quoque proin diuturnus status contagii , eo morbus levior . „ Si vero eruptio ab aliis retardetur circumstantiis , iuvanda est , ne lentius , quam par est , incedat .

§. CX.

Variolæ jam elevatæ , & tactu molles , minorem impetum , minoremque inflammationem indicant . Rotundæ , plenæ , & quæ perfecte in fastigium adsurgunt , omnino benignæ sunt . Copiosæ , cohærentes , confluentes , vel anomalæ , malignæ ; ut & depressæ , vel serosæ ; quia vel inæqualem , vel etiam nullam materiæ expulsionem demonstrant . Duræ autem , quæ nunquam maturescunt , vel a prava , & valde crassa humorum quantitate expulsa , vel a nimio febris inflammatoriæ æstu producuntur , pessimæ . Flavæ vero , lividæ , viridescentes , vel nigræ , non semper a pessima humoris atrabiliarii indole tantum , sed quandoque a pravorum humorum in massa sanguinis delitescentium conjunctione , & miscela oriuntur : Scripsit quidem divinus Senex „ Posse „ in humano corpore generari humores atro venere „ no similes . „

§. CXI.

Si eruptio æque facta fuerit in peripheria , ac visceribus , plurima vero symptomata cum febre plerumque copulentur , præcipue maturationis tempore , licet capitis , & vultus , manuumque , &

pedum adfit inflatio, saliva quoque hoc tempore copiose fluat, & Medicus, atque ægrotantes in spem valetudinis erigi soleant, si desit opportuna manus, natura succumbet.

VARIOLARUM CURATIO,
ET PRIMO FEBRIS, ATQUE ERUPTIONIS.

§. CXII.

UT igitur curativa methodus, eo, ut decet, ordine dirigatur, operæ pretium esse duxi omnia peropportune exponere, ac adnotare, quæ ad exactam, integramque morbi hujus curationem apprimè sunt necessaria. Quo vero facilius in tyronum mente, quibus consulere in primis curæ est, imprimi valeant, ut exinde alacriores, magisque corroborati, & confirmati animo evadant, non ingratum, neque plane supervacaneum censeferi debet, me non pauca repetitis quandoque vicibus, nunc una, nunc altera ratione monere, & explanare. Principio igitur curandum est, ut a primo febris insultu ægrotus in lecto moderate calido collocetur; inibique consuetis stragulis tegendus, a quibus minime opprimi debet, sed tantum apprimè ab ambiente aere ita defendi, ut nullo pacto corporis perspiratio impediatur; quum omnibus notum sit ab externa corporis refrigeratione majorem in massa sanguinis æstum, ac effervescentiam, sive (ut melius dicam) perturbationem, atque adeo ad separationes impedimentum procreari. Fabri ferrarii exemplo, qui ut majori activitate ignis operetur ipsum exterius aqua aspergunt; unde calor concentratus majorem vim, atque activitatem acquirit. Alienus sit ab omni animi pathemate, si adultus, vel vir sit; nam
in

in omni perturbatione, siue animi affectione multa in hominum corporibus excitantur, & moventur, quæ ne dum morbos (si qui adsunt) graviores facere possunt, verum etiam novos valent procreare. Neque colloquiis, & sermone fatigetur; quum enim caput, ob dolores, quos sustinet, debile admodum sit, facili negotio mens ita perverti, ac turbari potest, ut delirium, vel alia capitis affectio suboriatur; quies ergo ægrotantibus quammaxime necessaria est.

§. CXIII.

Victus ratio tenuis, & temperans esse debet; ægrotantium etenim corpora valde impura censentur: Et quia ab alimentis solidis maxima fit læsio, ut Hippocrates adnotavit; ideoque juscula danda erunt, vel saltem liquores avenacei, aut hordeacei, quia hæc alimenti species summopere turbationes febriles temperat, moderatque; & si quis a diætâ tam propria, ac convenienti lædatur, ad summum panatellæ tenues, ac sorbiles, vel aliud quid simile exhiberi poterit in parva quantitate, at a ventriculo facile concoquatur; carnes, & ova vitando. Neque etiam de hac alimentorum specie supra præscriptorum multum offerre debemus, sed tantum, quantum ad vitam, viresque servandas, & ad animi deliquium arcendum sufficere potest. Nihil est quidem quod morbum hunc, ejusque symptomata magis exasperet, quam alimentorum quantitas paulo major, vel ipsorum qualitas. Nec ad calidiora tum in alimentis, tum in aliis rebus citra ægrotantis perniciem, ac grave damnum transire possumus.

§. CXIV.

Ptisana pro potu ordinario debet esse valde congruens, & propria; & quum hoc præsertim tempore

pore ob febris ingravescentiam ægrotantes valde sitiant, sedulo tamen curare debemus, ne extra modum ipsis indulgeamus; attamen ne quid nimis, ne a nimio inflammatorio febris æstu fluida crassiora, & spissa evadant, ac proinde ob ignaviam, ac densitatem ad crisim fiant ineptiora. Ptisana igitur ex radice scorfonæræ, rasura cornu cervi, cum semine fœniculi, vel aliud quid simile pro grato odore parari poterit, præcipue in regionibus frigidis, ubi alimenta, & medicamenta parum calidiuscula, ut communi voce utar, quandoque (non vero semper) convenientia sunt, ut experientia ostendit. Ceterum diversimode parari poterit, pro regionum diversitate, cum hordeo scilicet, & avena mundatis, vel saltem probe lotis, & similibus. Si vero regio calidissima fuerit, vel anni constitutio præ aere calido ferveat, etiam majora refrigerantia addi poterunt, ut succus mali medici, vel (ut ex italico reddam) *limoniorum*, vel spiritus vitrioli ad paucissimas guttulas, vel hujusmodi; apposite tamen, & intra modum, ne forte eruptio, atque variolarum elevatio a nimio, vel intempestivo refrigerantium usu impediatur.

§. CXV.

Notandum præterea est veteres Arabas pro ordinario potu decoctione ficuum, passularum, lentium, & similium usos fuisse; & si ægrotus de magno conquerebatur calore, & pustulæ non bene, & prompte erumpebant, huic decoctioni paululum croci orientalis adhuc addidisse; nec refrigerantibus tantum, & acidis potionibus negotium hoc reliquisse (licet in Persia regione calidissima Rhazes scripserit, refrigerantia, & acidas potiones convenientissimas esse): Sed cognovisse etiam alimenta, vel aquam pro potu ordinario, vel medicamenta parum calidiuscula quandoque (sed non sem-

semper) optima esse, atque necessaria ad eruptionem, elevationem, & continuatam expulsionem juvandam, quando natura per se istis indicationibus haud satisfecerit; quid ni forsitan quandoque opportuna minime in regionibus frigidis, & Borealibus etiam censerī debeant?

§. CXVI.

In istis primis febris diebus ad omnia, quæ huic morbo convenient, invigilare oportet; nam a calido cubiculo, vel stragulis valde calefacientibus sanguis nimis æstuat, & effervesceat; unde Galenus prudenter his verbis nos monet, „ Vicinia rei calidæ est causa febris: „ Ubi igitur febris aderit, calor aeris ambientis, stragulorum, vel hujusmodi, majorem in sanguine effervescentiam, hoc est, velocem, perturbatumque motum producet, a quo despumatio (ut cum Arabicis Medicis loquar), & separatio materiæ variolosæ impediatur potius, quam promovebitur. In majori enim fluidorum agitatione, major confusio, major mixtio; vel saltem separabitur potius quod separari minime oportebat, & quod a sanguine abscedere præstitisset, detinebitur; vel tandem materia hoc modo agitata, & confusa in alia corporis parte, quam res ipsa exigit, deponetur; Ex quibus inordinatis, confusisque motibus, seu ab hoc perturbato ordine aliquod haud dubie damnum erit expectandum.

§. CXVII.

Observanda postea erit febris, quæ a sanguinis vitio motu, aut a quantitate, vel qualitate ipsius producitur (*b*); & tum secundum ipsius indolem, cum etiam symptomatum accessionem medicamentata ratione, & consilio indicata aptanda erunt; & ab indicationis facile poterit Medicus quid natura,

---

(*b*) Bellinus de Febr. P. opposit. 2. p. m. 24.

ra, quid morbus exigat, deprehendere. Indicatio-
num igitur cognoscendarum, quæ clare, distincte-
que quid morbus exigat, quid expediat demon-
strando, mentem illuminant, maxima est in me-
dicinam faciente necessitas.

§. CXVIII.

Et ut recte assistens Medicus ratione utatur, et-
iam ad primarum viarum apparatus mentem suam
convertat; cum natura-met clare ostendat in hu-
jus morbi initio qua arte juvanda sit, absque ullo
errore, & absque ægrotantis damno; ut (ex. g.)
si febris valde mitis appareat, & in dorso tantum
ægrotans molestiam, ac dolorem sentiat, cum di-
spositione ad vomitum, vel semel tantum vomue-
rit materiam quamdam phlegmaticam, absque ul-
lo colore, vel sapore; somnus, & respiratio sint
naturales; atque alvus sponte, & naturaliter quo-
tidie descendat, nec de siti conqueratur, omnia
ista signa discretas variolas, atque benignas eruptu-
ras esse denotant, & quæ nullo, vel tantum blan-
do quodam, ac modico auxilio indigent, ut na-
turæ potius, quæ perfectissime omnia facit, cura
sit relinquenda, quam ad artem confugiendum.
At ubi aliter se res habeat, tunc arte naturæ opus
supplere, ac adjuvare non tantum utile, verum et-
iam est necessarium.

§. CXIX.

Secundo considerandum est, utrum febris ma-
gnum præ se ferat impetum, (ut Arabes loquun-
tur) sicuti utplurimum in variolis malignis appa-
rere in initio solet, multa secum, & gravia sym-
ptomata ducens, difficilem scilicet respirationem,
gravem capitis dolorem, delirium, coma somno-
lentum, cordis oppressionem, nauseam, vomitum,
subsultus, somnia terrificæ; atque alia jam supe-
rius recensita, quæ omnia satis clare humorum

maximum apparatus ostendunt, atque etiam malignarum variolarum eruptionem prænunciant. Prudenter igitur primo sanguis mittendus ex brachio, secundum ægrotantis ætatem, ut exinde orgasmus sanguinis quodammodo sedetur, & ipsius confusus, perturbatusque motus, ac fervida agitatio temperetur, & circulatio libera, ac regularis evadat. Vena quidem, ex Bellini (i) sententia „In omni „ morbo secunda, in quo aut minuenda quantitas, „ aut augenda velocitas sanguinis, aut refrigerandum, aut humectandum.„ Deinde vero corpus, & viscera a sordibus, atque impuritatibus medicamento lenienti, minorativo dicto, attamen efficaci, ut natura se exoneret, repurgare necesse est; immo altera die, si eruptio non adhuc inceperit, clysteres addere oportebit; & tunc orgasmo temperato, liberius, rectoque ordine sanguis suos fluxus, refluxusque peraget, & mitius; atque expeditius (natura recte a sordibus exonerata) crisin suam, eruptionem scilicet, opportuno tempore promovebit.

§. CXX.

Quando ergo impetum magnum in febre aspiciamus (ut nuper recensuimus) cum delirio, capitis acuto dolore, somniis terrificis, jactationibus continuis, animi deliquio, & similibus, quæ maximum humorum apparatus, & ipsorum pravitatem ostendunt, quamquam hæc omnia futura eruptione mitiora evadant (si tamen natura in tali, & tanta humorum confusione, perturbatione, & oppensione perfectam variolosæ materiæ expulsionem efficere potest), prudenter tamen nos futuræ crisi acquiescere non debemus, sed ea omnia, quæ tumultuantem, atque confusum naturæ motum pacare, ipsamque a quantitate, & qualitate hu-

---

(i) De mission. sangv. Propos, VI. p. m. 103.

humorum opprimentium levare possunt, in usum revocare. Si vero post peractas evacuationes, missionem sanguinis scilicet, & purgationes, pacato orgasmo sanguinis, variolæ non amplius apparuerint, immo si una, vel altera, quæ antea erat erupta evanuerit, nihil timendum; præstabit quippe potius hoc tempore variolis carere, quam ægro- tantem in tanta humorum copia torpentem relin- quere, & in tanto sanguinis orgasmo perdere.

§. CXXI.

In variolis duo considerata veniunt, primo causa interna ipsas produciens, quæ ab humore atrabiliario, una cum aliis humoribus, sive cacochymis, sive cachecticis in ægrotantis corpore antea existentibus provenit, & ipsorum evacuatio- nem postulat; secundo naturæ motus critici con- tinuatio. Hæc, ut cum euphoria sequatur, primo opus erit promptam, paratamque naturam reddere ad opus inceptum perficiendum, eam exonerando ab opprimente humorum sarcina; quo facto, res felicius procedet, alioqui succumbet, & ab humo- rum copia obruetur: Deinde vero expulsivis me- dicamentis proportionem exhibitis res secundum vo- tum succedet, quum natura tunc capax, ac ido- nea fiet, quæ liberius, atque facilius residuum ma- lignum humorem ad peripheriam urgeat, atque expellat. Sermonem igitur nos de primis febris die- bus faciendo, quando maculæ minime eruptæ sunt, quando nulla crisis, nulla expulsio incepta est; juvat quammaxime naturam exonerare, ut crisim suam perfectam, & abque ullo impedimento queat facere, quum & Galenus (K) generatim de feбри- bus loquendo, perquam necessarias esse purgatio- nes, ut ad crisim efficiendam natura inducatur ag- noverit. Hujus sententiæ fuerunt etiam Alexan- der

---

(K) De crisib. 3. 3.

der Trallianus, Ætius, Sennertus, Riverius, & alii optimæ notæ auctores, quod neque in ægroti perniciem est (ut inscius vulgus credit), neque contra leges Hippocratis, neque contra generalem rationalem medendi methodum, præcipue in febribus putridis, & inflammatoriis: Immo si quid boni in malignarum variolarum curatione augurari possimus, cupimusque, id ex hoc tantum curationis principio, & methodo sperare licebit.

§. CXXII.

Sanguinis missio ante perfectam variolarum eruptionem Arabum methodus fuit, & præcipue Rhazis, Avicennæ, Avenzoar, Averrhoes, Ætii, Oribasii, atque aliorum, quæ methodus tum a veteribus, tum a recentioribus Medicis felici praxi in usum habetur; & quidem neque Arabes, neque Europæi meliorem, tutioremque hac ad sanguinis magnum fervorem prompte temperandum, & ipsius orgasmum compescendum invenire potuerunt, probe dignoscentes, correcto, temperatoque ipsius confuso, & ferventi motu, rectius, atque expeditius variolarum criticam eruptionem promoveri; argumentum nimirum ab ipsamet natura desumendo, semper medendi magistra, quæ in tali sanguinis fervore fere semper narium hæmorrhagia ipsa sibi opem ferre conatur. Hanc quoque salubrem methodum, præter citatos scriptores amplexati sunt Hæredia (*l*) Ludovicus Mercatus (*m*), Zaccutus Lusitanus, Pemplius, alique complures, quorum catalogum hic contexere longum, molestumque foret. Monendum insuper est, quod si Medicus secunda, vel tertia febris die fuerit accersitus (quod non raro evenit), & una, vel altera macula in

col-

(*l*) In suo tribunali medico, De variol. Cap. 9.

(*m*) De pueror. morb. lib. 2. Cap. 22. n. 17.

collo, manibus, in facie, vel in qualibet alia corporis parte jam apparuerit, indeque a febris, & fociorum symptomatum quantitate aliquam tentare evacuationem arguat necessarium, tuto illam exequi poterit cum laxantibus, vel clystere, ac etiam cum sanguinis missione: Nam quando sanguinis velocitas adaugenda, ut meliorem, promptioremque impurorum corporum separationem efficiat, vel danda erit occasio, ut particulæ sanguinem componentes intime dimoveantur, ut ipsum sanguinem mutant, ex Bellini (n) sententia sanguis hac ratione mittendus. Hoc quidem tempore nulla crisis perfecta incepta est. Apparentibus aliquibus tantum maculis tunc non est crisis; denotant enim paucæ illæ maculæ naturam ab humoribus intus contentis lacescitam, criticam quidem moliri expulsionem; sed quum febris, ceteraque prava symptomata hoc tempore ferveant, frustra in hoc uno naturæ molimine possumus acquiescere; ideoque Mercatus (præter alios supra recensitos) maculis apparentibus morbum minime iudicatum esse censet: Et ex Mortoni sententia in variolis licet una, vel altera macula in facie, collo, manibus, vel alibi appareat, nulla tamen adhuc incepit eruptio, sed futura designatur crisis; sunt quippe signa, & veluti rudimenta. Tunc profecto dicitur naturam crisin incepisse, quando omnes fere maculæ jam eruptæ sunt, & tota corporis peripheria, vel saltem major pars eisdem conspersa adspicitur. Eruptio igitur unius, vel alterius maculæ nullo pacto Medicum ab eo, quod opus est, retardare debet, ob vanum invertendæ crisis timorem, quia una, vel altera macula erupta non est crisis principium, sed tantum signum futuræ crisis. Ex istis allatis rationibus facile præjudicatas opiniones a medentium mente remotum

iri

(n) De m. fl. sangv. Propos. VI. p. m. 103.

iri arbitramur; quod quidem & cupimus, tum publico ægrotantium commodo, cum etiam ut medicinæ suus constet honor, atque decus.

§. CXXIII.

At ubi in hujus impetuosæ febris initio cordis oppressiones, animi deliquia, delirium, dolor capitis acutus apparent variolis jam eruptis, pluries ego vidi ægrotantes enormes passos fuisse narium hæmorrhagias, quæ nullo opportuniori auxilio, quam phlebotomia corrigi, & temperari potuerunt. Quo jure igitur ubi nulla eruptio incepta, vel pauculæ tantum maculæ apparuerunt, tam opportunum, efficax, & necessarium auxilium repudiandum, ac negligendum, febre, & symptomatibus sociis hoc aperte indicantibus? Si timor adest de sanguinis moderata evacuatione arte facta, cur non de enormi etiam narium hæmorrhagia, quæ non semel, sed pluries quandoque variolarum etiam eruptione peracta advenit, & quæ tunc temporis fatalis esse potest, metuendum? Cur de spuito, vel cruento mictu, funesta alioqui symptomata, adeo non solliciti? Tempore igitur opportuno, ubi nulla est eruptio, vel saltem ubi una, vel altera macula apparuerit, tutissime vena secanda est ad futuras narium hæmorrhagias vitandas, sanguinis impetum temperandum, & corrigendum; & ne alia prava symptomata superius jam enarrata, vel similia miserum ægrotantem adorianantur, sedulo præcavendum.

§. CXXIV.

Ex hisce considerationibus concludere licet multum adesse periculi in variolarum febris initio ex venæ sectionis omissione, quæ si adhuc neglecta fuerit, mox variolis erumpentibus, ut nuper diximus, ubi magna adsit sanguinis effervescentia, omnino fieri debet ex Rhazis sententia, Avicen-

næ (o), Foresti (p), Amati Lusitani (q), Nicolai Fontanæ (r), Gremii (s); quod & Diomedes Amicus Medicus Placentinus (t) scite observavit, monuitque hisce verbis „ Ceterum quando appa-
 „ rent sine allevatione, & adsunt signa humorum
 „ in profundo existentium, præsertim cum magna
 „ febre, & difficultate anhelitus, & non esset fa-
 „ cta venæ sectio in primis diebus, ceteris con-
 „ sentientibus, maxime in magna plethora, non
 „ esset inconveniens evacuatione uti, sed parca.
 Quum igitur venam secandi necessitas, vel ex con-
 stanti ægrotantium emolumento ab Arabibus du-
 dum sit demonstrata, eamque Europæi tam anti-
 qui, quam recentiores rationibus, atque experi-
 mentis comprobaverint, cur quæso tu vagari vis
 cum aliquibus, qui cacoethe tantum scribendi du-
 cti futilia scripserunt, viamque tam adeo tutam,
 rectam, atque rationabilem deserere tentas, cum
 ægrotantium damno, & tuæ existimationis jactu-
 ra? Eo magis, quia quando febris, ut diximus,
 valde aucta est, magnam quantitatem variolosæ
 materiæ intus latentis denotat; quæ non solum in
 glandulis cutaneis, verum etiam in internis, hoc
 est in pulmonibus, hepate, ventriculo, intestinis,
 & ceteris corporis partibus eruptionem promovet,
 & ita promovet, ut postea in sphacelum, vel gan-
 grænâ interiores partes facile abire possint, nisi
 vehemens ille sanguinis fervor fuerit diminutus;
 quo fit, ut non tantum aliqua morbificæ materiæ
 portio recedat, & expellatur, verum etiam tale
 massæ sanguinis momentum additur, ut facilius
 per-

(o) Fen. 4. Tract. 4. Cap. 10.

(p) Libr. 6. Observat. 46. & 47.

(q) Centur. 3. Cur. 16.

(r) Respons. & curat. med. lib. 1.

(s) Arbor. ruinos. lib. 2. c. 3. De Variol. & Morbill.

(t) Tract. de Variol. c. 40.

perfectam separationem, & materiæ morbificæ expulsionem extra cutem peragat, ex quo fere tota ægrotantis salus dependet, atque desumitur.

§. CXXV.

Neque hic loci congruit quod Hippocrates scripsit „ Quæ judicanda, movenda non sunt; „ sed hoc ita intelligendum, judicationis scilicet tempore humores minime movendos esse neque purgantibus, neque clysteribus, neque sanguinis missione, dum scilicet actu natura ad judicationem crisi promovet, non autem quando hanc nondum incepit. Sed si ejus sententiam variolis quoque aptare cupimus, ego quidem sentio, quod dum jam incepta erit eruptio, ut totum corpus, atque facies rubris maculis fuerit conspersa, nihil sane tunc temporis agendum esse, nisi magna indicantia, & plethora accesserint; nam quidquid eo tempore Medicus faciet, id contra naturæ motum criticum erit; absurdum ergo tunc erit movere; quum etiam ex eodem Hippocrate alibi habeamus „ Dum natura movet, noli movere, tu. „ Certum quidem est, quod perfecta eruptione peracta, maculæ rubræ per totam corporis peripheriam efflorescentes demonstrant naturam jam esse in actu critico expulsionis humoris variolosi per cutem: Et in hoc rerum statu facile ipse concesserim, nihil ab actione critica, qua occupatur natura, oppositis viribus esse removendum, neque purgantibus, neque clysteribus, neque sanguinis missione; nam facile crisis inverteretur, & materiæ pravæ, putridæ, ac malignæ expulsio per cutem frustraretur, dummodo tamen natura aliter haud efficaciter postulet, ut Arabes, & Diomedes Amicus scripserunt; materia etenim non recte ad cutem expulsa, & intus in visceribus delitescens, ægrotantem pessumdare facile posset, & error classicus foret. Ceterum etiam Hippocrates scripsit „ In morborum principio si

quid tibi movendum videbitur, move: „ Non igitur ob inanem metum tanto auxilio ægrotum fraudare debemus. Cum ergo febris tot pravis stipata symptomatibus adsit, & venæ sectio neglecta sit, sputum sanguineum, mictus sanguinis, enormes narium hæmorrhagiæ, & phlogoses ut plurimum subsequi solent. Et quamquam forte minime contingant, alia tamen exanthemata livida, plumbei, vel nigri coloris aliquando in dorso, in pectore, atque alibi, neglecta pariter sanguinis missione, erumpi quotidie experientia docuit.

§. CXXVI.

Convenit etiam hic loci afferre, quod classici, & optimi medicinæ scriptores de hac re scripserunt. Ætius de variolis sermonem faciens, omnia refert, quæ Herodotus de illis humoribus narravit, qui ad cutem adspoliuntur, & parvulas cum pustulis producant exulcerationes, quæ feбри sociantur, vel febrem subsequuntur, præcipue vero de illis humoribus, qui pruritus excitant, & similes ac morsus pulicum edunt maculas: In istis quidem febribus credidit Herodotus oppressam, & a superfluo humorum corruptorum copia naturam fere esse suffocatam; qui nisi evacuationibus, ut sunt vomitiva, purgantia, & similia exturbentur, nobiles corporis partes facile possunt obruere, maximumque parere damnum; atque hoc ut veterum monimentis celeberrimum est, ita præstantissimum, efficacissimumque in praxi comprobavimus. Si autem initio febris impetiosa, ut Arabum usitato utar vocabulo, apparet, ad sanguinis missionem vir ille confugiendum statuit. At ignarus vulgus, mulierularum scilicet, & illorum, qui medicinam ignorant, in turpi hoc errore versantur, hujusmodi nempe evacuationibus humores fere cutem appulsi, & jam prope eruptionem inibi molientes, a peripheria ad centrum inverti, ac retrocedere sint coacti.

coacti. Sed prophani isti nequaquam sunt audiendi, & a medicinæ sacrario omnino ablegandi, dum illic trepidant timore, ubi nullus adest timor. Vanus siquidem timor est, & vana, atque falsa persuasio, quod humores, qui ad eruptionem jam præsto sunt, & qui deinceps subsequuntur, a peripheria ad centrum retrocedere cogantur, quum hæc & contra rationem, & contra constitutas animalis œconomix leges, vel qui extremis digitis eas attigerit, plane repugnare fateatur necesse est. Impeditur itaque critica eruptio, quia sanguis crassus, viscosus, & impurus, nisi prius a nimia quantitate diminutus, ac etiam exoneratus ab immoderata pravorum humorum abundantia, nondum ad crism, sive eruptionem promovendam aptus est, & idoneus; atque hæc diminutio evacuatione, seu venæ sectione peropportune consequi, ex his, quæ alibi in §. CXIX., CXXII., &c. diximus, manifestum est *liberiori motu circulat, & melius, atque facilius ab intus extra materiam variolosam expellit; & sic mitius, ac secundum naturæ ordinem eruptio promptior, lenior, & felicior promovetur.* Satis igitur, quoad potui, missionis sanguinis necessitatem demonstrasse, eamque rationibus, experimentis, & auctoritatibus confirmasse videor; quo tandem & nos majorum exemplo, & auctoritate excitati, quod ii præmonstrarunt iter, & magna cum laude, sapientiaque confecerunt, tuto, ac prudenter in posterum sectemur.

§. CXXVII.

Sed nec illud est ad rem nostram omittendum, non sine ratione fervorem illum febrilem ab atra bile pravis humoribus sociata promotum, perfectivum ideo apud nos dici solitum, quod rem ad perfectionis statum disponat, hoc est ad continuatam cutaneam expulsionem, qua massa sanguinis a for-
dibus liberatur. Omnia quidem vitia in aperto le-

viora sunt; & morbi ad sanitatem inclinant, quum ex abdito erumpunt, vimque suam extrinsecus proferunt; hoc vero evenit, quando natura exonerata est; quæ nisi pondere levetur, sane vehementi illo fervore, atque æstu febrili corruptivo affici necesse est, quia humores in visceribus relictæ ad pessimam tendunt corruptionem, ad quam etiam massa sanguinis trahitur.

§. CXXVIII.

Adnotandum etiam sæpenumero in febris variolæ initio sponte diarrhœam supervenire, quæ si moderata sit, nihil nocet; si vero eruptionis tempore copiose adhuc perseveraverit, non erit amplius bonæ notæ, dum variolarum conformationem, elevationem, atque maturitatem graviter impedit; ideoque cito rhabarbaro temperanda, & corrigenda, itemque & clysteribus ex lacte, vel hordeaceo liquore confectis. Etiam hic adnotandum est (quod contra vulgi errores observatum volo) Rhazem felici eventu in prima febris die ægrotantem dura, adstrictaque alvo laborantem curasse infuso lenitivo, per aliquot dies continuos, quo alvus bis de die descendebat, qua arte pustulæ pauciores, benignioresque evadebant; vitando tamen tempore crisis medicamenta fortiter purgantia, ne ægrotans in dysenteriam irrueret.

§. CXXIX.

Scias velim inter variolosos illos semper fuisse suspectos, quibus eruptio ante quartam febris diem incepit; Variolæ namque ante tempus erumpentes fere semper malignæ sunt, quæ vitæ discrimen ægrotanti minantur. Si ante earum eruptionem debitas, indicatasque evacuationes iam feceris, in magna sanitatis spe ægrotum eriges; si vero non, iustus erit timor. Attamen quando symptomata adeo gravia adsunt, ut caput, pulmones, atque
alia

alia præstantiora viscera lædi timeatur, quemadmodum in delirio, magna cordis oppressione, respiratione vel citata, vel difficili, animi deliquio, & similibus, quum inde humorum copiam nimis auctam esse arguamus, a qua maximum damnum, & vitæ periculum metuitur, tunc missionem sanguinis incepta adhuc eruptione, non solum ante dictis suffultam rationibus, verum etiam salutarem experimur, dummodo proportionata sit, hoc est mediocris sanguinis quantitas extrahatur, licet tempus non valde opportunum videatur. Avicenna, qui in primis febris diebus, si necessitas urgebat, sanguinem omnino mittendum esse censuit, addidit etiam, quod si vehemens repletio, & materiæ dominatus id requireret, eruptis quoque variolis sanguis mittatur. Aliqui insuper recentiores in primis febris diebus, ante variolarum eruptionem sanguinis missionem quammaxime laudant, atque commendant ad febrem temperandam, & ad eruptionem, expulsionemque liberiores, ac placidiorem promovendam, atque ad alia funesta symptomata vitanda, ut sunt sanguinis sputum, cruenta mictio, & cetera hujus generis. Sic Sennertus prudens Germaniæ Medicus, Aloysius, Torellus, Carmona, Maroja, Mercatus, Angelutius, Zacutus, Augenius, Eustachius, Rudius, & alii plures; immo etiam Pemplius Lovanii Professor, Zeibititius, Fuchsius, Hæfferus, qui omnes post inceptam quoque eruptionem venæ sectionem laudant; quamquam in eo discrepent, quod alii semper maculis apparentibus, alii solum in plenitudine sentiant sanguinem esse mittendum. Nunquam igitur venæ sectio, modo fuerit moderata, in causa erit quod critica impediatur expulsio, licet jam eruptio aliquatenus initium sumplerit, modo tamen signis recensitis ægritudinem ipsam hoc auxilii genus expostulare dignoscamus.

§. CXXX.

Sic itaque temperato inordinato, confuso, ac turgente humorum motu, ut exonerata natura melius, ac expeditius residuæ morbi causæ expulsiōnem ad cutem promovere queat; mox paregorica remedia in usum revocanda, ut diacodium Montani liquidum, vel si vis, adhuc parum laudani, quibus semper consultum erit addere medicamenta, ut appellamus, absorbentia, dulcificantia, ac etiam, si opus sit, eorum valde parum, quæ expulsiōnem faciliorem reddunt. Secundum quidem naturæ leges est, quod quantitate humorum diminuta, & fluidorum inordinato motu temperato, quod reliquum est melius, mitiusque a massa sanguinis separetur; neque illam auctam pravorum humorum quantitatem variolæ erupturæ secum adducant, cum jam debitæ evacuationes factæ sint; ideoque postea majori cum securitate ad temperata expulsiiva medicamenta transire poterimus.

§. CXXXI.

Prudenter tamen tempore criseos te geras oportet, parum, vel nihil moliens, nec plus quam decet expulsiōnem promovens; relinque potius (si id conveniens, ac utile credas) hoc opus naturæ, quo ipsa humoris putridi, ac maligni separationem, atque ejectionem mitius quam poterit aggrediendi tempus, & locum habeat, dummodo nullum symptoma urgens oriatur, quod hanc cogat remove cunctationem, ut diarrhœa enormis, narium hæmorrhagia, sputum, vel mictus cruentus, & similia. Prima vero, vel secunda eruptionis die diligenter perpende, utrum natura incoatæ crisi satisfaciat, an non, ut congruens, aptumque auxilium tutius valeas suppeditare.

§. CXXXII.

§. CXXXII.

Cavendum igitur est ne diaphoreticis natura urgeatur antequam eruptio exordiat; scilicet, antequam criticum expulſionis tempus accedat. Et enim qui plus facit, ſemper minus facit, immo loco diaphoreſis, & cutaneæ eruptionis, diarrhœa, hæmorrhagia, vel quid ſimile tali methodo promovetur, & critica eruptio invertitur; nondum enim cutis ab humorum appulſu humida ſatis, mollis, & laxata evaſit; nam „ Ventrif laxitas, cutis denſitas. Hippocrates.

§. CXXXIII.

Animadvertendum eſt, apparente jam febre variolarum nos hanc curationis rationem propter variam regionum diverſitatem nunquam variare debere, quæ tantum obſervanda venit poſt perfectam eruptionem in aliquibus aliis circumſtantiis, ut inferius dicemus, & non in primo curationis exordio; quum in omni regione, ſive calida, ſive frigida, ſive temperata, & in quolibet anni tempore, & in qualibet epidemia, curatio ſemper incipienda eſt ab humorum diminutione, detractiōe, & evacuatione, dummodo turgere humores, atque fervere conjectura aſſequatur; ac etiam a ſanguinis miſſione; eoque magis ſi capitis acuto dolore, delirio, animi deliquio, vel alio gravi ſymptomate febris impetuoſæ conjuncto ægrotantem affligi cernamus; a quo caſu infantes tantum lactentes, & alios, qui quartum, vel quintum ætatis annum non attigerunt, excipimus. Rhazes vero in Perſia, regione calidiſſima, pueris minime pepercit, & præcipue quando violenta ſymptomata febris ſociata obſervabat, ſanguinem uſque ad animi deliquium (Arabum more) mitti jubebat, vel cucurbitulas ſcarificatas applicabat. At ubi mitiora ſymptomata apparebant, moderata venæ ſectiōe uſus eſt, vel

vel in brachio, vel in poplite, ubi melius vena se manifestabat. Mea vero sententia, generaliter loquendo, in tali casu ea est, ut pueris, & præcipue lactentibus, vel mox a lacte divulsis parcamus: Attamen si validissima appareant signa, quæ ad sanguinis detractionem nos inducant, crederem tutius esse, ut aliquoties cum euphoria expertus sum, ipsam tentandam duabus hirudinibus cruribus applicitis in pueris lactentibus, vel mox a lacte depulsis. Post quartum vero, vel quintum annum cucurbitulis scarificatis.

§. CXXXIV.

Quod ista evacuandi media, morbo ineunte, sint quammaxime necessaria, morbus metipse utplurimum ostendit. Pluries ego observavi in principio febris variolarum confluentium, vel cohærentium narium hæmorrhagiam, vel diarrhœam supervenientem, per quam natura a pravis, ut dixi, impurisque humoribus in primis viis jacentibus se exonerare tentabat, quæ tametsi quandoque post biduum, vel triduum per sese evanesceret, non tamen semper hoc brevi tempore sistebatur, & timorem de frustrata eruptione inducebat. Quando igitur ita se habeat ægrotus, ad hanc corrigendam, & tollendam adhibendi primo aliqui clysteres abstergentes ex lacte, vel cremore hordei, quibus si non cedit, tunc rhabarbaro propinato, & adhuc clysteribus ex decocto radicis tormentillæ in aqua hordei adhibitis temperandam censeo, ut pluries feliciter expertus sum. Nec sane aliud tutius auxilium, cum nec opiatis, nec adstringentibus, cum quibus lupum in ovium stabulo claudimus, uti sit licitum. Quod si damnum a rhabarbaro, & clystere timetur, majus timeri debet a diarrhœa, quæ etsi quandoque paregoricis, & opiatis (quod tamen aberrat a methodo) sisti contingat, hoc tamen tunc solum fit, quum natura satis ab oppri-

men.

mente colluvie se exoneravit. Asseverare itaque debeo me nullis aliis medicamentis ipsam nec cito, nec tute, nec jucunde corrigere, & tollere potuisse, nisi methodo prædicta.

§. CXXXV.

Considerare etiam debemus, quando eruptio non incepta est, tum liquidorum, tum solidorum ægrotantis corporis dispositionem. Certum quidem est plurima liquida vel cacochyma, vel cachectica hoc variolarum tempore a natura per cutanearum glandularum ductus ad corporis peripheriam expelli, nisi solidorum viæ obstructionibus sint impeditæ. Tunc impedimenta, si quæ erunt, tollere debemus frictionibus, & levibus expellentibus medicamentis. At Arabes, & præsertim Rhazes ægrotos evaporare permittebat aqua calida in balneo; quæ methodus in cutis obstructione valde laudabilis est, atque commendabilis; & quæ nuper in Hungaria revixit, juxta Clarissimi Danielis Fischeri historicam descriptionem de remedio rusticano, variolas per balneum primo aquæ dulcis, post vero seri lactis felicitate curandi in Comitatu Harvensi Hungariæ superioris, cum optimo successu adhibito; & quæ methodus (pro rei veritate) efficacissima est ad pustularum eruptionem promovendam. Attamen Arabes sapienter talem methodum nunquam ad praxim revocabant, nisi prius sordibus expurgato corpore, & sanguinis missione febris impetu temperato.

§. CXXXVI.

Ne mireris, quæso, me toties, tantisque modis, & rationibus tum sanguinis missionem, tum alios evacuandi modos inculcasse, dum animum induxi meum omnia, quæ quinquaginta annos usu, & experientia opportuna, & utilia eviden-

ter cognovi, ad juvenum, atque tyronum directionem clare; & absque fucositate depromere.

§. CXXXVII.

Peractis igitur evacuationibus opportuno tempore, hoc est in primis febris diebus, juvandus est ægrotans, ut dixi, levibus, ac valde temperatis medicamentis expellentibus ad eruptionem promovendam, quam consequimur a blandis diaphoreticis refracta dosi exhibitis, & absorbentibus mixtis, ut sunt c.c. f.i. pp, lapid. cancr. pp, unicorn. ver. f.i pp; quibus addi poterunt aliquot grana bezoar oriental., vel stibii diaphoretici, vel quid simile; atque hoc modo perseverandum, usque dum eruptio incipiat, & maculæ per totam corporis peripheriam appareant. At ubi sudore perfundi videatur, a diaphoreticis abstinendo, in usum absorbentia tantum sunt revocanda, ut matr. perlar. pp, conch. pp, c. c. f.i. pp, lapid, cancror. pp, & similia.

§. CXXXVIII.

Hoc autem tempore minime negligere debet Medicus opportuna medicamenta oculos defendentia, ne in oculi bulbo variolarum pustulæ, a quibus oculi organum lædatur, emergant; ideo antequam eruptio incipiat, singulis quibusque horis oculorum palpebræ lenissime fricandæ sunt comis absinthii recentis; vel si mavis, nodulo sequenti modo parato.

2℥. *semin. summach.* ʒij
cartham. ʒj.

contunde, & fiat nodulus cum linteo mundo, quem in aqua rosarum albarum distillata immerges, & tum intra, cum extra oculum, palpebras scilicet, madefac, ut una, vel altera guttula etiam oculi bulbum abluat, quod sæpe in die iterandum

randum est, non solum ad perfectam usque pustularum eruptionem, verum etiam post quartam primæ eruptionis diem, quo tempore novæ variolarum pustulæ erumpere solent, ut dixi §. LXXXIV.

§. CXXXIX.

Sunt qui credunt in sapphyro, & in crystallo montana specificam ad defendendos oculos inesse virtutem ab eruptione variolarum, dum sapphyrus, vel crystallus montana pluries oculorum palpebris applicetur, atque per breve spatium super oculum detineatur; cui specificæ virtuti fidem qui vult adhibeat; ego nunquam. Hoc tantum mihi persuadeo, ea ab eruptione variolarum oculos defendere non aliter posse, ac aurum, plumbum, ferrum, vel quodlibet aliud metallum, vel vitrum, crystallus ordinaria, ovum, & similia; quum omne corpus tactu frigidum extrinsecus supra palpebras oculi superimpositum, ut bulbus parumper frigescat, nullam patietur in ipsis eruptionem exoriri; arcet enim frigus externam variolarum eruptionem, non minus in oculis, quam in tota corporis peripheria, si corpus, ratione aeris ambientis, vel alia qualibet simili causa frigescat (ut in §. CXII scripsi); constipatis quidem a frigore poris, & pororum ductibus, nulla eruptio advenit, quod & eadem ratione oculis obtingit.

§. CXL.

Consideranda insuper est eruptionis dies, quæ ut plurimum in discretis, benignisque variolis quarta erit a febris invasione, vel septima; at ubi in tertia febris die, vel paulo ante eruptio incipiat (ut scriptum est in §. CXXXIX.), dubium non est quin variolæ malignitatem aliquam præ se ferant, quum vel impetus a sanguine factus

citam

94 VARIOLARUM FEBRIS, ET ERUPTIO.

citam promoveat expulsionem, vel natura pravam humorum qualitatem, & quantitatem exueri cupiens, quantocius eam molietur; in hac profecto circumstantia ad absorbentia recurrere methodus conducet. Adverte tamen, quod quandoque etiam in quarta febris die confluentes prorumpunt, & præcipue quando in primis febris diebus haud factæ sunt debitæ evacuationes; ex quarum omissione ideo hæmorrhagia enormis, diarrhœa, vel aliud quid simile interdum advenit, quod natura ad hæc symptomata magis urgentia amovenda totis viribus intenta eruptionem postponit: Hic moderata expellentia in refracta dosi adhibeto.

§. CXLI.

Præterea maculæ jam eruptæ si febris, atque alia symptomata evanescant, minime adauctam habebunt malignitatem; at si febris, & alia symptomata continuaverint, pessimæ erunt. Cave igitur hoc tempore a frequenti medicamentorum usu, & præcipue ab illis calidiusculis, a quibus febris magis incenditur, & confusus, perturbatusque motus in massa sanguinis paritur, & a quibus sæpenumero pacata pravorum humorum separatio frustratur, & inepta variolarum eruptio promovetur.

ELEVATIONIS CURATIO.

§. CXLII.

ERuptis maculis, considerata venit ipsarum elevatio, quæ quotidie eo, quo decet, ordine procedere, & pustulæ in fastigium elevari debent. At ubi ipsarum elevatio lente progreditur, manifeste cognoscimus non solum humorum ignaviam, inertiamque, verum etiam imbecillitatem

tatem medicamentorum , quæ minime indicationi satisfecerunt ; ideoque , vel eorum dosis , seu portio augenda , si expellentia sunt , vel quidpiam aliud aptum magis , & idoneum addendum , veluti unum , alterumve granum croci orientalis , vel parum pulveris Comitissæ de Kent , chelis cancrorum compositi , vel (si urgeat necessitas) aliquot grana pulveris radices serpentariæ Virginianæ , vel contrajervæ , vel bezoar orientalis , quo melius separatio , & expulsio promoveatur : Cautè tamen , & magna adhibita moderatione ob nimiam vim , & efficaciam . At si tunc cardiacis uti velis , elige pariter mitiora , habita portionis , seu dosis , & temporis ratione , sumenda , diascordium videlicet Fracastorii in aqua cardui benedicti distillata solutum , nec non pulvere aliquo blande diaphoretico , & absorbenti mixtum , ut

*℞. diascord. Fracastor. ℥j , dissolve in
aq. card. b. distill. ℥v.
c. c. s. i. pp
matr. per. pp.
ibii diaphoret. aa. ℥ss. m.*

de qua mixtura quinta quaque hora , vel sexta duo cochlearia sumantur .

§. CXLIII.

Quando vero variolarum elevatio adhuc retardatur , licet ea , quæ expellendi vi gaudent , sint adhibita , hoc duplici de causa potest accidere , videlicet , vel a mala qualitate materiæ , utpote valde crassa , & inerte , vel a viarum impedimento . Variolas has anomalas vocamus , nullo quidem servato ordine cursum suum peragunt ; immo quoniam subtilis tantum materia ad cutem demandatur , crassior vero in visceribus adhuc inhæret , neque maturationis , neque debitum exsiccatio-

cationis tempus observant, quapropter & perniciosæ sunt, & valde timendæ. Tunc si diarrhœa superveniat, ne elevatio deturbetur, clystere statim ex simplici decocto radicis tormentillæ confecto, in aqua avenacea, vel hordeacea incoctæ utendum est (quod pluries exitu sane felici perfeci) quippe, qui materiæ intestina irritantis acrimoniam diluit, atque demulcet: Si vero perseveraverit, addi poterit mixtura aliqua cum diascordio Fracastorii parata, in qua congruentem rhabarbari torrefacti dosem, vel species pro confectione hyacinthina incompleta, vel corallia rubra pp, vel unicornu fossile, vel id genus alia, cum aqua cardui benedicti, & scordii distillata cochleatim sumenda imperabis: Tali porro methodo diarrhœam compelles, & variolarum elevationem eodem tempore promovebis. Sed opus est attente observare, num hæc, media diarrhœa, febris, & socia symptomata vel mitescant, vel plane cessent; quum enim res tunc bene procedat, parum interest num forte variolæ in præsens abeant; recurrent quidem posthac, vel temporis decursu, dummodo materiæ atrabiliaris aliquid adhuc in suis capsulis supersit. Quare Medicus elevatione posthabita, ad reliquias morbi auferendas laxantibus minuentibus quotidie exhibitis animum convertat necesse est. Quandoque ipsamet variolosa materia renum vias invenit, & tunc urinam secretam copioso sedimento albo refertam conspiciamus; quæ separatio, & expulsio plures perseverabit dies, donec natura sibi ipsi prospiciens per hanc criticam excretionem fecerit satis; quo etiam in casu variolæ, absque ægrotantis damno, vel periculo nunc evanescent, alias iterum comparituræ. Sedimento tamen urinæ cessante, purgantia non sunt obliviscenda.

§. CXLIV.

Adnotandum hic est, quod sicuti in adultis variolis confluentibus laborantibus, salivatio in primis eruptionis diebus advenit, a cujus continuatione tumor capitis, faciei, manuum, ac pedum maturationis tempore superveniens resolvitur; ita in pueris quatuor, vel quinque annorum eodem modo tumentibus, qui nec spuerere, neque excernere salivam in ore affluentem sciunt, utplurimum supplet diarrhœa, hocque fere semper in decima quarta die, quæ nisi præsentaneis compefcatur remediis (ut superius diximus), diuturna, & sanguinolenta evadit, vel in veram dysenteriam permutatur, lenta febre accedente; ipsi vero pueri carnibus omnino consumptis in atrophiam incidunt, ac demum vitam cum morte commutant. Hoc in casu Medicus, antequam morbus ingravescat, ad evacuantia rhabarbarina, absque ulla cunctatione statim confugere debet; & hisce medicamentis, nec non clysteribus ex lacte, & sebo cervino paratis, vel liquore avenaceo, vel hordeaceo hujus symptomatis principiis prudenter obstare; aliter ægrum perdet.

§. CXLV.

Si vero hoc eodem tempore, eruptione scilicet facta, atque elevatione variolarum incepta, narium hæmorrhagia supervenerit, & præcipue ubi antea sanguis haud missus fuerit, dummodo moderatus sit sanguinis fluxus, res in vado est, atque nihil timendum; tunc quidem ad expellentia paregorica, ut diacodium Montani, vel diascordium Fracastorii, vel ad opiata confugiendo, atque etiam ad topica medicamenta naribus applicanda, acetum nimirum simplicem, aqua plantaginis distillata mixtum pro narium ablutione, vel aceti vaporem, eo scilicet supra ferri lami-

nam candentem effuso, vapore vero naribus excepto, facile sanguinis hæmorrhagia sistitur, ut experientia docuit, & variolarum elevatio continuatur. At si enormis fuerit hæmorrhagia, simulque sufficientia signa urgentia, ad sanguinis missionem recurrendo (arguitur enim tunc plethoram adesse, vel sanguinis acrimoniam adauctam), & deinde paregoricis expellentibus valde temperatis, & moderate sumptis insistendo (ut supra monuimus), atque opiatis, fluxum sanguinis cohibere opus erit. Per hæc etenim medicamenta omnes evacuationes, sudore excepto, compescuntur, quinimmo & ipsa narium hæmorrhagia; simulque eodem tempore cutanea promovetur expulsio. Si vero ratione enormis hæmorrhagiæ variolæ jam eruptæ dissipentur, evanescant, e conspectu se auferant, & febris, ceteraque symptomata pariter abeant, nihil timendum, natura enim morbosam materiam hacce via eiecisse compertum est.

§. CXLVI.

His peractis, si qua materiæ putridæ suspicio insurgat, veluti, quum post hæmorrhagiam adhuc febris, & alia symptomata perseverare videantur, neque aliæ sequantur evacuationes, hoc in statu opportune iis inhærendum, quibus hoc mali genus profligare receptum est, venæ scilicet sectioni, clysteribus, vel leniter purgantibus, una cum opiatis expellendi virtute præditis vespere sumptis; quæ si non juverint, nihilque attulerint emolumenti, quum incassum naturæ viam, qua se a variolosæ materiæ molestia expediret, pertentaverimus, actum de ægro erit.

§. CXLVII.

Ex dictis igitur solertiam non modicam, sedulitatemque ad variolarum subigendam (si natura

non

non suffecerit), ac expellendam materiam quam maxime requiri patet ; in hoc siquidem tota fere curationis summa consistit , simulque sagacitas , ars , atque prudentia Medici , qui opitulandi auxilii tempus , modum , mensuram , consilio etiam sumpto in arena , opportune discernet . Cum ergo in variolis quatuor distinctæ periodi considerentur (ut jam in principio adnotavi) , scilicet febris initium , usque ad eruptionem ; earum eruptio , usque ad totalem elevationem , de quibus huc usque verba fecimus ; remanet nunc maturatio , de qua in sequentibus sermonem instituiam ; postremo vero de exsiccatione tractaturus .

---

*MATURATIONIS CURA**§. CXLVIII.*

FEbris secundaria maturationis tempore adveniens , pura , ac mera febris putrida est , & inflammationem præ se ferens (ut supra non semel dictum est) , quæ in artis nostræ opprobrium , & in ægrotantium perniciem solet reviviscere ; hæc autem aliter ac prima eruptionis febris erit curanda . In illo enim exordio variolarum febris synochus simplex sui generis vocari meretur , in qua liquorem tantum atrabiliarium aliis quandoque impuritatibus in ægrotantium corpore delitescentibus sociatum consideramus , quem natura glandularum ope , antequam putrescat , a massa sanguinis separare tentat ; ideoque crisin in cute principaliter molitur , unde variolarum eruptio apparet . At secundaria febris non solum a materia putrescente in cutaneis pustulis producitur , verum etiam tum ab internis pustulis , cum a copia putrescentis humoris in massa sanguinis relicta , quæ perfectam synochum putridam , seu cum putredine constituit .

Hæc igitur aliter auferri minime potest, nisi iisdem medicamentis, & eadem methodo, qua febris putrida, & inflammationem producens curari a sapienti Medico debet, clysteribus scilicet, purgationibus, sanguinis missionibus, vesicatoriis, & similibus. Ut autem generalem, facilemque regulam præscribere rite possim, opus est primo febrem considerare; nam si violenta, & immoderata appareat, neque vero a paregoricis, & opiatis, idonea, & modica dosâ sumptis, neque a potionibus refrigerantibus, & acidulis, in calida potissimum regione, cito cohibeatur, ad sanguinis missionem in primis est confugiendum, ut quantitas ipsius, una cum portione materiæ crassæ, ac putridæ eodem mixtæ diminuatur; atque etiam intimæ partes sanguinem componentes dimoveantur, ac permutentur. Postea ad blande laxantia medicamenta pluries repetita, vel clysteres, nunquam tamen paregoricis, vel opiatis relictis. Si vero haud violenta fuerit, lenes tantummodo (juxta Rhazem) purgationes instituentæ veniant, quarum ope materiæ putridæ quantitas detrahatur, atque minuitur. At si post ejjectiones symptomata gravia, ut sunt cordis oppressio, respiratio difficilis, vel aliud quid simile, pravum, corruptumque humorem in massa sanguinis latere adhuc, & superesse ostendant, tunc iterum sanguinem mitti necesse est; ex his quippe signis, quæ propria, & inseparabilia dicuntur, quod maximam demonstrandi vim habent, atque adeo summopere attendendis, interiores aliquæ partes affectæ phlogosi deprehenduntur.

§. CXLIX.

Hoc maturationis tempore, videlicet post quartam eruptionis diem, usque ad septimam solliciti esse quammaxime, atque omnia diligentissime observare debemus; nam si febris ineunte morbo

ince-

incepta post quartam adhuc eruptionis diem perduraverit, quum necessario a maxima humorum quantitate, & malignitate foveatur, haud dubie judicandum tunc temporis est damnum grave a tanta, & tali causa eventurum. Interim non solum pulsum, urinam, & alia signa observare debemus, verum etiam sedulo, & assidue variolas inspicere, neque vero margines tantum ipsarum, sed & interstitia, materiam in pustulis contentam, atque elevationem. Si igitur variolarum margines rubri fuerit, & cutis interstitia adhuc rubro colore perfusa, si materiam jam albescere incipiet, atque pustulae bene elevatae, ac fastigiatae, rebus ita se habentibus ex necessitate febris etiam, & symptomata loca evanescere debent, dummodo nihil impuri, ac putridi in visceribus, & massa sanguinis fuerit retentum, quandoquidem omnia signa recensita naturam, quod suum erat, praestitisse ostendunt. Quando vero febris perseverat, licet enarrata optima signa adsint, credendum, immo pro certo, & indubitato habendum materiam putridam, vel in visceribus, vel in massa sanguinis latere diffusam; quumque aliquod necessario damnum parere debeat, valde metuendum, ne paulo post aeger moriatur. Medicamenta §. CXLVIII. notata, etiam huc faciunt.

§. CL.

E contrario, licet febris mitior videatur, sed variolarum interstitia, aut ipsarum margines pallescant, seu materia in pustulis contenta serosa adhuc, vel pustulae tunc temporis quodammodo depressae conspiciantur, semper mali ominis est, contra quosdam adserentes, nihil mali ex hoc ominari, quod ea sit nimirum ipsius morbi conditio, atque natura; nam si hoc verum esset, etiam eas, quae coherentes dicuntur, & malignae

satis sunt, depressas aspiceremus; quod tamen nunquam accidit, nisi quando natura satis humoris variolosi, quo pustularum elevatio perficiatur, continue non expellit, ob rationes alibi assignatas; & ex defectu continuatæ expulsionis vitæ periculum ægrotantibus imminere monuimus; quod & Cl. Michael Etmullerus volum. 3. recte his verbis fassus est, „ Si vero variolæ erumpentes non „ sint plenæ, seu turgidæ, sed depressæ, & in „ medio sui habeant quasi foveam (innuit) deficientem expulsionem variolarum, adeoque latens periculum. „ Licet (dixi) febris mitior videatur, valde tamen timendum est de proximo ægrotantis interitu, quia tunc febris re quidem vera mitis non est, sed sanguis lento admodum motu, & præter naturæ leges fluit, refluitque, refertur quippe putridis, crassis, atque malignis humoribus, qui ipsum vel quodammodo coagulant, vel detinent, ac remorantur. Agentes quidem substantias; quæ massam sanguinis pervadunt, vel prope extinctas, vel valde fractas, ac debilitatas, & naturam nimium a maligni, & corrupti humoris pondere oppressam, immo viribus destitutam, ad expulsionem continuandam, & vitam conservandam nequaquam sufficere mihi persuadeo: „ Nemo quippe cum sarcinis enatat „ (Seneca). „ Materia siquidem in corpore latens omnem viscerum substantiam subit, inque omnia spatia influens, atque inibi stagnans lentescit, proindeque ita crassa, iners, & ignava evadit, ut ad cutem ferri, & deponi minime possit, nisi forte exigua quædam portio, crasso illo, & glutinoso humore nondum imbuta. Quis igitur adeo male sanus, qui in hac rerum facie expellentibus, præcipitantibus, absorbentibus, vel aliis ejusdem farinae variolis mederi pertentet? Quisque enim hanc methodum in usum revocaverit profecto hallucinabitur, suamque ipse expectationem,

nem , fatali ægrotantis eventu , decipiet . Inculcanda igitur ea rursus mihi videntur medicamenta , & confirmanda , quæ subsidium , emolumentumque afferre poterunt , phlebotomia scilicet parum copiosa (si vires tolerabunt) , & purgantia , quibus liberiores in natura motum , immo levamen inducere possumus , si adhuc tamen juvandi tempus fuerit ; qua methodo quidquid crassum erit , & in ventriculo , assidentibusque partibus diutius , & tenacius inhæserit , atque insederit , per has vias facillime segregabitur , & exonerabitur . Quod ut consequi liceat ; statim , nec ulla interposita mora venæ sectionem primo jubebis , deinde clysterem (remedia sane efficacissima) , vel suppositorium ex sapone ; sive ex melle cum sale gemmeo paratum applicare , quo prompte putrida valeat crassitudo expelli , quæ internas corporis partes , atque sanguinis massam labefactat , & pervertit , aliter opportunitatis huiusce momentis neglectis , aut præterlapsis , irreparabilis jactura ex insperato ferenda est . Qua de re ego quidem Medicum hortarer , ne hoc auxilium usque adeo protrahat , donec symptomata illa in conspectum prodeant , quum fere una , aut altera hora , antequam æger animam agat , soleant apparere ; atque adeo opportunis auxiliis ea prævenire multum præstabit . Quid porro eorum ope profeceris (modo tempestive fuerint adhibita) tum demum dignoscere licebit , quum æger a fœda putridorum , & pessime olentium excrementorum , quibus opprimebatur , coacervatione exoneratus , tantum exinde levaminis percipiat , ut ad vitam pene revocatus tibi videatur . Fœtor profecto , & graveolentia putredinis soboles est ; atque adeo Medicus hisce observationibus , veluti quibusdam *datis* , geometrico more instructus , atque suffultus , adduci in spem debet ægrotum in tuto fore collocaturum ; adhærens axiomatici illi

trito „ A juvantibus , &c. Quamvis enim æger ante hanc evacuationem aliquando quietus videatur in lecto jacere , & nullum jactatione , & inquietudine inæstuantium humorum signum edere , ubi tamen pulsus omnino naturalis , atque perfectus non appareat , ab interiori humorum coacervatione , & onere , levare oportebit ; relicto siquidem , ac neglecto hoc auxilio , breviter in pulsibus vel inæqualitas apparebit , vel intercalares , aut intermittentes fieri videbimus .

S. CLI.

Ubi morbi exitus anceps videtur , & aliquam præbet suspicionem , tunc prudens Medicus maximam rerum commutationem haud expectare debet , sed eodem temporis momento quid agendum sit determinare ; facta namque mutatione in malum , damnum jam illatum esse censemus . Quapropter dum res in hoc statu sunt , aliquid leviter movere , ac paulatim tentare prudens erit consilium , ut inde rectius , & facilius a juvantibus indicationem sumat , & clare dignoscat . Principiis obsta , ut damna futura præcaveri possint , nam juxta Terentii (u) sententiam

*Istuc est sapere , non quod ante pedes modo est ,
Videre , sed etiam illa , quæ futura sunt ,
Prospicere .*

Neque aliena videntur , quæ edisserit Illustrissimus Comes Franciscus Roncalli , Parolinus in suo erudito opere , Europæ Medicina (x) dum de Hungaria tractat , cujus verba hæc sunt „ Si in variolis confluentibus aderant certissima sane summa inflammationis in massa sanguinea latentis „ indicia , admiror , quomodo in tot remediis non „ per-

---

(u) Terent. in Adelph. Actu 3.

(x) fol. 209.

„pertentata fuerit sanguinis missio, de qua nul-
 „lam video factam mentionem. Quæque si fere
 „omnes peribant, potissimum in principio utilis
 „esse poterat. In hoc sane magna intercedit in-
 „ter Hungaros, & Britannos diversitas, qui po-
 „stremi venæ sectionem facili negotio in variolis
 „tam in limine, quam aucto jam morbo insti-
 „tuunt. &c. „

§. CLII.

Si materia in pustulis contenta post quartum e-
 ruptionis diem serosa adhuc sit, & in verum pus
 crassum, & album nondum incipiat permutari,
 id signi satis est partem crassam non satis expul-
 sam fuisse, sed intus latere. In hoc casu non
 aliis medicamentis, præterquam iteratis minuen-
 tibus, & laxantibus, vel saltem repetitis supposi-
 toriis, vel clysteribus matutino tempore adhiben-
 dis, dummodo febris, & socia symptomata venæ
 sectionem non indicent, interior putredo elimina-
 bitur; quamquam etiam expellentia paulo effica-
 ciora vespertino tempore possint continuari.

§. CLIII.

Quandoque maturationis tempore, hoc est octa-
 vo morbi die, seu quinto ab eruptione, absque ul-
 la hæmorrhagia, & absque ulla diarrhœa variolas
 retrocedere dicunt, non alia certe ratione, nisi quia
 parumper palleſcunt margines, & cutis interstitia,
 vel quia variolæ ipsæ paullulum deprimuntur, si-
 ve, quod magis est, quia parva, vel nulla sit vul-
 tus inflatio, atque momento æger ruit in præceps.
 Verum enim vero tota horum ratio in eo confi-
 ſtit, quod natura illuc non amplius transmittit hu-
 morem, quo deficiente, sicut margines, cutisque
 interstitia irritari desinunt, ita quoque ruborem a-
 mittunt; variolæ vero deprimuntur, tum quia non
 amplius humorem recipiunt, cum quod receptum
 per

per insensibilem evaporationem deperdunt. Hac eadem ratione evanescit inflatio, quamvis hoc frequenter ob præcedentes contingat sudores, & æger ruit in deterius, quia materia morbose, quæ erat expellenda, præ nimia copia naturam opprimit. Adest & alia ratio; interdum enim copiosæ in visceribus erumpunt pustulæ, quarum putredinis aliqua pars a venis absorpta talem, tantamque modo rarefactionem, modo condensationem, sive alium quemlibet, qui præter naturam est, motum in massa sanguinis inducit, quo febris denuo producat, si non aderat, vel ingravescat, si adsit; quæ humorum fervens agitatio bene a Galeno explicatur in libro, de eis, quos purgare oportet, & etiam VIII. de composit. secundum locos; sicuti etiam bene a Manardo (y), & ab Hercule de Saxonia (z). Tot igitur, tantisque molestiis, & calamitatibus vexatus æger, atque jactatus, ut mori se sentiat, modo pronus, modo supinus, modo extensus, modo contractus jacet; demum coactus est e lecto surgere (ut diffuse in maturationis theoria sub §. XCVIII. scripsimus), quo aliquod invenire possit levamen: Surgit tandem, & postea brevi in agonem incidit, & moritur. Hic rursus obstrepunt quidam, ex marginis, interstitiumque pallore causam dedisse morti ambientem aerem clamantes; sed hi, cum vulgo, pessimo veritatis interprete, damni causam nequaquam intelligunt. Nihil aliud enim est e lecto surgere, nisi vehementis æstus effectus ab humoris maligni copia coacervati intus, atque obruentis producti, quo æger quasi delirus, vel vere delirus, & impatiens lectum maxima cum violentia ideo deserit, ut ad suffocantem calorem temperandum quærat remedium, & levandas, quas patitur, angustias, atque oppressiones, ut melius respirare valeat. Moritur interim, & tota mortis causa,

(y) Libr. 13. epistol. (z) Libr. 8. de febr.

caussa , ob fallaciam in judicando , in extrinsecus
 ambientem aerem refunditur : Quod si qui medi-
 cinam minime callent soli factitarent , libenter re-
 ticerem , quod in Portii Hippocrate (a) legimus .
 „ Novi autem Medicos nonnullos , veluti idiotas ,
 „ qui ubi homines sine illorum consilio aliquid fe-
 „ cissent , ut si lavissent , vel deambulassent , aut
 „ aliquid comedissent , & bibissent , & fortassis hæc
 „ melius fuisset adhibuisse , quam non , nihilominus
 „ causam sive ægritudinis , sive exacerbationis ali-
 „ cui ex his tribuebant , veram quidem causam
 „ ignorantes , & fortassis id , quod commodissimum
 „ fuerat damnantes . „

§. CLIV.

Statim ac igitur prudens Medicus humorum fer-
 vorem , inquietudines , angustias , cordis oppressio-
 nem , & quasi suffocationem , febre interim ingra-
 vescente deprehendit , statim (inquam) , & nulla
 interposita mora , antequam æger in extrema con-
 stituatur angustia , & gangræna , vel isphacelus in
 visceribus efficiatur , sanguinis missionem , acetiam
 clysteres imperare debet , atque eorum vice , si ad
 manus non sunt , saltem suppositorio ex sapone pa-
 rato utendum ; diminuta enim harum evacuatio-
 num ope copia materiæ putridæ , & prope cada-
 verosæ , minuuntur quoque , & corriguntur sym-
 ptomata , & validæ illæ molestiæ ab interiori ma-
 teria excitatæ : Palam est ægrum eodem momen-
 to maximum persentire levamen ; quietus etenim
 deget , neque amplius lecto surgere contendet ; nec
 variolæ (ut ridiculum credit vulgus) retro cedent ;
 pustularum quoque margines , si quem deperderint ,
 colorem rubrum iterum acquirent ; & natura de-
 mum a sarcina sublevata , aptum , ordinatumque
 cur-

(a) Lucas Antonius Portius in lib. de Prisc. Medicin.
 Hipp. Paraphr. p. m. 97.

cursum facile continuabit. Quod nunc scribo, jam antea docuerat egregie Sydenhamius, dum de febre putrida variolis superveniente in hunc modum verba faceret (b), „ Quamobrem ea sola in reme-
 „ diis huic malo cedere posse prudens quispiam
 „ existimaverit, quæ ad retundenda secundariam
 „ hanc febrem, quam putridam appello, maxime
 „ faciunt. Id vero nihil efficacius præstat, quam
 „ copiosa sanguinis eductio, quo pacto vitiatæ illæ
 „ particulæ, quæ morbi sunt fomes, confertim a
 „ sanguine exulant: Neque huic praxi, si quid ego
 „ judico, variolæ in quo jam sunt statu vel mini-
 „ mum intercedunt: Jam enim pustulæ nullo mo-
 „ do introrsum agi possunt; adeo ut si æger mor-
 „ bi tempore fati cederet, & cadaver in terram
 „ frigidam exponeretur, attamen pustulæ jam in
 „ duritiem incrustatæ, nec intra cutim se recipe-
 „ re, nec minimam molis suæ partem amittere
 „ poterint ..... Nec fane cum variolis jam nobis
 „ res est, sed cum alio prorsus morbo, nempe fe-
 „ bre putrida. Has ob causas sequente methodo
 „ mihi comperta feliciter usus sum; quam si omit-
 „ tas, nec aliam video, nec conjectura assequi pos-
 „ sum, quo pacto æger ita certo queat liberari. „
 Hæc vero methodus, mittendi nempe sanguinem
 in variolis, antiquitus comperta fuit ab Arabibus,
 scilicet Rhaze, Avicenna, Alfaravio, & ceteris;
 immo etiam a nostris Europæis, ut Gometio, Pe-
 reyra, Hollerio, Paræo, Botallo, Mercato, Dio-
 mede Amico, Horstio, Josepho de Medicis, Zacu-
 to Lusitano, Augenio, Heurnio, Bartholino, Ma-
 yernio, Riverio, Mortono, aliisque plurimis; &
 semper opportuno tempore celebrata, & propor-
 tionata quantitate juvamen maximum variolanti-
 bus attulit. Sed nec omittenda, quæ eodem cita-
 to loco, & pagina Sydenhamius observat „ Cum
 „ vero

 (b) P. m. 377.

„ vero sub ultimis morbi diebus haud raro accidat,
„ ægri alvum , partim a morbi natura , partim a
„ magna paregoricorum vi , quorum opem plane
„ deposcebat morbi ratio , ita constipatum esse , ut
„ tum fere suffocetur ille , tum febris ad eum gra-
„ dum ascenderit , ut jam de ægro conclamatum
„ videatur , duro huic nodo durus cuneus aptandus
„ est , & rebus sic stantibus longe minus ægro pe-
„ riculi erit ab assumpto cathartico leniente , quam
„ a febre eo vehementiæ ab alvinarum fæcum re-
„ tentione profecta . Sicut nec etiam de cathartici
propinatione dubitarunt Horatius Augenius , Dio-
medes Amicus , Hoffmannus , atque alii .

§. CLV.

Præcipue vero id in memoriam revocandum ,
naturam nimirum ipsam quammaxime ad humo-
rum expulsionem niti , atque ægro vires addere ,
& præterea Medico prompte in ipsorum ingenti
æstu medicamentum purgans præbenti optime fa-
vere .

§. CLVI.

Neque vero sapiens , prudensque Medicus aures
vulgo præbere debet dicenti , ex hujusmodi detra-
ctionibus variolosæ materiæ retrocessum valde esse
timendum (ut abunde superius diximus) ; nam ma-
teria extra vasa continetur , alienata scilicet a mas-
sa sanguinis , id est intra cutem , & cuticulam , ut
metipsæ pustulæ ostendunt , in quibus crassescit , at-
que spissatur ; quare neque clysteribus , neque pur-
gantibus , neque sanguinis missione fieri potest , ut
amplius hujusmodi crassus , densusque humor retror-
sum eat , utpote e vasculis jam effusus , & a mas-
sa , & gyro sanguinis abalienatus . Fabulosum igi-
tur est retrogradum illud iter , & vanus evacuan-
di per purgativa medicamenta metus , vel mulier-
culis , & idiotis despiciendus .

§. CLVII.

§. CLVII.

Variolæ igitur ad maturationem perductæ munus suum adimpleverunt; ideoque remotæ, & valde diffusæ censentur a præsentis curationis scopo. Agitur quippe hic de febre secundaria, quæ suapte natura febris est putrida, & inflammationem producens, ut dicere solemus, a corruptorum humorum intus latentium colluvie exorta, quam nunc considerare, ac diligenter contemplare debemus. Hæc est fovea, quæ ante pedes est, ad quam mentis oculos conjicere providum; aliter in ipsam incidere pudor, & opprobrium esset. Ad hoc vitandum multum conducunt scriptores, & præcipue Angli, quos in suis ægrotantium historiis nihil intentatum reliquisse videmus; & modo una arte, & methodo, modo alia, atque alia quærîtasse, ut ægrotantibus valerent sanitatem reddere. Hoc pacto referantur Medicorum oculi, ut alienis saltem laboribus sapere aliquando possint, & facili negotio addiscant, qua ratione, & via, quibusque præfidiis recte, atque salubriter hujusmodi curatio sit instituenda, præcipue si qui medicinam faciunt docile habeant ingenium, & ab infausta methodo declinare cupiant. Fateor quidem me sexcentos hujus generis ægrotantes habuisse curandos, dum Viennæ Aultriæ (ubi sane optimi habentur Medici) medicinam exercebam, quibus clysteribus, suppositoriis, laxantibus, vesicatoriis, & missione sanguinis maturationis tempore juvi: Tis vero, in quibus phrenitis cum adaucta febre apparebat, vel alia signa ejusdem notæ, non solum sanguinem detrahere non dubitavi, verum etiam cucurbitulas scarificatas, hirudines, & vesicatoria applicui, quibus auxiliis, nullo pene interjecto spatio levamen non leve obtigit. Sanguis quidem extractus, post congelationem pluries gelatinosam pelliculam albam, vel flavo-viridescentem in superficie demonstravit,

cruor

cruor vero sub gelatinosa crusta delitescens nullam concretionem, aut crassitudinem sæpenumero habebat, sed liquidus erat, niger, atque corruptæ densitatis videbatur.

§. CLVIII.

Quum quandoque gargarismata, apophlegmatismi, potiones diluentium, etiam largæ, quin & spiritus vitrioli ad aliquas guttulas in aqua pro ordinario potu mixtas inutilia fuerint reperta ad salivationem denuo promovendam, si sponte defecerit, tumentibus, vel non, facies, & manibus, cito, & absque ulla temporis jactura, præcipue quando faciei tumor collabescit, ex nimia in visceribus morbosæ materiæ spissitudine, & densitate, idonea alia evacuandi media, alia etiam ex parte, salivationis loco tentanda sunt. Convenientissima enim, & in praxi valde accommodata in isto casu, ac etiam in secundaria maturationis febre habentur, præsertim ubi alvi adsit durities. Dixi cito, nam cunctando cumulum in visceribus putridorum humorum jam corruptorum relinquimus, qui momento temporis talem, tantamque putredinem, foetoremque redolent, ut brevi ægrotantis corpus ad corruptionem trahant. Quod autem largæ potiones conveniant, id quidem confirmari video ex eo, quod mihi nuper relatum fuit, videlicet, Celeberrimum Richardum Mead natione Anglum in variolarum cura magnam aquæ copiam infirmis præcipere, quæ methodus in præsentis maturationis tempore, & etiam in salivationis defectu & multum laudabilis est, & absque hæsitazione sequenda; copiosa enim aquæ potio viscera diluit, alvum laxat, orgasmum sanguinis temperat, omnem (uno verbo) paginam adimplet.

§. CLIX.

Adde etiam, quod in variolis cohærentibus, & con-

confluentibus non solum facies, manus & pedes in magnam intumescunt molem, verum etiam & scrotum, & præputium in masculis, & tunc salivatio copiose, & ordinate profluit, quæ ad initium usque exsiccationis variolarum servari solet; hoc est post undecimam ab eruptione diem, quo tempore brevi etiam intervallo detumescunt. Quamquam vero hoc modo res secundum votum evenire videatur, æger tamen a vitæ discrimine minime erit immunis: Passim etenim observatum fuit inopinato aliquos ultimum obiisse diem post continuatam, ac ordinatam salivationem. Statuendum ergo est, salivationem haud semper esse satis; & ad ægrum conservandum aliis uti remediis oportere evacuantibus scilicet, & diminuentibus, qui morbi reliquias tollant; quod & Arabes, & Europæos magno ægrotantium emolumento præstitisse non semel monuimus; & quamvis plurimi media salivatione ab imminente vitæ periculo liberi fiant, attamen non omnes exsiccatis variolis convalescunt. Quandoquidem (& hoc plus quam semel diximus), qui variolis confluentibus laborant, eo præcipue urgentur discrimine, quod saliva his ultimis diebus magis glutinosa evadens, fauces præcludat, cui quidem symptomati hoc in casu, si propria, atque idonea gargarismata, tum & diluentia non conducant, purgantia præscripta, vel spontanea diarrhœa succurret, quæ item nisi sponte desinat, rhabarbaro, & clysteribus, vel lacte, & aqua mixtis propotui, & narcoticis assumptis facile juxta Sydenhamii methodum compescetur.

§. CLX.

Quod vero attinet ad urinæ impedimentum, quod fere semper maturationis, vel exsiccationis tempore, etiam in discretis exoriri solet, ubi lotium sæpe spatium viginti quatuor horarum, aut plus non depo-

deponitur, postea per se, & sponte, si febris non adsit, parva deambulatione iterum urinæ defluent; at ubi perseveret diureticis blandis, & copiose haustis diluentibus ex infuso florum malvæ arboreæ ad tincturæ extractionem, vel alkekengi, radicis graminis, & similibus ad acrimoniam diluendam est utendum. Sydenhamius vero, ut hujus generis ægrotantes curaret, lecto eos surgere permisit, qui his, vel ter cubiculum obambulantes, urinam sat copiosam reddiderunt, licet antea nullum diureticum sumpsissent medicamentum.

§. CLXI.

Sæpe epidemiæ tempore alia prava erumpunt exanthemata, distinctum epidemiæ characterem præseferentia; quorum accessione variolæ, jam se valde malignæ, totam fere spem de ægrotantium sanatione rapere videntur. Hoc in casu bezoartica, alexipharmaca, & hujus generis alia medicamenta optima censentur, præcipue temperata, & quando morbi initio, hoc est ante variolarum eruptionem alvus satis laxata fuerit, & sanguis missus; quum enim ob præcedentes evacuationes, & subsequencia alexipharmaca, nec non alia, quæ a morbo met indicantur auxilia, materia prava educatur, ut superius exposuimus, non tantum aliqua de futura valetudine spes aderit, sed, experientia docente, etiam a morbo tam gravi hac metodo liberantur. Si vero antea neque missio sanguinis, neque evacuationia sint adhibita, neque spontanea diarrhœa advenerit, statim ad eadem confugiendum, additis etiam vesicatoriis, hirudinibus, & similibus, prout indicia, & necessitas postulaverint. Juvat enim hoc epidemiæ tempore omnia potius tentare, quam ægrum omni spe destitutum perire. Hippocrates.

§. CLXII.

Quando vero variolis alii copulantur morbi, ad illum præcipue convertendus est animus, qui magis urget; & ægrotanti interim iis præfidiis, succurrendum, quæ ceteris morbis sunt congruentia, addendo etiam ea medicamenta, quæ pro variolis opportuna censentur.

§. CLXIII.

Ex superius dictis habes jam duo comperta *data* quibus poteris, sine dubitatione, auxilii quantitatem, tempus, atque modum ad perfectam curationem invenire. Primum *datum* est, quod in omnibus malignis vel epidemicis variolis semper humoris pravi, & putridi eruptionis tempore a sanguine separati magna pars in visceribus remanet; viscera quippe omnia variolarum pustulis (ex observationibus superius allatis) referta sunt. Secundum *datum* est quod sanguis ipse ejusdem materiæ putridæ, ac inflammandi vi præditæ in visceribus relictæ, mediis venis partem aliquam rursus absorbet; qua de causa febris secundaria in conspectum prodit, una cum omnibus malignis, & pravis illis symptomatibus, a quibus fatalem eventum timere debemus. Cardo igitur hujus curationis in istis duobus evacuandi modis, phlebotomia scilicet, atque purgantibus omnino vertitur; ubi vero uter vel ambo magis conveniant, clare superius signa, & conjecturas dedimus, tum in theoria, cum etiam in praxi, sive methodo curandi. Has evacuandi rationes pulchre omnes Arabes, & postea plurimi Europæi necessarias cognoverunt; ideoque usi sunt sanguinis missionibus, cucurbitulis scarificatis, hirudinibus, quibus sanguinis orgasmum compescere, & quantitatem minuere potuissent, ut ipse liberius postea per vasa etiam minima circuitum peragens, separationes impuritatum, quibus erat implicitus efficere, suas-

suasque demum partes obire perfecte valeret. Eodem modo etiam ab iisdem Arabis alvi ejectiones tentatae fuerunt cum aqua fructuum laxandi vi praedita, forsan ex tamarindis, & similibus facta, cujus formula in libro 3 Antidotarii Mesues legitur. Postea vero & Europaei minuentibus purgativis, clysteribus, suppositoriis, vel prunis dulcibus cum foliis sennae orientalis mundatis incoctis, & in quantitate parva, una cum ipsorum jusculo sumptis, ut alvus bis, vel ter de die descenderet, maximo aegrotantium levamine, & emolumento usi sunt. His igitur prudenter consideratis in hac tam prava, ac maligna affectione, & aegrotantium sanitati, & medicinae decori prospicies.

EXSICCATIONIS CURA.

§. CLXIV.

Superest nunc, ut paucis de ultimo variolarum tempore sermonem faciamus, quod ab undecima eruptionis die, vel decima quarta ab initio febris, usque ad vigesimam quartam numerari debet, & forte etiam ultra. Pluries ego in decima quarta, vel decima septima die novam alborum exanthematum valde parvorum, ad formam millii, eruptionem vidi, quae tametsi ex se minime lethalia aliquando evaserunt, ob residuum scilicet materiae putridae visceribus adhuc haerens, seu ob quantitatem faecum in intestinis detentam, & nulla arte expulsam. Ubi enim vel clysteres appliciti, vel laxantia, & diminuentia fuere propinata, aut non apparuerunt, aut media ejectione cum aegrotantis levamine statim evanuerunt.

§. CLXV.

Hic animadvertendum est, quod Josephus de Medicis Cretenfis (c) scripsit, Nunquam esse sub variolarum exitum fidendum febris remissioni; strenue autem debere pugnare Medicum, & omni conatu curare, ut reliquum putredinis, & cacochymiae per varias, vias, maxime per venæ sectionem, & lenem purgationem totaliter e corpore educat, atque extrudat. Et si etiam aliquoties hoc auxilii genus natura ipsa, si valida sit, ope diarrhoeæ per tentet, nullo tamen modo illi debet Medicus rem totam relinquere, verum diminuentibus, & præcipue rhabarbarinis auxilium præbere; quapropter ubi morbus inclinaverit, atque pustulæ exaruerint, quæ ventrem leniter ducunt suadenda. Et si fluxus supervenerit ob superstitem materiam (quam, quum per cutim expellere minime potuit, per alvum natura emittere tentat), hunc naturæ conatum, seu crism, a prudenti Medico rhabarbaro, aliisque id genus remediis juvandum esse monuit Marcellus Donatus Mantuanus, cum eorum irrisione, qui in fluxibus alvi nunquam solutione ventris utendum esse contendunt.

§. CLXVI.

In isto ultimo variolarum tempore, sive stadio, iudicio, & conjectura assequi debemus, quid a residua materia in visceribus relicta effici possit; quandoquidem quum ea in hoc statu, non alia, quam inertiae vi prædita censeri debeat; quid inde secundum Statices leges colligi, & confici liceat, quisque facile videt; semper enim in illo statu, in quo semel est collocata, aut deposita, persistet. Hujus materiae præcipue massam sanguinis esse participem oculis ipsi cernimus ex ejusdem

---

(c) Joseph de Medicis Cretenfis a Freinde relatus. p. m. 130.

dem missione, saltem in malignis hoc tempore necessaria, ubi sanguis extractus in superficie flavâ, viridi, atque variegata crusta, ut in rheumatica affectione laborantibus, obductus conspicitur; unde & cujus indolis materia esset, & damnum quod parere potuisset, vel autopsia demonstrat.

§. CLXVII.

Ceterum omnibus his diebus, a decima quarta scilicet febris die, usque ad vigesimam quartam, & ultra, more Arabum, aliam aquam fructuum laxandi vi præditam præscripsi, quemadmodum in §. CLXIII. quotidie ab ægroto sumendam, quæ nimirum prunis in aqua communi coctis, & foliis fennæ orientalis a stipitibus mandatis, additis aliquot anisorum seminibus confecta erat; non solum vero pruna nonnulla cocta, verum etiam aquæ, in qua cocta fuerunt uncias binas ægrotanti exhibebam, qua methodo bis, vel ter singulis diebus fluebat alvus, & tunc ocularis etiam inspectio non solum majus robur, & coloris aspectum meliorem, vividiorumque, verum etiam carnes partim a qualitate, & quantitate morbi, partim a diætâ deperditas, & consumptas, ægrotantes acquisivisse monstravit. Post variolarum quidem exsiccationem purgantibus reliquias morbi amovere necessum est; quibus relictis facile morbus alius alio succedit, & quidem alius alio plerumque peior.

§. CLXVIII.

Ab undecima eruptionis die, quando pustulæ exarescere incipiunt, plurima ad ipsarum fossulas, seu vestigia vitanda pharmaca adhiberi solent. Libet hic vel unum describere, quo non sine fructu, atque emolumento uti consuevi; nimirum in prima exsiccationis die nodulum parabam ex sale

communi contuso, quo in qua florum fabarum distillata intincto, faciei pustulas madefaciebam, sic erodentem pustularum acrimoniam corrigens, atque promptam illarum exsiccationem promovens deformitatem removebam.

§. CLXIX.

Curatis omni ex parte quidem variolis, & munda cute a crustis sed omissa purgantium repetitione, & venæ sectione, quamvis nihil amplius timendum videatur, novi tamen (quod sane nunquam satis monitum censeo) adveniunt morbi a reliquiis materiæ putridæ in massa sanguinis, & visceribus jacentibus. Plures phthysicos, plures atrophicos observavi; aliquos pulmonum vomica affectos, scrophulis alios, & scorbuto. Horum curationem feliciter peragere mihi datum est, præter specifica pro unoquoque morbo, totis viribus incumbendo ad expellendas minuentibus purgantibus, & venæ sectionibus materiæ variolosæ reliquias; quamdiu enim infixæ pertinaciter in aliqua corporis parte hærent, omnium morborum, si non inanem, difficillimam saltem, diutinamque curationem efficiunt. Ratio hoc quoque suadet; vanum enim esset effectus tollere velle integra adhuc remanente causa, quare (nescio an juris consultorum effato locus sit habendus) Melius est intactam rem servare, quam, vulnerata causa remedium quærere. Ad rem intactam servandam vide quid dixi in principio hujus paragraphi.

EPILOGUS.

§. CLXX.

IN variolis cohærentibus, confluentibus, anomalis, sive quovis alio caractere, vel ratione
ma.

malignis, exploratum est naturam ex se minime esse capacem totam materiæ variolosæ quantitatem expellendi, licet hæmorrhagias, diarrhœas, vel alia evacuandi media tentaverit. Necessario igitur portio quædam in massa sanguinis, vel visceribus remanere debet, licet feliciter variolæ erumpant, eleventur, maturescant, & exsiccentur; quæ portio novos morbos gignere valet, vel saltem ita fractam ægrotantis sanitatem reddere, ut non pauca damna deinceps sustinere cogatur. Ideo peracta demum maturatione, vel in principio exsiccationis repetitis purgantibus corpus a sordibus abstergere necesse est.

§. CLXXI.

Nequæ in febris initio negligenda est venæ sectio, quæ non tantum futuras narium hæmorrhagias avertit, verum etiam sanguinis orgasmum compescit, unde natura meliorem, ac pacatiorem suam crisin peragere valet; præcipue quando febris satis aucta apparet. At si adhuc durante febre eruptio statò tempore non incipiat, statim ad purgantia, & clysteres confugito, quorum ope natura liberius suum cursum peragit, & copiam maligni humoris facilius extrudit.

§. CLXXII.

Si igitur variolæ fuerint nigræ, lividæ, vel fusci coloris, vel verrucosæ, & purulenta materia intus carentes, sive quovis alio pravo caractere insignitæ, si inquam, venæ sectione, cucurbitulis scarificatis, vesicantibus, prout morbus ipse exigit, atque indicatio, vel suppositoriis, clysteribus vel levibus catharticis minuentibus quotidie mane exhibitis, quo saltem unoquoque die laxata alvus bis, terve fluat, vespertino vero tempore paregoricis, & opiatís non medeantur, scito nullam aliam meliorem statui posse methodum, omnia quantumvis

arcana a medicastis, & circumforaneis decantata elegeris, atque adhibueris.

§. CLXXIII.

Maturationis tempore, febre iterum apparente, ægrotans ea methodo erit curandus, quam in putridis, atque inflammandi vim habentibus febribus optimi practici adhibere solent; nisi unica variolarum contemplatione hallucinatis ægrotos pessumdare velimus.

§. CLXXIV.

Numerus, & magnitudo variolarum, vel confluentium, vel epidemicarum, humorum copiam; ipsarum color maturationis tempore adveniens, qualitatem demonstrat. Qua methodo hujusmodi variolæ mederi debeant, supra jam dictum est. Atque hæc quidem sunt fere omnia, quæ ad tanti morbi cognitionem, & curationem necessaria ipse judicavi, & quæ medicus industrius observare, & experiri opportuno tempore debet, ut ægrotantibus, quos regendos sumpsit, auxilium præstare possit utile, efficax, atque conveniens.

...a ... ..
... ..

CLXXIII

Matrimonii tempore, ...
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

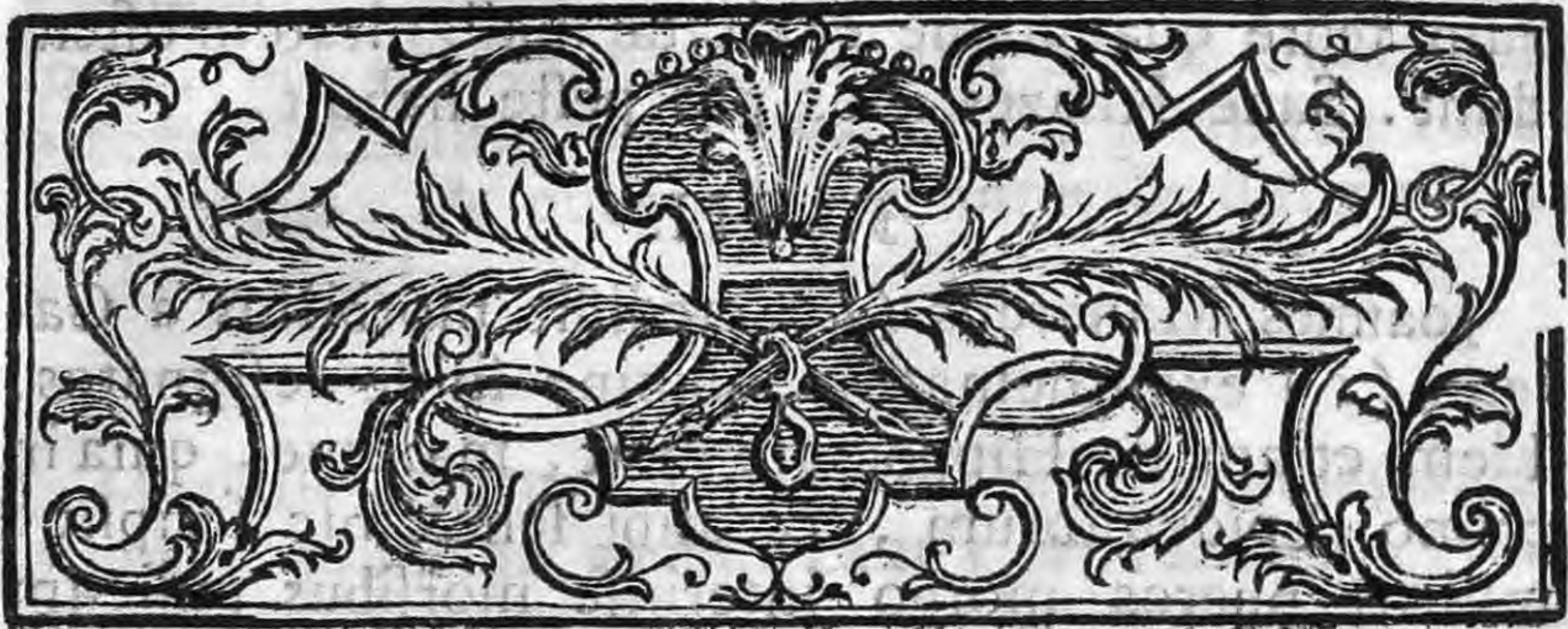
CLXXIV

Numeros, ...
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

M O R B I L L I S .
... ..
... ..
... ..
... ..
... ..

DE MORBILLIS.

§. I.

ABSOLUTA, quoad ejus fieri potuit, variolarum tractatione, congruens sane, nec ab re alienum visum est etiam de morbillis sermonem institueret. Gentis Arabicæ Medicos fuisse primos, qui de morbillis verba fecerint, supra de variolis agentes jam diximus. Hi vero non solum pueros, verum & adultos, nec non in ætate virili constitutos aggredi solent.

§. II.

Est qui putat (a) morbillos sic vocari ob eundem ad pestem respectum: Morbus enim antiquitus pestem significabat; ideo morbilli levem pestem significant; & quidem illa humorum agitatio, & perturbatio, enormes illæ sive sursum, sive deorsum, sive utrimque simul ejectiones in morbillo-
rum

(a) Ludovic. Mereatus de pueror. morb. lib. 2. Cap. 22.

rum febre quandoque excitatæ malignitatem ostendunt. Sane Rhazes illos pro peste habuit.

§. III.

Joannes Manardus (b) credidit morbillos a Galeno (c) exanthematum nomine fuisse designatos. Idem etiam de Hippocrate dicit, maxime, quia in primo Epidemiorum, & alibi senex hic scripsit, multos pueros morbo interiisse morsibus pulicum quamfimillimo; quod morbillorum formæ optime quadrat: Eodem modo Ætius. Avicenna morbillos variolas cholericas esse credidit.

§. IV.

Morbilli maculæ sunt rubræ, primo in facie, & collo, postea per totam corporis peripheriam eruptæ, quæ nullam habent elevationem, neque suppurant, & plerumque intra novem, vel undecim dies evanescere solent. Morbilli igitur sunt maculæ parvæ, rubræ in cute erumpentes, cum febre continua, æque ac synochus simplex (febris vulgo inflammatoria appellata), æquali, & plana cuticulæ superficie, levi ad tactum calore perfusa florescentes, quæ in morbi declinatione cuticulam excedentes, ad instar squammarum decidunt.

§. V.

Causa interna, quæ morbillos producit eadem est, ac illa, quæ variolas gignere diximus; attamen non tantam, ut in variolis, liquoris atrabiliarii copiam sanguini immisceri autumo; nec tantam aliorum pravorum humorum colluviem utplurimum præ se ferre; licet quandoque maligniores quam variolæ esse soleant, citiusque jugulent. Ceterum ex causa variolas producente facile argues quo-

(b) Lib. 7. suarum epistol. Epist. 2.

(c) De morb. curand. Cap. II.

quomodo & morbillorum productio fiat. Et eodem loco, ubi de variolarum causa locuti sumus, ibi omnes circumstantias, quæ etiam morbillis copulari solent, & quomodo isti inter se discriminari possint, reperies.

§. VI.

Morbilli differunt a variolis secundum magis, & minus, quum ab eadem causa producantur. Primo ægrotans horripilatione concutitur, mox sequitur febris acuta quidem, & continua, cum tendinum subsultibus, delirio, vigiliis, aliquando comate, sternutatione frequenti, oculorum rubore, & lacrymatione, molestia lucem sustinendi, dolorosa corporis lassitudine, & præcipue lumborum, puncturis per totum corpus dolorem adferentibus, ac si acu leviter pungeretur, urina pallida, & subtili, inappetentia, quandoque nausea, ac vomitu, voce clangosa, aurium, & narium pruritu, capitis gravedine dolorosa; aliquando etiam ferina tussis, cum gutturis, & faucium inflammatione, cordis violenta oppressione, & respiratione difficili; quo tempore distincta macularum eruptio apparet. In eo vero a scarlatina, seu purpurea febre differunt; quod hæc maculas, non quæ pulicum moribus adsimilentur, sed quemdam quasi continuatum cutis ruborem referat.

§. VII.

Liquor ille atrabiliarius, a quo etiam variolæ producuntur, aliis cacheticis, & cacochymis humoribus in massa sanguinis existentibus mixtus, a natura, ope separationis a glandulis miliaribus factæ, ad cutem transmittitur, qui liquor propria, qua pollet, indole, & acrimonia, cutis fibrillas irritando, & crispando stagnat, inflammationemque maculis planis, ac rubris interpunctis gignit; &
primo

primo puncturis, postea vero pruritu molestiam excitat.

§. VIII.

Neque alius est liquor in humana machina existens, qui magis massam sanguinis agitare, colligare, & in acrimoniam convertere possit, quam atrabiliarius, quodammodo ad veneni naturam accedens.

§. IX.

Primus ergo morbillorum eruptionis locus facies, & collum; attamen intra paucas horas (ut ita dicam) totum est corpus, dummodo illorum eruptio bene, naturaliter, & cum ordine procedat; & maculae rotundae, rubrae, morsuum pulicum recentiorum colorem, ac formam exhibeant.

§. X.

Regularis morbillorum eruptio a tertio febris die incipere solet; apparent enim tunc aliquae maculae rubrae in facie, & collo, & postea brachiis, manibus, atque per totum corpus ita erumpunt, ut perfecta, ac tota ipsorum expulsio brevi temporis spatio absolvatur. Hujusmodi eruptio cum mediocri, & temperata febre, & paucis, vel nullis sociata symptomatibus, boni ominis est; ostendit quidem bonae indolis, ac benignam hujus morbi causam esse. Verum si ex pulsuum magna perturbatione, vel ex aliquo alio hujusmodi signo febris valde aucta, & impetuosa, ut Arabes loquuntur, se prodit, tunc ex sanguinis agitatione, & perturbatione nimia, eruptio nequaquam benigna, & critica, sed potius symptomatice, seu (ut Antiqui, & etiam Recentiores notarunt) exitiosa erit.

§. XI.

Morbilli alii sunt benigni, alii maligni. Benigni di-

dicuntur, qui sporadice, absque ullo prævio contagio, vel epidemia, & a minori liquoris atrabiliarii portione, atque ipsius mitiore indole producti, sine ulla pravorum humorum aggregatione cito intra triduum integre erumpunt, febremque proscribunt; valida in hoc casu natura censetur, dum tam cito morbosam materiam extra corporis peripheriam pellit, suamque crisin adeo perfecte operatur, ut & pulsus vegetus, naturalisque sit, & maculæ vividum colorem ad diem usque nonam fervent; qua transacta diffari, & una cum ægotantis molestia ordinatim evanescere incipiant. Et hæc quidem sunt, quæ in morbillis desiderantur, ut benignos esse dicere possimus.

§. XII.

Neque timendum erit si in primo febris die delirium, coma, vel tendinum subsultus, & similia appareant, tunc enim symptomata ista, si moderata sint, neque diu durent, non vitæ periculum portendunt, sed potius futuram crisin, morbillorum scilicet eruptionem, qua perfecte absoluta, abibunt: Oscillatio enim, quam eo tempore fibræ patiuntur vividiores, ita morbillorum materiam in massa sanguinis contentam agitando, & impellendo urget, ut promptius ad vasa fecernentia deferatur, ac eodem motu, & impulsu per ipsorum excretoria separetur, & alienetur. In eruptione etiam involuntariæ lacrymæ sæpe adveniunt, quæ abundantiores potius, acrioresque sunt, quam in variolarum principio, a faciliiori acrimoniæ in sanguine jacentis separatione productæ, & a pressura fibrarum se spasmodice stringentium expressæ.

§. XIII.

Attendenda tamen est cujusque ægotantis dispositio; interdum enim ex humoribus pravis cacochymis, & cachecticis, sive alia mala qualitate præ-

præditis, quibus antea ægroti machina referta jam erat, & quibus liquor atrabiliaris fuit postea imbutus, morbilli, licet sporadici, maligni evadunt. Raro vero, & fere nunquam tantæ malignitatis, virulentia, & ferocia erunt, ut ii quibus miasma epidemicum, venenatum, ac malignum accesserit, a quo stagnationes fluidorum plus æquo producuntur, & conservantur.

§. XIV.

Maligni item sunt, qui per contagium epidemico tempore disseminantur; quia semper miasma venenatum, a quo epidemia insurgit, præ se ferunt: Effluvia enim illa contagiosa liquori atrabiliario inlata ipsos malignos, ac pestiferos (ut cum Rhaze loquar) constituunt. Hinc febris magna, cui fere omnia prava symptomata jam recensita copulantur, ita ut morbillorum hujusmodi ferocitati omnis synochus putrida, omnis maligna febris cedere debeat: Immo nec tam atrox est ipsa petechialis febris, quamvis ut hæc spem salutis relinquat, serius, quam morbilli debet eruptionem conficere. Hanc morbillorum malignitatem demonstrare voluit, qui (d) eos in duo genera divisit; alterum, in quo per minimas pustulas cutis aspera redditur, ac rubescit, & leviter quodammodo corroditur; alterum vero, quod sævum, ac ferum est, in quo hæc omnia asperiora, & graviora fiunt.

§. XV.

Solet aliquando morbillorum epidemica constitutio ita grassari, ut funesta fere omnibus ægrotantibus evadat, dum febris initio morbillis angina, peripneumonia, & similes copulantur morbi, quia a maxima materiae morbosæ acrimonia glandulae in larynge, pharynge, vel in pulmonibus existentes

---

(d) Cornel. Celsus in fine libr. 5.

tes exulcerantur; qua de re non tantum tussis ferina, difficilis deglutitio, pectoris dolor lancinans, sanguinis sputum, anhelitus, suffocatio, & gutturis strangulatio, verum etiam sphacelus in faucibus sequitur, præcedente semper pulsum intermittentia, superaddita pluries diarrhœa torminosa, & colliquativa, cum macularum abolitione.

§. XVI.

Hæc epidemia Viennæ Austriæ anno (ni fallor) 1732. visa fuit. Primo febre valde acuta, & inflammante ægrotantes adoriebantur; & in prima febris periodo morbillorum eruptio apparebat; maculæ vero in hac corporis parte rubræ, in illa pallidæ conspiciebantur, cum faucium inflammatione. Secunda, vel tertia febris dies sphacelus in faucibus aderat; alvus laxa erat; maculæ evanescebant; postremo ægrotans brevi temporis spatio moriebatur, tertia scilicet, vel ad summum quarta ægro-
tationis die.

§. XVII.

Si febris a prædicto venenato effluvio putridæ materiæ mixto incrementum sumpserit, in synochum cum putredine permutabitur, & tunc ægrotans comate, vel delirio, tendinum subsultibus, ac spasmis affectus erit; pulsus vero si tunc debilis, & frequens fuerit (ut passim in hoc febris initio observatur), postea vero intermittens evaserit, ut plurimum funestum morbis exitum ostendit, vel difficillimam curationem admittet. Ideo practici discrimen inter morbillos benignos, & spurios, qui semper malignitatem sapiunt, facere videntur; spurii quidem non tam cito, ac prompte erumpere solent, sed semper lento gressu procedunt, primo unam partem, mox aliam, aliamque subinde occupando.

§. XVIII.

In malignis morbillis, ubi pravi sociantur humores, vel in epidemicis, ubi morbosa materia maligna, contagiosa, ac venenata, quæ aerem quoque inficit, & conspurcat, aliquoties eruptionis tempus, sive primum morbillorum stadium in longum protrahitur, quatuor scilicet, vel quinque circiter a morbo dies, & tunc simul, & semel duo morbi tempora in septima die complentur, hoc est principium, & augmentum. Hoc ex eo provenit, quia (ut sæpe diximus) natura ob pravitatem materiæ massa sanguinis contentæ, quæ a pulsus debilitate, celeritate, e ceteris signis arguitur, ne perfectam faciat crism, impeditur: Sic lenta eruptio, & quosior, eo peior, maculæ raræ, pallescentes, vel alterius subluridi coloris, & mors præ foribus.

§. XIX.

Nec ratio longe quærenda; cum enim ad corporum impurorum facilem expulsionem sanguinis moderato, ordinatoque motu natura indigeat, & sanguis ex malignitate materiæ ipsi commixtæ perturbatus valde, & agitated sit, nulla potest fieri critica, & salutaris separatio, sed symptomatica tantum, ac sæpe lethalis. Interdum hoc etiam evenit ab aliquo viarum defectu, in quibus nonnulla sit facta mutatio, ut fusius, ubi de variolis §. LXVII, CXXXV.

§. XX.

Morbilli diutius in cute efflorescentes, febre semper perseverante, mali, immo pessimi censentur, præcipue post nonam ab eruptione diem; denotant enim morbosæ materiæ quantitatem adhuc in massa sanguinis latitare. At si quæ hoc in statu mala addantur symptomata, licet pauca, ut ex.g. si ægrotantes languidi sint, & tristes animo, non solum

lum materiæ malignæ quantitatem, verum etiam pravam ipsius qualitatem ostendunt.

§. XXI.

Morbilli generatim pectus petunt, atque faucium glandulas, sicut manifeste demonstrat tussis illa continua, qua ægrotantes vexantur, proportionem autem qua depositio materiæ morbillosæ in pectore, & faucibus fit, semper crescens.

§. XXII.

Accidit quandoque morbillorum eruptionem minime continuare, quia materia ad cutim transmittenda alibi transfunditur, quæ inflammationis dispositionem glandulis pharyngis, pulmonis, vel aliis partibus impertitur, quo casu quantumvis a morbillorum sævitie ægrotus evadat, morbos alios, juxta partium infectionem sustinebit.

§. XXIII.

Si eruptionis tempore, vel eruptis postea morbillis temperata sanguinis hæmorrhagia per nares, vel menstruæ purgationes mulieribus recte, atque ex ordine advenerint tunc morbilli recte procedent; ubi autem immodicæ, & febris aucta malum.

§. XXIV.

Frequentissime etiam observavi, ex hujusmodi ejectionibus, ante perfectam morbillorum eruptionem, maculas evanuisse, ita ut ægrotantes jam morbo liberi crederentur. Attamen quia materia morbum gignens non integre per sanguinis fluxum expulsa, aliqua ex parte, in massa sanguinis adhuc supererat, idcirco sanguinis orgasmo vitiatum, mox non optima frui valetudine visi sunt, quinimmo pulsu ad plures dies paulo frequentiori, seu alterato, appetitu non naturali, sed prostrato, somno inquieto, faciei colore aliquantulum mutato, urina

inconcocta, & sine ullo sedimento, cum capillorum defluvio. Immo postquam ad naturalem statum pulsus rediit (quod evenit plerumque post decimam quartam diem), animo tristes, vel saltem minime hilares fuerunt; denique (ut paucis me expediam) modo de hoc, modo de illo identidem incommodo conquesti sunt, donec perfecte organus pacatus fuerit; non ideo tamen a nova morbillorum eruptione fortasse immunes.

§. XXV.

Si post macularum eruptionem diarrhœa superveniat, maculæ evanescent (sicut de variolis loquendo diximus §. LXII.), quia morbosa materia in intestinales glandulas corruens, propter viarum cutanearum quodcumque impedimentum ab incepto opere naturam distrahit, alias imparem duobus simul, & semel valde diffitis, seu pugnantibus inter se officiis obeundis.

§. XXVI.

Diarrhœa nulla in malignis, aut epidemicis vere critica nuncupari meretur, nisi quæ in fine morbi advenit, quia hæc omnes materiæ reliquias extrudit, si tamen arte juvetur; sin autem, in torminosam, & colliquativam transire potest, immo & febrem denuo excitare, quæ vere synochus putrida dicenda erit. In benignis item, atque sporadicis eadem utatur cautela.

§. XXVII.

Accidit interdum quod supprimatur urina, vel quia morbosa materia propter pravam aliquam qualitatem per renum meatus transire nequit, vel renum glandulis, & canaliculis inflammantem dispositionem sic impertitur, ut separationis officio impares existant. Quandoque urina cruenta apparet, quum scilicet per impetum ejusdem materiæ;
vel

vel per ipsius acrimoniam, in plethoricis præcipue vasa aliqua confringantur.

§. XXVIII.

Morbilli post abortum, vel partum supervenientes, si lochiorum purgationes aut nimis imminuant, aut augeant, utroque modo periculum minantur. Ita pariter quando post eorum eruptionem convulsiones accedunt, quæ nervorum genus a nimia excitulatum acrimonia probant.

§. XXIX.

Eruptione facta; in qua primum, & secundum tempus, principium nempe, & augmentum includitur, incipit status morbi, qui fere semper in benignis triduo absolvitur. In malignis vero, quia materia vel nimis copiosa est, vel pravæ indolis, longius protrahitur.

§. XXX.

Adverte interea, quod, præsertim tempore epidemiæ, alia frequenter inspiciuntur exanthemata, quæ morbillorum eruptionem aut comitantur, aut sequuntur, tertio nimirum, quarto, & septimo, ad nonum usque diem, eorumque sive benignitatem (si quam præsumere poteris), sive malignitatem, ex colore, & sociis symptomatibus facile argues.

§. XXXI.

Frequens sputi emissio, & cum tussi scretus immo adhuc copiosa per nares mucorum ejectio (sicut in variolis cohærentibus, & confluentibus observatur) boni ominis sunt, fluida namque obpura optime separari a puris exinde constet, meliorem ideo in statum hæc restitui necesse est me-

§. XXXII.

Tussis ferina cum crassa excreatione acriorum humorum, qui fauces infarciunt, copiam denotat, quæ gutturis partes alterare, inflammare & corrumpere potest. Cum excreatione vero cruenta, vel subcruenta, coloris scilicet rosacei, jam damnum pulmonibus illatum dubitari non patitur, si fauces ab inflammatione liberæ sint.

§. XXXIII.

Post autem morbillorum declinationem febris perseverans, permagnum timorem incutit; per hanc enim manifestatur materiam, quæ expulsiōi non paruit, in massa sanguinis putrescere, & propterea mortem esse in olla (ut dicere solent).

§. XXXIV.

Morbo absoluto, subnectuntur non raro alii difficilis curationis, ut empyema, pulmonum vomitæ, phthisis, attrophia, & similes, qui quum a reliquiis morbillorum materiæ procreentur, propria non medentur methodo, nisi simul ad eorum fontem ratio habeatur.

MORBILLO RUM CURATIO.

§. XXXV.

UT optima, & rationali methodo curatio instituat, primo incipiendum est ab aeris cubiculi recta institutione. Sit igitur cubiculi aer valde temperatus; a frigido enim aere pori constipantur, & morbillorum eruptio, vel nulla, vel retardata, & imperfecta existit, atque ob propriam humoris hujus ad inflammationem vim, & naturam tendentem damnum in aspera arteria, in pharyngis

gis, vel pulmonum glandulis affertur. Præterea præ frigido cubiculi aere, vel integumentis levibus non tantum materia inflammandi vi prædita egredi, ad cutem scilicet pergere non finitur, sed inhærens visceribus, incendium ibi, & gangrænam facile parat.

§. XXXVI.

Ubi vero nimis sit caloris æstus a climate, seu a regione calida, vel ab æstivo tempore, five a cubiculo calefacto, aut a stragulis productus, humores majori impetu confuse, & sine lege ruentes, nullam ordinatam separationem valent efficere; quim immo magis magisque perturbantur, ac commiscentur adeoque prava symptomata tunc temporis exorientur; vel alter producet morbus, a quo ægrotans vix evadere poterit.

§. XXXVII.

Diæta instituat congruens causæ hunc morbum producenti; nam nihil malignius in humano corpore invenire possumus, præter atrabiliarium humorem, a quo morbilli, & variolæ (ut diximus) originem sumunt; ideoque juscula tenui pullorum juvenum, vel carnis vitulinæ, liquores avenacei, hordeacei, & gelatinosi, qui motum sanguinis effrænum, & acrimoniam ipsius temperare valeant, adhibeantur.

§. XXXVIII.

Quod attinet ad potum, etiam temperatus sit oportet, & qui nullatenus ipsorum eruptionem retardet; quare ptisana aliqua ex hordeo, radice scorfonæræ, rasura cornu cervi, & parum de semine fœniculi corticibus mali medici, vel alia re simili pro grato odore est propinanda. Arabes calidæ regionis habitatores, tam intrinsecus, quam extrinsecus refrigerantibus cum euphoria utebantur; quod

non convenit in pluribus regionibus, ubi canalis aer desideratur.

§. XXXIX.

Quando febris ab initio adfore morbillos præ-nunciat, nihil temere tentandum, quod in ægro-tantis perniciem, & Medici famam cedat; expel-lentibus vero valde moderatis juvanda natura, ubi non fecerit satis. At ubi expulsio naturaliter re-cte procedit, ferme nullum, vel ad summum leve auxilium inferius dicendum ad praxim revocare opportunum.

§. XL.

Totus curationis cardo in hoc vertitur, ut vi-tiosa materia a partibus corporis interioribus ad exteriores amandetur; febris, & symptomata so-cia temperentur, & quæ recens adveniunt arceantur.

§. XLI.

Febris a principio magna, ac violenta, comato-sæ effectiōni copulata, vel cum delirio apparens, aut inani vomituritione, tussi, ferina, vel sternutatione continua, adauctam denotat malignitatem; quamo-brem valde cautus debet esse Medicus, ne imminen-tem criticam expulsionem, quam naturamet tanto conatu, & apparatu molitur, medicamentis car-diacis valde efficacibus perturbet. Utendum igitur remediis blandis, absorbentibus nimirum & levem tantum, suavemque madorem promoventibus, ut cornu cervi sine igne præparato, grano uno, vel altero bezoar orientalis, vel pulvere Marchionis epileptico, & lapidibus cancrorum præparatorum ana, ℞, vel ℥j, tribus, vel quatuor granis lapi-dis Goæ incompleti, & similibus, semper in re-frata dosi exhibitis.

§. XLII.

Ableganda propterea bezoardica calida, quæ noxia sæpe sunt, & præcipue quæ habentur a radicibus contrajervæ, serpentariæ Virginianæ, angelicæ, & hujuscemodi farinæ, nam loco simplicis, & ordinatæ eruptionis morbillorum, alia simul prava exanthemata pariunt, ac etiam fatalem diarrhœam, majorem sanguinis agitationem, atque dissolutionem, unde narium hæmorrhagiæ effrænæ, gutturisque, vel pectoris infirmitates variæ eveniunt. Adde etiam talem in eruptione pruritus molestiam, ut unguibus se scalpere ad effusionem sanguinis usque ægrotus cogatur; postque cuticulæ lacerationem, calorem urentem ad animi deliquium patiatur; supervenientibus ulterius maculis quandoque purpureis, lividis, juxta Avicennam lethalibus, vel gangræna, & in septima, vel nona die tandem interitu.

§. CLIII.

Morbus iste fauces aliquando invadit, ipsasque acrimonia sua ita obducit, ut etiam gangrænam efformare incipiat. Utile in hoc casu erit ipsas *Rob dianucum* linire, ac etiam gargarismata cum camphora, vel quid simile adhibere.

§. XLIV.

Quando pectus aggreditur, & tusses tam ferinas movet, ut ad hæmoptysim ægrotantem inducat, juvabit jusculis uti gelatinosis, vel liquore avenaceo, & hordeaceo, gelatina cornu cervi, & eboris, ac etiam diacodio Montani, vel aliis paregoricis, & opiatis.

§. XLV.

In delirio, vel comate persistentibus, una cum aliis pravis symptomatibus vehementi febre sociatis, vesicatoria applicentur, atque epispastica, quæ
febri

febris impetum, & maligna symptomata temperant, & caput liberant.

§. XLVI.

Diarrhœa vero superveniens, ne crisis per peripheriam impediatur, clysteribus ex simplici decocto radicis tormentillæ factis corrigatur, quibus addi potest jusculum ex carne vervecina, vel cremor hordei, vel quid simile, ad acrimoniam, quæ in intestinis jacet, diluendam, atque demulcendam, quæ continua irritatione diarrhœam fovet. Intrinsecus autem in usum revocanda erunt medicamenta alexipharmaca temperata, adstringentibus, atque absorbentibus sociata, nec non etiam paregorica, videlicet crySTALLUS montana præparata, smaragdi præparati, corralia rubra vel alba præparata, terra lemnia, sigillata, species pro confectiōe hyacinthina incompleta, electuario diascordii Fracastorii mixta, vel si mavis, aliqua grana rhabarbari tosti, cum electuario diascordii, & granum semis, vel unum (pro ægrotantis ætate) theriacæ cælestis.

§. XLVII.

Diarrhœa porro, quæ ut plurimum in septima, vel nona ab eruptione die advenit, non semper simplex, sed sæpius torminosa est, quia materia putrida, & corrupta (ut apparebit ex pulsu intercalare, vel intermittente) nerveas intestinorum fibrillas vellendo, & crispando dolorem generat; atque brevi temporis mora inflammationem producit; statim igitur rhabarbaro, & clysteribus hordeaceis, avenaceis, vel lacte, & jusculo carnis vervecinæ factis subigatur, vitando in hoc casu paregorica, & opiata.

§. XLVIII.

In morbillis igitur medicamenta valde temperata necessaria sunt, quæ suaviter expulsionem tantum

tum prōmoveant, ac liberam transpirationem, non vero sudorem, licet ad breve temporis spatium, producant, aliter sanguis in hoc morbo valde dissolutus, agitated, atque acrior, vel subtilior effectus præsertim ubi sudor copiose ab efficaci medicamento fuerit promotus, ægrotanti damnum potius, quam levamen afferre, morbumque colliquativum constituere posset.

§. XLIX.

Nihilominus si in quarta, vel circa quartam febris diem aliquibus tantum maculis apparentibus eruptio minime perficiatur, aut retardetur (quod deleteriam morbi malignitatem denotat), ad naturæ vires roborandas tuto tunc est confugiendum ad efficaciora expellentia, & largiori dose propinanda, temperata tamen. Ubi vero post horum sumptionem incepta eruptio non bene procedat, ut quum macularum conformatio haud congruenti colore, nec in tota peripheria appareat, vel rubicunda in una corporis parte, in altera pallida, vel alterius subluridi coloris, aut primo in una parte, postea in altera manifestetur, in eadem methodo persistendum, eadem enim morbi malignitas persistit; quam etiam vesicantia moderant, & corrigunt. Medicamenta igitur aptiora erunt hæc, vel similia.

℞. pulv. chelar. cancr. composit.

lapid. Goæ incomplet. aa ʒʒ

unicorn. veri s. i pp

c. c. s. i. pp aa ʒj

M., & divide in part. x, vel xij æquales; pro ægrotantis ætate, mane unam tantum dosim in congruenti aliqua, & idonea aqua sumendo; vel ad summum bis in die.

§. L.

Cetera, quæ in hoc casu evenire poterunt, relinquimus prudentiæ industrii medici, qui in omnibus semper ex pulsu, respiratione, atque symptomatibus singulis indicium pro ægrotantis auxilio sumere debet. Ad hunc quoque scopum nostra conducet methodus, supra in variolis assignata; quam si quis attente consideraverit, & quæ facienda in hujusmodi morbo sint, & opportunum juvandi tempus deprehendere facile poterit.

INDEX

VARIOLARUM.

A

- A** Bortus, vel partus variolarum causa superveniens
quando innoxius? §. LXXV. pag. 45
- Absorbentia quando adhibenda? CXXX. 88. CXXXVII. 92.
CXL. 93
- Adstringentia in diarrhœa, & hæmorrhagia non adhibenda, CXXXIV. 90
- Aer cubiculi sit temperatus, CXVI. 75
- Aeris alteratione humores nostri magis alterantur, quam a cibo. & potu, LVII. 35
- Alvi dejectiones quales frequenter inventæ? XXXIX. 22.
CVI. 68. stipticitas quando, & quomodo tollenda?
CXXVIII. 86
- Animi deliquia unde? XXXVIII. 22. pathemata sint procul, CXII. 72
- Anni constitutio in homines influit, LVIII. 36. LIX. 37.
LXV. 40
- Aqua abundanter pota maturationis tempore laudabilis:
CLVIII. 111
- Arabes Mahumetani primi scripserunt de variolis, & morbillis III. 3
- Avicenna vocavit morbillos cholicas variolas II. 3

B

- B** Alneus aquæ calidæ in cutis obstructionibus laudandus
CXXXV. 91
- Benignarum variolarum Geometrica explicatio, LVI. 34.
indicia CXVIII. 76
- Bezoardica quando porrigenda? CLXI. 113

C

- C**apsulæ atrabiliaria, dictæ glandulæ renales, vel renes succenturiati, §. XXXI. 19. in melancholicis vacuæ XXXIII. 20. in senibus interdum vacuæ, hujusque rei ratio LIII. 31
- Capsulæ atrabiliaria majores in infantibus, quam adultis XXXI. 19. quando cum renum membrana adiposa confundantur? XXXIII. 20. quem usum habent, juxta aliquorum opinionem? XXXIII. 20. variolarum generationi inserviunt XXXI. 19.
- Causa imperfectæ eruptionis CLII. 105. mortis, humorum quantitati, fervori, & corruptioni adscribenda XCI. 57. imperfectæ eruptionis non ambienti aeris cubiculi adscribenda XCVIII. 63. CLIII. 105. variolarum XXX. 18. variolarum in cerebro, vel partibus spermaticis a quibusdam reponitur XXIII. 16. variolarum in nobis, & non extra nos, IV. 4. XLII. 11. secundum aliquos non nota, XXIV. 16. XXV. 16
- Circumferentia, seu ambitus variolarum omnium quare rubra, LXXVI. 46. XCII. 58 quando pallescit, malum portendit, XCII. 58. CLIII. 105
- Clysteres quando citius applicandi? CLIV. 107.
- Colloquia vitanda, CXII. 72
- Color variolarum maturationis tempore qualitatem maligni humoris ostendit, CLXXIV. 120 viridis, obscurus, vel niger in parte aliqua dolente, indicium gangrænæ est, & mortis proximæ, LXIII. 39. CI. 66
- Contagii vis, XLIV. 24
- Contagium a matre fœtui impertitum Rhazes credidit variolarum causam esse, XVIII. 14. & epidemia per se variolas non producant, XXXII. 19. Listerus pro causa variolarum dat XXVI. 17
- Convulsiones promptam variolarum eruptionem indicant, XV. 12. variolas præcedentes boni ominis sunt, subsequentes mali, LXXI. 43
- Corpus quando purgantibus necessario abstergendum CLXX. 118
- Corruptionis gradus ultimus in calido, & humido reponitur, LVIII. 36. & putredinis voces frequenter sumptæ
ad

ad designandum liquida a naturali statu immutata, LVIII. 36
 Crisis in perfecta, vel saltem in majori eruptione consistit,
 §. CXXII. 79
 CrySTALLI, & Sapphyri virtus, pro oculorum defensione;
 inanis CXXXIX. 93
 Cucurbitulae scarificatae pueris trium, vel quatuor annorum,
 loco venæsectionis applicanda CXXXIII. 89.
 Cura variolarum a quibus magis discenda? XC. 56. CLXIII.
 114. in morbificæ materiæ expulsionem consistit, LXXXIII.
 50. CXXXIII. 89. CLXIII. 114. in principio ubique
 eadem, CXXXIII. 89

D

D iaphoretica quando absolute vitanda? CXXXVII. 92.
 quando moderate adhibenda? ibid. sæpe noxia, CXXXII.
 89
 Diarrhœa enormis eruptionem retardat, XLIX. 28. in ma-
 lignis quando mali, vel boni ominis sit? LXII. 39. in
 pueris salivationis locum tenet LXXXIII. 50. XCVI. 61
 CXLIV. 97. opportune corrigenda, ne immodica evadat
 LXXXIII. 50. quomodo, & quando temperanda? CXXVIII.
 86. CXXXIV. 90. CXLIII. 95. CXLIV. 97
 Dieta qualis? CXIII. 73
 Dispositiones corporis, quando bonæ, quando malæ? LXVI.
 41. LXVII. 41. LXVIII. 42.
 Dolor dorsi symptoma specificum variolarum, XV. 12. ven-
 triculi. XV. 12. XXXVIII. 22. L. 29
 Dulcificantibus quando utendum? CXXX. 88.

E

E pidemiæ tempore variolis sæpe alia exanthemata sociantur
 LIX. 37 LXXXV. 50. CLXI. 113
 Eruptio variolarum naturæ crisis, X. 10. XLVIII. 26. nun-
 quam sine febre XLIX. 28. quare prius in facie, & po-
 stea alibi? LII. 31. etiam tarda, quando malignitatem
 indicet? XLIX. 28. nova, quarta a prima eruptionis die
 sæpe comparet, sed rem non mutat, LXXXIV. 51.
 LXXXVI. 52.
 Eruptione incepta, quando nihil agendum, Et quare? CXXV.
 83. CXXXI. 88.

Eruptio-

- Eruptiones omnes cutaneæ a Græcis exanthemata ; seu ecchymata appellatæ , §.II. 2. a Latinis papulæ ibid.
 Eruptionis criticæ mechanica demonstratio , LX. 38. , & elevationis variolarum mechanica descriptio XLVIII. 26. *seq.*
 Evacuaciones aliæ tentandæ in salivationis defectu , CLVIII. 111. non omittendæ ; etiam si Medicus vocatus sit secunda solum , vel tertia febris die , CXXII. 79
 Exanthematum nomine Græci variolas comprehenderunt , VI. 5
 Exemplum septies repetitæ variolarum eruptionis , XLIII. 23
 Expellentia calida esse non debent , LXXXII. 50
 Expellentibus medicamentis quando utendum ? CXXI. 78. CXXX. 88. CXXXV. 90. CXXXVII. 92. CXL. 93
 Exsiccatio anticipata , mala , quare ? CVII. 69. quando exerceatur ? CVI. 68
 Exsiccationis tempore alia alba exanthemata quandoque erumpunt CVI. 69. CLXIV. 115

F

- F**ebrilis effervescentia quando perfectrix , quando corruptrix dicatur ? CXXVII. 85
 Febris variolarum ab Avicenna conclusa ab Avenzoar Mauritano impetiosa dicta XI. 11. acuta semper in variolarum principio ibid. mechanica explicatio XLVIII. , 26. quandiu duret ? XV. 12. quando reviviscat ? ibid. quantitas a quantitate humoris atrabiliaris cum sanguine mixta dependet , LXXII. 44. secundaria maturationis tempore incipit , LXIX. 42. LXXXIX. 54. putrida , & inflammatoria appellatur , LXXXIX. 54. CXLVIII. 99. CLVII. 110. lenta , & apparenter mitis in exsiccatione , suspecta CVI. 68. quantitas malignitatem morbi ostendit CII. 66. quomodo tractanda ? CXLVIII. 99. CLVII. 110. CLXXIII. 120. sæpe lethalis LXXXIX. 54
 Finis Auctoris in hoc opere conficiendo , CXXXVI. 91
 Foetus in utero variolarum est capax . LV. 33
 Frictiones quando in usum revocandæ ? CXXXV. 91

G

- G**Angræni in intestinis ab auctore inspecta , XCV. 60
 Glandularum ope crisis efficitur , L. 29

H

Hæmorrhagiæ normis eruptionem potrahit, §. XLIX. 28
 phlebotomia corrigitur CXXIII. 81. quomodo tempe-
 randa? CXLV. 97. narium in malignis quando mali omi-
 nis sit? LXII. 39. CXXIII. 81. uteri fere semper abor-
 tum comitatur LXXV. 45. regularem variolarum magni-
 tudinem minuit, earumque promptioris exsiccationis est
 causa LXXV. 45

Helmontius venenum indemonstrabile causam variolarum
 dixit XIX. 14

Hirudines duæ in necessitate applicari possunt pueris primæ
 ætatis CXXXIII. 89

Horripilatio in febribus aliquam naturæ machinam in visce-
 ribus indicat XLVII. 25

I

Imaginationis, seu phantasiæ vis, XL. 23. XLIV. 24

Incrementa, & diminutiones febriles non sunt febris
 partes, sed modi, aut mensuræ, LXI. 38

Insertio variolarum vana, LXXIII. 44.

Interstitia variolarum pallida, funesta, XCII. 58. CLIII.
 105

L

Lactis impuritates causa variolarum per aliquos, XXII. 15

Latini antiqui variolas papulas appellarunt, VII. 6

Lectus temperate calidus sit, absque superfluis stragulis,
 CXII. 72.

Lindanus, Kirkerus, & alii causam variolarum vermibus
 adscribunt, XX. 14

Liquor atrabiliaris in quantitate majori diffusus variolas,
 in minori potius morbillos gignit, XLII. 23. licet in
 exigua quantitate sanguini mixtus, toti massæ motum
 inordinatum inducit, XXXIV. 20. magnam etiam arte-
 riam coinquinat XXXVI. 21. quomodocumque motus va-
 riolarum causa XXX. 18. LXXIII. 44. quomodo deli-
 rium, capitis dolorem, convulsiones, atque epilepsias pro-
 ducat? XXXVI. 21. quomodo dolorem dorsi? XXXV.
 21. XXXVII. 22. primo venæ cavæ communicatur,
 XXXV. 21

Lues celtica morbus antiquus, & non derivatus ab Indiis
 IX. 8

M

M Aculeæ aliquæ tantum crisis non sunt, sed crisis rudimenta §. CXXII. 79

Margines variolarum pallescentes dirum præfagium, XCII. 58. CLIII. 105

Materia variolosa ad partes vitales delata mortem affert, LXXXII. 49. intus remanens novos morbos producit, CLXX. 118

Medicamenta parum calidiuscula quando, & ubi aliquando convenient? CXV. 74

Medicamentorum usus frequens quando noxius? CXLI. 94

Medicus debet in variolarum cura omnia attendere; morbiq; naturam, recta philosophandi methodo, ac mechanicis regulis investigare, X. 10. CXLIX. 100. quando morbus anceps est, vel suspectus, mutationem expectare non debet, sed statim aliquid prudenter tentare, CLI. 104

Menstruæ impuritates causa variolarum per multos, XXI. 15. purgationes quando neque variolarum elevationi, neque maturationi officiant? LXXIV. 45. impuritates variolarum causa defluentes, quantum durare soleant? ibid.

Mercurialis voluit variolas, & morbillos novos morbos esse, a vitio aeris productos, & morbos hæreditarios. III. 3

Metastasis explicatio mechanica, XCIX. 64

Morbi alii si variolis copulentur, ad illum attendendum est, qui magis urget, CLXII. 114.

Morbi maligni prima facie nihil differunt a benignis, XCI. 57. plures a mutata humorum qualitate nascuntur LVIII. 36. quales ob purgantium omissionem post variolarum exsiccationem? CLXIX. 118. eorum curatio, ibid.

Morbilli primo ab Arabibus sic nuncupati, II. 2

Morbilli sub nomine pustularum moribus pulicum similium ab antiquis descripti, VII. 6 variolis conjuncti nullam suspicionem causare debent LXXXV. 51. LXXXVI. 52

N

Natura duabus contrariis separationibus eodem tempore non incumbit, LXXIV. 45. in malignis variolis nunquam compos est totam variolarum materiam ex se sola

expellere, §. CLXX. 118. in quo essentialiter consistat? L. 29. per plures vias expulsionem molitur. C. 65. quando, & quomodo juvanda? CXX. 77. CXXI. 78. CLXV. 116. quomodo definiatur ab antiquis. XLVII. 25

O

Oculi a variolarum insultu quomodo præservandi? CXXXVIII. 92

Opiata in diarrhœa, & hæmorrhagia, antè alia proportionata medicamenta, vitanda, CXXXIV. 90

Opiatorum quando conveniat usus? CXLV. 97

Opiniones circa locum originis variolarum, III. 3

P

Paregorica quando adhibenda? CXXX. 88

Periculum vitæ non solum a quantitate, sed etiam a fluidorum motus velocitate, & a partium sanguinis immutata figura, XCVII. 62. vitæ quando cesset? CVI. 68

Plinius variolas papulas vocavit, VI. 5. & Boas, ibid.

Potio laxativa utiliter in exsiccatione propinata CLXVII. 117.

Ptisana pro potu ordinario quæ? CXIV. 73

Pueris antè quartum, vel quintum ætatis annum a sanguinis missione ordinario parcendum, CXXXIII. 89.

Pulsus non omnino naturalis signum sufficiens pro evacuationis necessitate, CL. 101

Purgantium indicationes CXIX. 76

Purgationes post exsiccationem necessariæ CLXVII. 117

Pustularum depressio unde? LXXXII. 49. depressionis ratio XCII. 58. XCVII. 62. CL. 101. CLIII. 105. depressio suspecta LXXXII. 49. CX. 71. CL. 101

Pustulæ ad tactum duræ lethales, LXIV. 39. CIII. 67.

CX. 71. item obscuræ, vel nigræ, LXIV. 39. CX. 71. majores in infantibus, ac pueris, quam in viris, LXXVIII. 47. majores in manibus, & pedibus, quam in aliis corporum partibus, LXXVII. 47. non satis infarciuntur, vel ob materiæ crassitiem, vel ob canalium proportionem mutatam, LXXXII. 49. in cadaverum dissectorum internis partibus manantes inventæ, XCV. 60. non solum extra, sed intus erumpunt, CXI. 71. CXXIV. 81. CLIII. 105.

Pustulis prioribus exsiccatis, aliæ sæpe iterum erumpunt;
§. XXXIV. §1., vel alia prava exanthemata, ibid.

Q

Quiet agrotantibus necessaria, CXII. 72

R

Remedia ad elevationem juvandam, CX LII. 94 ad vitandas variolarum fossulas, seu cicatrices CLXVIII. 117.

Retrocessio ab aliquibus credita rationibus validis confutatur XCH. 58. CXXVI. 84. CLIII. 105. CLVI. 109.

Rhazes, & alii variolas, & morbillos pestem esse dixerunt III. 3. VIII. 7. XII. 11.

S

Salivatio ad sanitatem sola sæpe non sufficit CLIX. 114. copiosa, utilis, XCIII. 59. imminuta, periculosa XCI. 57. quandiu continuare debeat? LXXXIII. 50. CLIX. 111. quando incipiat? LXXXIII. 50. CXLIV. 97.

Sanguinis missio exsiccationis tempore necessaria CLXVI. 116. in febris initio, CLXXI. 119. quando cito celebranda? CLIV. 107. ante perfectam eruptionem valde proficua CXXII. 79. CXXIII. 81. CXXIX. 86. si ante omissa fuerit, etiam variolis erumpentibus facienda. CXXIV. 81. CXXIX. 86.

Sanguinis missionem indicantia CXIX. 76. CXXXIII. 89. CXLVI. 98

Sanguis funiculi umbilicalis a Digbæo, & aliis variolarum causa dictus, XXVII. 17. ut functiones suas recte exerceat, continuo attritu opus habet, XLVIII. 26.

Sapphyri, & crystalli montanæ virtus pro oculorum defensione gratis asserta, CXXXIX. 93

Senes acredine scatent, quare? LXXVIII. 47

Separationis impedimenti geometrica demonstratio, XCVII. 62. C. 65

Signa febris variolarum, XV. 12. secuturæ malignæ eruptionis, LI. 31.

Signorum necessaria cognitio, XV. 12. CXVII. 75

Spiritus animales elasticitate referti, XXXVI. 21. XCIX. 64.

Spu-

Sputum cruentum morbus ex se, absque variolis; metuen-
 dus, §. CII. 66. pessimum, XCIV. 59. CXXIII. 81
 Symptomata multum periculosa, XCI. 57. CI. 66. CVI.
 81. CXIX. 76. præcedentia, & concomitantia variolarum
 eruptionem, XV. 12. variantur juxta morbi circumstan-
 tias, XLVI. 34. CIV. 67.

T

TEmpora variolarum quatuor XVI. 13. CXLVII. 98
 Tempus exsiccationis periculosum, LXXXVIII. 53.
 CV. 68. CLXIV. 115. item maturationis, LXXXVIII.
 53. LXXXIX. 54. CV. 68. maturationis quando inci-
 piat? LXXXIX. 54
 Topica medicamenta pro hæmorrhagia sistenda CXLV. 97
 Turgescentiæ, seu ferventis agitationis effectus, CLIII. 105
 Tussis sicca quare mala? XCIII. 59.

V

Variolarum aspectus differens juxta liquidorum cras-
 situdinem & corporis constitutionem, LXXXVIII. 47. circumstan-
 tiæ variæ prognosi, atque medelæ inserviunt, XLVI.
 25. denominationes variæ LXXIX. 48. elevatio impedi-
 ta, LXXX. ibid. malignitas potius in cita quam in tar-
 da eruptione, XLIX. 28. LXIX. 42. LXX. ibid. CIX.
 70. CXXIX. 86. CXL. 93. malignitas, vel benignitas
 a liquidorum dispositione, & ab humoris atrabiliarii quan-
 titate a sanguine absorpta dependet, XLV. 24. LVI. 34.
 LXXXVIII. 47. benignitatis algebraica demonstratio, LVI.
 34. numerus, & magnitudo, humorum copiam demon-
 strant, CLXXIV. 120. species, & divisio, XII. 11
 Variolæ ab Arabibus primo sic dictæ, II. 2. ab iisdem co-
 gnitæ, III. 3. anomalæ, CI. 66. ad maturationem per-
 ventæ cur a Medico non amplius considerandæ? CLVII.
 110. cur lymphaticæ evadant? LXXX. 48.
 Variolæ dicuntur ab aliis morbus hæreditarius, III. 3. &
 morbilli non habent totam vim pestis ibid. ab omnibus
 scriptoribus pro crisi habitæ X. 10. facilius pinguioribus,
 quam gracilibus invadunt LIV. 32. in illis benigniores,
 quam in istis, ibid. morbus antiquus, III. 3. hæredita-
 rius non sunt, III. 3. IX. 8. Neapoli vernaculo nomi-
 ne Bone, VI. 5, non a nobis ad Indos delatæ, IX. 8.
 post

- post primam vicem interdum redeunt, & quare? §. XLIII.
 23. quid sint? X. 10. pueros, & juvenes facilius, quam
 alios invadunt VIII. 7. LIII. 31. quando interdum non
 veniant, & quare? LV. 33. si peractis evacuationibus in-
 terdum non compareant, vel si una, aut altera prius eru-
 pta dispareat, nihil timendum, CXX. 77. CXLV. 109.
 ut sic, salutare potius, quam perniciosæ I. 2. X. 10.
 Variolosæ materiæ separatio ab omnibus glandulis efficitur
 XXXIX. 22.
 Vesicatoria quando? CXLVIII. 89. CLVII. 97. CLXI. 113.
 CLXXII. 119.
 Virus sit tenuis, CXIII. 73
 Vomitus in variolis quare viridis, vel viridescens? XXXIX. 22
 Urina cruenta morbus ex se timendus, absque variolis CII.
 66. in eruptione interdum videtur ibid.
 Urinæ impedimentum unde? CVIII. 70. ejus remedium,
 CLX. 112.

INDEX MORBILLORUM.

A

- A**ER cubiculi valde temperatus esse debet, §. XXXV.
 pag. 134

B

- Bezoardica calida noxia XLII. 136

C

- Color pallidus, vel hujusmodi, infaustus, XVIII. 130.
 Contagium quid influat? XIV. 128
 Convulsiones eruptionem sequentes malæ, XXVIII. 133
 Curationis Cardo, XLVIII. 136

D

- Diarrhœa critica nulla est, nisi in fine morbi XXVI. 132. quo-
 modo corrigenda? XLVI. 138. semper arte juvanda XXVI.
 132. in septima, vel nona ab eruptionis die advenient, quare
 aliquando sit torminosa? XLVII. 138. quomodo subigen-
 da? ibid.

Diæta qualis; §. XXXVII. 135

Dispositio ægrotantis attendenda, XIII. 127.

Discrimen inter morbillos, & purpuram, VI. 125

E

Epidemia quid operetur? XV. 128.

Epidemiæ morbillosæ historica narratio, XVI. 129

Eruptio quando critica, quando exitiosa? X. 126

Eruptio quare, & quando protrahitur; XVIII. 130. quomodo impediatur, vel symptomatica evadat? XIX. ibid.

Eruptionis tempus, X. 126

Exanthemata alba, præsertim epidemiæ tempore, morbillorum eruptionem aut comitantur, aut sequuntur, XXX. 133

Expulsiva quæ, & quando adhibenda? XLIX. 139

F

Facies primo, deinde partes aliæ maculis inficiuntur IX. 126. X. ibid.

Febbris post morbillorum declinationem perseverans quare pertimescenda? XXXIII. 134

Frigoris damna, XXXV. ibid.

G

Gangrænæ faucium quomodo occurrendum? XLIII. 137

H

Hæmorrhagia narium enormis mala, XXIII. 131

I

Infirmimitates aliæ morbillis supervenientes, sed ex eadem causâ natæ, propria methodo non medentur, XXXIV. 134.

L

Lacrymæ unde? XII. 127

Lochiorum purgationes post abortum, vel partum, morbillorum causâ imminutæ, vel auctæ, periculosæ, XXVIII. 133

M

Maculæ diarrhœa superveniente quare aliquando evanescant? XXV. 132

Materia non ad cutim, sed alio transfusa novos morbos producit XXII. 131. XXIV. ibid.

Morbilli in quo a variolis differant? S. VI. 125. quando benigni? XI. 126.

Morbilli quando maligni? XIV. 128. XV. ibid. quandiu durent? IV. 124. quid sint? ibid. semper cum febre continua, ibid. variolis interdum maligniores, V. ibid.

Morbillosum denominationes, XVII. 129. causa, V. 124. efflorescentia diutius permanens quare mala? XX. 130. efformatio, VII. 125. scriptores primi, I. 123. subjectum, ibid.

N

Natura in expulsiōe quando iuvanda? XXXIX. 136

Naturæ crisi quomodo auxilietur? XLI. ibid.

O

Oscillatio fibrarum vivida eruptionem faciliorem reddit, XII. 127

P

Potus qualis? XXXVIII. 135

Purgationes menstruæ immodicæ noxiæ; XXIII. 131.

S

Signa imminentis eruptionis, XLI. 136

Sputatio frequens salubris, XXXI. 133

Status morbi quare in malignis protrahitur? XXIX. ibid.

Symptomata in morbillis occurrentia VI. 125. XII. 127. XV. 128. XVII. 129. XXIV. 131

T

Tussis unde, & quando? XXI. 131. ferina, cum crassa excreatione, aut cruenta, quid mali indicet? XXXII. 133. crassæ, & cruentæ remedia, XLIV. 137

V

Vesicatoria quando applicanda? XLV. 137. XLIX. 139

Urina suppressa, aut cruenta unde? XXVII. 132

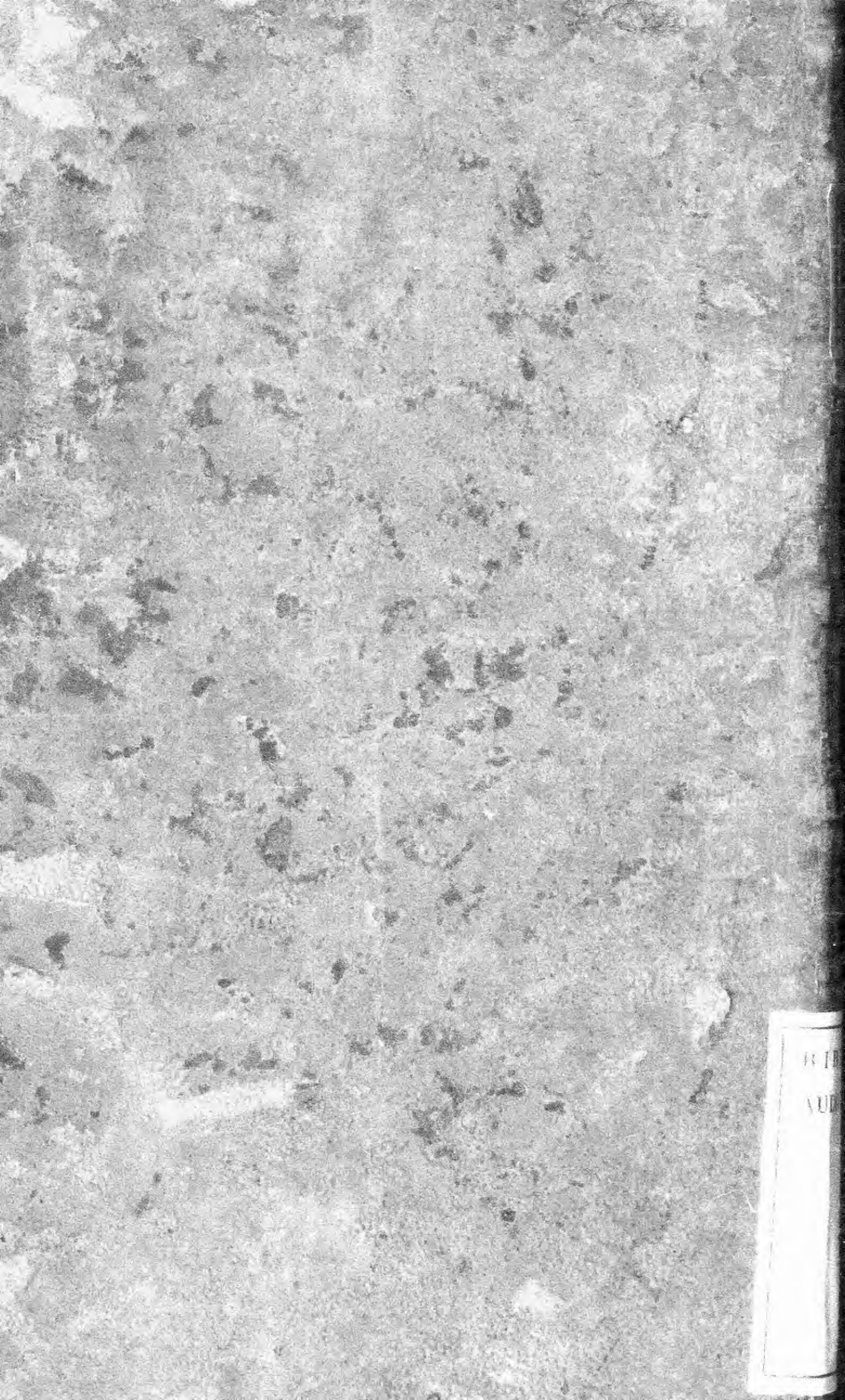

197
6 mu

R. T.
A. U.